T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HUKUKUNDA

ADLİ YIL AÇILIŞ KONUŞMALARININ

SOSYOLOJİK ANALİZİ

(1943-2001)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kemal ÖZEREN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2020

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HUKUKUNDA

ADLİ YIL AÇILIŞ KONUŞMALARININ

SOSYOLOJİK ANALİZİ

(1943-2001)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kemal ÖZEREN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

TEZ DANIŞMANI

ANKARA, 2020

ONAY SAYFASI

Kemal ÖZEREN tarafından hazırlanan "Türk Hukukunda Adli Yıl Açılış Konuşmalarının Sosyolojik Analizi (1943-2001)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan ve Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmza**
Prof. Dr. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Zafer ÇELİK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. / /2020

Kemal ÖZEREN

ÖZET

(Türk Hukukunda Adli Yıl Açılış Konuşmalarının Sosyolojik Analizi (1943-2001))

Türkiye'de her yıl adli yıl açılış töreni ve Yargıtay Başkanı tarafından yapılan açılış konuşması ile yeni bir adli yıla girilmektedir. 1943 yılında başlayan ve 1956 ilâ 1960 yılları arasında kısa bir süre terk edilen bu uygulama, günümüzde de devam etmektedir. Türkiye'de, yargı erkinin toplumsal olaylara bakış açısı genel itibarıyla, adli yıl açılış konuşmalarında somutlaşmaktadır. Bu konuşmalar bazen yargısal sorunların dile getirildiği, bazen siyasal rejim kaygılarının körüklendiği, bazen de topluma veya hükümete istikamet çizme gayretlerinin somutlaştığı nutuklar olarak ortaya çıkmıştır.

Hem Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerindeki ulus devlet olma sürecinde hem askeri darbe dönemlerinde, yargı erki yaşanan siyasal ve toplumsal süreçlere kayıtsız kalmamıştır. Dost-düşman ikilemi çerçevesinde ortaya konulan toplumsal tehlike algısına ilişkin de yargı erki tarafından bir çok değerlendirme yapılmıştır. Öte yandan yargı erki yıllar itibarıyla bu konuşmalarda, yasama ve yürütme erkinden karşılanmasını talep ettiği ihtiyaçlarını hem kamuoyuna hem de muhataplarına deklare etmiştir.

Bu çalışmada yargı erkinin toplumsal ve siyasal olaylara bakış açısı, yasama ve yürütme erkleriyle olan münasebetleri ve bu bağlamda kendine atfettiği misyon adli yıl açılış konuşmalarından hareketle ortaya konmaya ve hukukun üstünlüğü, bağımsızlık ve tarafsızlık gibi evrensel hukuki prensiplerin yargı erkinde ne derece hâkim olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: ulus devlet, yasama, yürütme ve yargı, hukukun üstünlüğü, bağımsızlık ve tarafsızlık.

ABSTRACT

(The sociological analysis of the opening speeches of judicial year in Turkish law (1943-2001))

In Turkey, every year with the opening ceremony of the judicial year and the inaugural speech made by the President of the Court of Cassation is entering a new judicial year. This practice, which started in 1943 and was abandoned for a short time between 1956 and 1960, continues today. In Turkey, the judiciary perspective on the overall reputation of the social events are embodied in the inaugural speech of the judicial year. These speeches have emerged as speeches in which judicial problems are sometimes expressed, sometimes the concerns of the political regime are instigated, and sometimes the efforts to direct the society or the government are embodied.

The judiciary did not remain indifferent to the political and social processes, both in the process of becoming a nation-state during the founding periods of the Republic and during the military coup periods. Many evaluations have also been made by the judiciary regarding the perception of social danger revealed within the friend-enemy dilemma. On the other hand, over the years, the judiciary declared their needs, which they demanded from the legislative and executive powers, to both the public and the interlocutors.

In this study, the perspective of the judiciary on social and political events, its relations with the legislative and executive powers, and the mission it attributes to itself in this context, is tried to be put forward from the opening speeches of the judicial year and to understand the extent to which universal legal principles such as the supremacy of law, independence and impartiality prevail in the judiciary.

Keywords: nation-state, legislative, executive and judiciary, supremacy of law, independence and impartiality

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde ilgi ve alakasını hiç bir zaman eksik etmeyen değerli Halime ÜNAL REŞİTOĞLU hocama, yaptığımız istişarelerden sonra bu tezin konusunu belirlememe vesile olan kıymetli Fethi ASLAN ağabeyime ve tez aşamasındaki yüksek lisans öğrenimimi sonlandırma isteğimi bertaraf ederek tez yazım sürecinde de yardımını esirgemeyen sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI……i

BEYAN.....ii

ÖZET.....iii

ABSTRACT.....iv

TEŞEKKÜR.....v

İÇİNDEKİLER.....vi

1. GİRİŞ..... 1

2. AMAÇ VE YÖNTEM..... 4

3. KURAMSAL TARTIŞMA 9

3.1. Adalet Kavramı, Hukuk Devleti ve Yargı Erki 9

3.1.1. Hukuk ve Adalet..... 9

3.1.2. Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Erkinin Durumu 16

3.2. Yargı Erkinin Politik Alanla İlişkisi 18

3.3. İdeolojik Aygıt ve Meşruiyet Aracı Olarak Hukuksal Alan ve Yargı 21

3.3.1. Kemalizm, Batılılaşma ve Yargı Erki..... 24

3.3.2. Din ve Laiklik İkiliğinde Yargı Erki..... 27

3.4. Egemenlik, Bürokrasi ve Yargı Erki..... 30

4.BULGULAR VE ANALİZ 39

4.2. Kuruluş Döneminde Adli Yıl Açılış Konuşmaları 39

4.2.1. Osmanlı'dan Kopuş 39

4.2.2. Milli Şef 46

4.2.3. Milli Korunma Kanunu & Varlık Vergisi Kanunu 47

4.3. Darbe Dönemlerinde Adli Yıl Açılış Konuşmaları 52

4.3.1. 1960 Darbesi: "Direnme hakkını kullanan Cemal Gürsel" 52

4.3.2. 1971 Muhtırası: "12 Mart Muhtırasını gerektiren anarşik olaylar" 55

4.3.3. 1980 Darbesi: "Bu kıvanç verici ortamı sağlayan Türk Silahlı Kuvvetleri" 57

4.3.4. 28 Şubat 1997: "Laik Cumhuriyet yaşam biçimimizdir" 66

4.4. Adli Yıl Açılış Konuşmalarında Toplumsal Tehlike Algısı 68

4.4.1. Komünizm Tehdidi: "Hepimizin Nefret Ettiği Komünizm" 71

4.4.2. Din Tehdidi ve Diyanet İşleri Başkanlığı 74

4.5. Yasama, Yürütme, Politika ve Yargı Erki 87

4.5.1. 1990 Yılında Yaşanan Bir Örnek: Politik Alan Arasında Kalan Yargı Erki 87

4.5.2. Yasama ve Yürütmeye Mecburiyet: Bitmeyen ve Karşılanmayan Talepler 94

4.5.2.1. İstinaf Mahkemeleri Kurulsun! 96

4.5.2.2. Bina İhtiyacı 98

4.5.2.3. Parasal Hak Talepleri 102

4.5.2.4. Protokol Düzenlemesi Talebi 103

5. SONUÇ VE TARTIŞMA 106

6. KAYNAKÇA 110

1. GİRİŞ

Türkiye, Cumhuriyet'in ilânından sonra farklı siyasal ve toplumsal olaylarla karşı karşıya kalmış, demokratik hukuk devletini içselleştirmek ve yeni bir ulus bilinci oluşturmak adına hem toplumsal hem de siyasal düzlemde değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bu değişim ve dönüşüm şüphesiz küresel olanla etkileşim içerisinde olmuştur. Devlet ve toplum arasındaki ilişkiler de aynı şekilde değişime ve dönüşüme uğramış, her ne kadar Cumhuriyet'in ilanıyla siyasal rejimin adı konulmuş ise de devlet aygıtı yıllar itibarıyla hem bürokratik hem de siyasal anlamda döngüsel bir vaziyet almıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte 1945 yılına kadar gelen süreci Osmanlı'dan miras alınan devletin yapısının değiştiği, tek parti devletinin kurulduğu, 1950 yılına kadar tek parti iktidarının demokrasi lehine kademeli bir şekilde ortadan kalktığı, 1960 yılına kadar Türkiye'nin Batı, bilhassa ABD ile siyasal ve askeri bakımdan benzeşmeye çalıştığı ve mali açıdan da bağımlı hale gelinmeye başlanıldığı, 1980 yılına kadar 1961 Anayasası ile birlikte daha liberal ve fakat askeri darbe anayasası olması hasebiyle ordunun siyasete müdahalesinin de meşruiyet kazandığı, 1980 sonrasında büyümeyi ve serbest iç pazarı amaçlayan, ABD'yle bağların daha da güçlendiği dönemler olarak kategorize etmek mümkündür.

Siyasal ve toplumsal düzlemde yaşanan değişim ve dönüşümler, modern ulus devletin dost-düşman ikilemi çerçevesinde ortaya koyduğu toplumsal tehlike algısı bunlarla birlikte yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki münasebetler yargı erkinin nazarında da değerlendirme konusu olmuştur. Bu değerlendirmeler yıllar itibarıyla Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Başkanları tarafından da bu yüksek mahkemelerin kuruluş yıl dönümü törenlerinde yapılan konuşmalar eliyle deklare edilmiş ise de Yargıtay Başkanı tarafından yapılan adli yıl açılış açılış konuşmaları, hem Yargıtay'ın tarihsel geçmişi, hem adli yargı teşkilatının çok daha geniş olması ve bu bağlamda daha geniş bir toplumsal yapıya direkt olarak sirayet ediyor olması, hem de söz konusu konuşmanın adli yıl açılış konuşması olarak nitelendirilmesi nedeniyle ayrı bir önemi haizdir. Türkiye'de mahkemeler, 20 Temmuz ilâ 1 Eylül tarihleri arasında çalışmaya ara vermekte, adli tatil olarak adlandırılan bu ara vermenin sonunda Yargıtay Başkanı tarafından yapılan açılış konuşması ile yeni bir adli yıla girilmektedir. Yargıtay Başkanı'nın yaptığı bu konuşmalar yıllar itibarıyla, bazen yargısal sorunların dile getirildiği, bazen siyasal rejim kaygılarının körüklendiği, bazen de topluma veya hükümete istikamet çizme gayretlerinin somutlaştığı nutuklar olarak ortaya çıkmıştır.

Yargı erkinin toplumsal olaylara karşı bakış açısını, modern ulus devletin ortaya koyduğu tehlike algısına karşı yaklaşımını, yasama ve yürütme erkleriyle olan münasebetlerini ve kendine atfettiği misyonu adli yıl açılış konuşmalarından hareketle ortaya koymayı amaç edinen bu çalışmada, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerinin, hukukun üstünlüğünü son tahlilde tesis etmekle görevli yargı erkinde evrensel hukuk prensiplerinin ne derece hâkim olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Yargı erkinin her dönemde kendi misyonunu gerçekleştirdiği, rutin yargılama faaliyetlerinden ayrıksı olarak adli yıl açılış konuşmaları vasıtasıyla bu dönemlerde çoğu defa durduğu yeri belli ettiği ve kendi refleksini ortaya koyduğu görülebilir. Devlet ile toplum arasında çok net ve sabit bir sınır bulunmadığından, toplumun değişim ve dönüşümü, devletin değişim ve dönüşümünden ayrı değerlendirilemez. Yargının da toplumsal ve siyasal olaylara karşı ortaya koymuş olduğu refleks bu kapsamda düşünülmelidir. Amerikan Altıncı Filosu'nun İstanbul ziyareti ve beraberinde protestoların yaşandığı 1968 yılındaki adli yıl açılış konuşmasında yer alan "hepimizin nefret ettiği komünizm" söylemi, 1980 askeri darbesini takip eden yılın adli yıl açılış konuşmasında yer alan "bu kıvanç verici ortamı sağlayan Türk Silahlı Kuvvetlerine en içten teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir ödev sayarım" söylemi, darbeden sonra siyasetten yasaklanan politikacıların siyaset sahnesine döndüğü, Avrupa Topluluğuna üyelik başvurusunda bulunulduğu yıllarda demokrasi vurgusu yapan bir adli yıl açılış konuşması, birçok defa vurgulanan laiklik ve her temel hak gibi din ve vicdan hürriyetinin de sınırsız olmadığını, hak ve özgürlükler yanında görev ve ödevlerin de olduğunu, hepsinden öte yargının toplumu aydınlatma ödevinin bulunduğunu vurgulayan adli yıl açılış konuşmaları, toplumsal olandan etkilenip toplumsal olanı etkilemeye çalışan ve buna göre de refleks geliştiren bir yargı erkinin varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesinin ve kurucu ilkelerinin bir ulus yaratma süreciyle başlayan etkisi altında yargı erki de sosyolojik anlamda kendi pozisyonunu geliştirmiştir. Adli yıl açılış konuşmalarının başladığı 1943 yılından itibaren devam eden süreçte 20. yüzyıl boyunca kurucu felsefeyi ve Cumhuriyet'in resmi ideolojisi olan Kemalizmi ve Atatürk İlke ve İnkılaplarını, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi evrensel hukuki prensiplerin üstüne koyan bir yargı erkinin varlığı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda yargı erkinin misyonu, Cumhuriyet rejiminin bekçiliği yanında bu kapsamda olan muktedir iradeye her daim meşruiyet kazandırma olarak adli yıl açılış konuşmalarında kendini göstermektedir.

1943-2001 yılları arasındaki adli yıl açılış konuşmalarını sosyolojik bir bakış açısıyla irdelemeyi amaçlayan bu çalışma, araştırmanın amacının ve yönteminin açıklandığı bölüm

dışında, iki ana bölümden oluşmaktadır. "Kuramsal Tartışma" başlıklı bölüm beş temel başlıktan oluşmaktadır. "Adalet Kavramı, Hukuk Devleti ve Yargı Erki" başlığı altında hukuk ve adalet kavramlarına değinilmiş, bu kavramların nitelikleri ortaya konulmaya, Türk devlet geleneğinde bu kavramların nereye denk geldiğine ilişkin tespitler yapılmaya, aynı zamanda kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yargı erkinin hukuk ve adalet kavramları çerçevesindeki konumu irdelenmeye çalışılmıştır. "Yargı Erkinin Politik Alanla İlişkisi" başlığında politik alanla yargısal fonksiyon arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı, yargı erkinin politika ile etkileşim içerisinde olup olmadığına ilişkin görüşler ortaya konulmuştur. "İdeolojik Aygıt ve Meşruiyet Aracı Olarak Hukuksal Alan ve Yargı" başlığı altında, Kemalizm, Batılılaşma, Din ve Laiklik kavramları yargı erkiyle ilişkili bir şekilde değerlendirilmiştir. "Egemenlik, Bürokrasi ve Yargı Erki" başlığında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin esinlendiği Rousseaucu egemenlik anlayışından ve Weberyen bürokrasi kuramından hareketle yargı erkinin durumu tartışılmıştır. "Bulgular ve Analiz" başlıklı bölümde ise "Kuruluş Döneminde Adli Yıl Açılış Konuşmaları", "Darbe Dönemlerinde Adli Yıl Açılış Konuşmaları", "Adli Yıl Açılış Konuşmalarında Toplumsal Tehlike Algısı" ve "Yasama, Yürütme, Politika ve Yargı Erki" şeklinde dört temel başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar altında, birinci ana bölümdeki kuramsal tartışmalar temel alınarak ve yer yer yakın siyasi tarihe ilişkin bilgiler aktarılmak suretiyle adli yıl açılış konuşmalarının analizi yapılmaya çalışılmıştır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Anayasal düzenlemeye göre bir "hukuk devleti" olan Türkiye Cumhuriyeti'nde Yargıtay, yine Anayasal düzenlemeye göre Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi ile birlikte sayılmış dört yüksek mahkemeden biridir. Cumhuriyet öncesinde Divân-ı Ahkâm-ı Adliye adıyla var olan Yargıtay, Cumhuriyet döneminde de adli yargı düzeninde -bireyler arasındaki uyuşmazlıklarda- yerel mahkemelerce verilmiş kararların son temyiz mercii diğer bir deyişle son denetim yeridir. Adli yargı düzenindeki mahkemelerin ve bu mahkemelerce alınan kararların temyiz makamı tarafından denetlenmesi sonucunda hukuksal uygulamada bütünlük ve kanun hükümlerinin "doğru" biçimde yorumlanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Osmanlı döneminde yargılama faaliyeti bilindiği üzere kadılar tarafından görülmekteydi. Yargı teşkilatı içerisinde kadılar her türlü adli uyuşmazlığa bakar, bugünkü anlamıyla noterlik görevi yapar, örfi konularda da karar verirlerdi. Temyizde karar verme görevi ise kadıaskerler olarak adlandırılan rütbeli kadılara aitti. Tanzimat Fermanı ile birlikte haklar ve yükümlülükler yönünden tebaanın devlet ile ilişkileri belirlenirken padişahın yetkileri de sınırlandırılmıştır. Bu genel prensip çerçevesinde Tanzimat Döneminde oluşturulan yeni kurumların başında da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye gelmektedir. Bu meclis kuvvetler birliği temelinde padişahın yasama, yürütme ve yargıya ilişkin yetkilerini onun adına kullanmaya başlamıştır. Tanzimat dönemi boyunca bu meclis standart bir yapı izlememiş, değişikliklere uğramıştır. Ara dönemdeki birçok değişiklikten sonra 10 Mayıs 1868'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin, Şûra-yı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye olarak iki kısma ayrılması, Osmanlının son dönem yargı sisteminin doğuşunda büyük öneme sahiptir. Şûra-yı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye yüksek yargı alanına giren fonksiyonlarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüş ve Şûra-yı Devlet Danıştay'ın, Divân-ı Ahkâm-ı Adliye de Yargıtay'ın tarihsel temelini teşkil etmiştir (Seyitdanlıoğlu, 2012: 255-267).

İlk olarak Adalet Bakanı Ali Rıza Türel döneminde 6 Eylül 1943 tarihinde, 1943-1944 Adalet yılının başladığı gün düzenlenen açılış töreninde, Yargıtay Başkanı Halil Özyürük'ün konuşması, adli yıl açılış kouşmaları geleneğinin başlangıcı olmuştur. Açılış törenleri, önceleri Adalet Bakanlığınca düzenlenmekte, çağrılar Bakan tarafından gönderilmekte ve genellikle Ankara Hukuk Fakültesi konferans salonunda yapılmaktaydı. 1943'ten 1955'e kadar her adli yıl açılışında yapılan törenler 1956 yılında Adalet Bakanlığı'nın ara vermesi

nedeni ile dört yıl yapılamamış, 1960 yılında Adalet Bakanlığı'nın girişimleriyle yeniden canlandırılmış ve günümüze kadar süregelmiştir. Sonrasında ise anılan törenler, Yargıtay Başkanlığı'nın uhdesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Adli yıl açılış konuşmalarını Yargıtay adına deklare eden Yargıtay Başkanları, 1971 yılına değin emekli olana veya kendi istekleriyle ayrılana kadar görevde kalmakta iken 1961 Anayasasının 139. maddesinde 1971 yılında yapılan değişiklikle Başkanların görev süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. (yargitay.gov.tr).

Türkiye Cumhuriyeti'nde yargı erki 20 Temmuzdan başlayıp 1 Eylüle kadar çalışmaya ara vermekte, bu ara vermeye "adli tatil" adı verilmektedir. 2011 yılına kadar adli yıl, 6 Eylülde başlamakta iken 2011'de yapılan değişiklikle birlikte 2012 yılından itibaren 1 Eylülde başlatılmıştır. 1943 yılından 1973 yılına kadar teâmülen, 1973'ten itibaren de yasa gereği olarak adli tatilin bitiminde Yargıtay Başkanı tarafından yapılan açılış konuşması ile yeni bir adli yıla girilmektedir. Yargıtay Başkanı'nın yaptığı bu konuşmalar yıllar itibarıyla, yargı erkinin tarihsel anlamda en fazla söz sahibi olan makamı tarafından, bazen yargısal sorunların dile getirildiği, bazen siyasal rejim kaygılarının körüklendiği, bazen de topluma veya hükümete istikamet çizme gayretlerinin somutlaştığı nutuklar olarak ortaya çıkmıştır. Esasen Anayasa Mahkemesi ve Danıştay Başkanları tarafından da bu yüksek mahkemelerin kuruluş yıl dönümlerinde törenler tertip edilmekte ve açılış konuşmaları yapılmaktadır. Fakat Yargıtay Başkanı tarafından yapılan açılış konuşması, hem yukarıda bahsedildiği üzere Yargıtay'ın tarihsel geçmişi, hem adli yargı teşkilatının çok daha geniş kapsamlı bir ağının olması, hem de söz konusu konuşmanın adli yıl açılış konuşması olarak nitelendirilmesi nedeniyle ayrı bir önemi haizdir.

1730 sayılı Yargıtay Kanunu'nun 52. maddesinde yer alan *"Her adlî yıl, Ankara'da Yargıtay Birinci Başkanının söylevi ile açılır. Açılış söylevinin metni üzerinde daha önceden Başkanlar Kurulu'nun düşüncesi alınır"* hükmü ile adli yıl açılış töreni ve konuşması yasal zemine kavuşmuştur. Açılış konuşmasının metni oluşturulurken Yargıtay Başkanlar Kurulu'nun görüşünün alınması hususuyla ilgili olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşmelerde söz alan milletvekilleri, adli yıl açılış konuşmalarının metni ile ilgili olarak Başkanlar Kurulu'ndan görüş alınmasının yersiz olduğunu, Yargıtay Başkanı'nın tarihi önemi haiz konuşmasını yaparken zaten Başkanlar Kurulu'nun düşüncesini alacağını ileri sürmüşler; akabinde konunun reaksiyoner bir hüküm olarak mütalâa edilmemesi gerektiği, nutkun yargı erkini ilgilendirdiği, siyasi bir nutuk olmayıp tamamen teknik mahiyette;

hukukçulara, tatbikatçılara ışık tutacak nitelikte kamuoyuna sunulacak bir konuşma olup Başkanlar Kurulu'ndan geçmesinin istişari yönden ve müessesenin ahengi bakımından isabetli olacağı belirtilmiştir. Aynı doğrultuda görüş belirten bir milletvekili de kamuoyunun konuşmayı tamamen müesseseye mâledeceğini, bu itibarla düşünce alınmasının isabetli olacağını savunmuştur. Neticede madde metnine Başkanlar Kurulu'ndan görüş alınmasına ilişkin hüküm konulmuştur. 2797 sayılı -yeni- Yargıtay Kanunu'nun 2014 yılına kadar varlığını koruyan 59. maddesinde yer alan, *"Her adlî yıl Ankara'da bir törenle açılır. Yargıtay Birinci Başkanı bir konuşma yapar. Açılış konuşmasının metni ve tören gündemi üzerinde daha önceden Başkanlar Kurulu'nun düşüncesi alınır"* hükmüyle adli yıl açılış töreni ve konuşması yeniden düzenlenmiştir. Bir yenilik olarak tören gündemine ilişkin de Başkanlar Kurulu'nun düşüncesinin alınması zarureti getirilmiştir. Sonuç olarak adli yıl açılış konuşmalarının Yargıtay Başkanlarının şahıslarıyla kaim konuşmalar olmadığını, kurumsal nitelikte ve yargı erkinin tümünü kapsayabilecek mahiyette konuşmalar olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu nedenle çalışma metninde, zaruret hâsıl olan birkaç istisna dışında, Yargıtay Başkanlarının isimleri zikredilmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, yargının toplumsal olaylara bakış açısı genel itibarıyla, adli yıl açılış konuşmalarında somutlaşmaktadır. Bu bağlamda sıkça siyasal rejim lehine pozisyon alma ve topluma veya devletin diğer erklerine istikamet belirleme gayretine girildiği görülmektedir. Bunun yanında yargı erkinin hemen her yıl yasama ve yürütme erkinden bina, kırtasiye malzemeleri, protokol düzenlemesi ve özlük haklarında iyileştirme gibi bir takım talepleri olmuştur. Bu hususların, "hukukun üstünlüğü", "bağımsız ve tarafsız yargı" gibi evrensel hukuki prensipler akılda tutularak, sosyolojik bağlamda incelenmesi, çalışmanın temel amacıdır.

1943-2001 yılları arasındaki adli yıl açılış konuşmaları bu çalışmanın araştırma kapsamı olarak belirlenmiş, araştırma 20. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Adli yıl açılış konuşmalarının sosyolojik analizi yapılırken şüphesiz araştırma alt başlıklarından neyin zaten bilindiğini, literatürde neyin bulunup bulunmadığını araştırmak gerekmektedir. Bu minvalde yapılan literatür taramasında adli yıl açılış konuşmaları ile ilgili olarak şu ana kadar yapılmış herhangi bir çalışma bulunmadığı anlaşılmıştır. Yalnızca, süreli yayınlar taranırken bir dönem Anayasa Mahkemesi Raportörü olarak da görev yapmış olan Osman Can'a ait 2014 yılında yazılmış bir dizi köşe yazısının olduğu görülmüştür. Bu yazılarda kurucu iktidarın, siyasi iktidarda olduğu dönemlerde yargının politik bir misyon aygıtı olduğu, aksi

dönemlerde ise yargı bağımsızlığının söylev olarak sıkça vurgulandığı ve bunun hükümetlere meydan okumanın kılıfı haline geldiği belirtilmiştir. Adli yıl açılış konuşmalarının sosyolojik analizi yapılırken Cumhuriyet Tarihi ile birlikte Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısına ilişkin çalışmalar, eleştirel hukuk çalışmaları ve Weberyen bürokrasi kuramı kapsamındaki analizler temel hareket noktasıdır. Bu çalışmada tümevarımcı ve nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma aşamalarının planlanmasında birden çok kuramsal perspektiften faydalanılmış bu bağlamda kuram nirengisi modeli benimsenmiştir. Adli yıl açılış konuşmalarından hareketle bütüne dair bir anlayış oluşturmak ve farklı bilgileri bir araya getirmek için doğrusal olmayan bir yol izlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel ekseni hukuk sosyolojisi olarak sabitlenmeye çalışılmış ise de, Türkiye'nin yakın tarihinden, siyasi tarih ve yönetim bilimleri doktrininden de faydalanılmıştır.

Yargıtay Başkanlarının adli yıl açılış konuşmalarında, kişisel olarak değerlendirilemeyecek bir biçimde ve yargı erkini temsil kabiliyetini haiz bir fiili durumla yaptıkları konuşmalar birçok sorunun cevabını bulmak açısından önem arz etmektedir. Adli yıl açılış konuşmaları da bir metin ve bir deklarasyon olması nedeniyle yargı erkinin düşünme ve değerlendirme biçimini ortaya koyabilecek önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak bir kuram olmaksızın ve çeşitli disiplinler içinde yapılacak olan bu araştırma daha çok bir metin analizi olarak ortaya çıkmıştır. Adli yıl açılış konuşmalarının metinleri üzerinden bir sosyolojik anlam arayışına girişilmiş, ortaya çıkan temalar üzerinden bir sosyolojik analiz yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bulgular bölümünde başlıklandırılan temalar, "hukukun üstünlüğü", "bağımsız ve tarafsız yargı" gibi evrensel hukuki prensipler akılda tutularak yapılan metin okumaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 20. yüzyılın, Türkiye Cumhuriyeti için "kuruluş dönemi" ve "darbe dönemleri" olarak iki tarihsel kısma ayrılabileceği düşünülmüştür. Bunun yanında hem "toplumsal tehlike algısı" hem de "yasama, yürütme ve politika ile yargı erki arasındaki münasebet", bahse konu hukuki prensiplerin adli yıl açılış konuşmalarındaki yeri analiz edilirken iki başat tema olarak ortaya çıkmıştır. Esasen bu temaların her biri birer tez konusu olabilecek mahiyette ise de araştırma soruları çerçevesinde son yirmi yıldan önceki yargı erkine ilişkin bir tablo ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda cevabı aranacak sorular genel olarak; yargı erkinin toplumsal ve siyasal yapıya ve olaylara bakışının ne olduğu, bu bakışın yıllar itibarıyla hangi değişkenlere bağlı olarak ne şekilde değiştiği, yargının siyasal rejimin

koruyuculuğu ile topluma ve siyasal iktidara yön vermek sürecinde "hukukun üstünlüğü" ilkesini temel alıp almadığı, bu çerçevede "bağımsız ve tarafsız yargı" kavramlarının yargı erkinde konuşlandığı yerin neresi olduğu, bununla birlikte yargı erkinin yasama ve yürütme erkleriyle olan ilişkisinin mahiyetinin ne olduğudur.

Günümüze kadar yapılmış olan bütün adli yıl açılış konuşmalarının metinleri Yargıtay Başkanlığı'nın internet sitesinde yer almaktadır. Araştırmanın kapsamı olan 1943 ilâ 2001 yılları arasındaki adli yıl açılış konuşmaları da bu kaynaktan temin edilmiştir. Çalışma, tarihsel bir bakış açısı ortaya koyabilmek amacıyla 20. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Esasen araştırma kapsamını günümüze kadar genişletmek bir tercih olarak ortada durmaktadır. Bu yolun tercih edilmemesinin bir sebebi günümüze kadar genişletilecek bir çalışmanın, daha kapsamlı olacağı göz önüne alındığında, yüksek lisans tezinin değil bir doktora tezinin konusu olabileceğidir. İkincisi bir dönemdir "Eski Türkiye" lafzı dillere pelesenk olmuş şekilde gündelik hayatta kullanılagelmektedir. Çalışmanın araştırma kapsamı 2001 yılına kadar sınırlandırılmak suretiyle okuyucuya veyahut başka bir araştırmacıya bir süredir gündelik hayatta eski olarak anılan Türkiye ile günümüz "yeni" Türkiye'sinde yargı erkinin durumunu kıyaslama imkânı sunulmaya çalışılmıştır. Hukukun üstünlüğü ile bağımsız ve tarafsız yargı ilkeleri etrafında adli yıl açılış konuşmaları çerçevesinde günümüzde değişen bir şey olup olmadığı hususunda ise bir neticenin ortaya çıkabileceği muhakkaktır.

3. KURAMSAL TARTIŞMA

3.1. Adalet Kavramı, Hukuk Devleti ve Yargı Erki

3.1.1. Hukuk ve Adalet

Hukuk, insanın toplumsal alan içerisindeki evriminin, toplumsal alan içerisinde yarattığı kargaşa ve kaosun bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kargaşayı ve kaosu önlemek için hukukun kurgulanması, toplumsal yaşamın gerektirdiği doğal bir sürecin sonucudur. Dolayısıyla hukukun kendinden menkul olmaktan ziyade toplumsal değişkenlerden soyutlanamayan bir olgu olduğunu kabul etmek gerekmektedir (Yücel, 2014: 1). Hukuk, belirli nitelikte ve daimi normlara dayanan bir bilimdir. Bu durgunluğunun içerisinde de ayrı bir zenginlik barındırmaktadır. Kanunlar, normlar değişebilir fakat hukuk içerisindeki kurumsal prensipler sabittir. Dolayısıyla hukuku, kendi durağanlığı içerisinde zenginliği olan, kendi prensipleri çerçevesinde kurumsal yorumlarla ve içtihatlarla gelişen bir alan olarak tanımlamak da mümkündür (Ortaylı, 2007: 96). İnsanın toplumsal alanda varlığının ve buradaki varlığının devamını sağlamasının bir gerekliliği olarak ortaya çıkan kural koyma zorunluluğu hukuk kavramının doğumuna neden olmuştur. Bu nedenle hukuku sosyolojik açıdan kendi içine kapalı bir kurallar sistemi olarak değil toplumsal davranış kümesinin içinde üretilmiş bir kavram olarak tanımlamak gerekmektedir (Yücel, 2014: 15). Bu kapsamda hukuk, toplumsal düzeni sağlamanın en önemli aracı niteliğindedir. Toplumsal alanda uyuşmazlıkların giderilmesi, davranışların yönlendirilmesi, toplumsal egemenliğin örgütlenmesi ve meşrulaştırılması, yaşam koşullarının biçimlendirilmesi ve neticede toplumsal düzenin sağlanması hukuk eliyle olmaktadır (Yücel, 2014: 52). Ortak iyiliği gerçekleştirmeyi, insanların kaotik bir ortam olmaksızın barış içinde sürdürebilecekleri bir toplumsal düzenin devamını sağlamayı amaç edinen hukuk, genellikle bir kurallar sistemi olarak görülüyor olmasına karşın hukukta kurallar yanında ilkelerin de önemi vardır. Bu ilkeler yazılı olmayan ve hukuk uygulayıcıları tarafından keşfedilmesi gereken ilkelerdir. Bunun yanında ilkelerin gözetilerek kuralların somut olaylara nasıl uygulandıkları da hukuk açısından önemlidir. Kuralları somut olaylara uygulayan mahkemelerin akıl yürütme, kanıtlama ve gerekçelendirme süreci de hukukun kurucu unsuru sayılmaktadır (Erdoğan, 2019: 39-48). Sonuç olarak devletin toplumsal alanı düzenlemek amacıyla ortaya koyduğu yazılı kurallara yönelik iradesi hukuksal alanın sadece bir yüzüdür. Devletin iradesi dışında

ortaya çıkan ve gelişen genel hukuk ilkeleri, örf ve adet kuralları, mahkemelerin bu kuralları uygulama biçimleri hukuksal alanın kurucu unsurlarıdır. Buradan yola çıkarak kanuna uygunluk ile hukuka uygunluk arasında fark olduğunu söylemek gerekmektedir. Öte yandan hukukun sosyolojik çerçevede tanımının bir toplumsal düzen sağlama merasimine dayanıyor olduğu kabul edilirse akla adalet kavramının bu tabloda nereye denk düştüğü gelmektedir.

Adalet kavramı içi doldurulması en zor kavramlardan biri olagelmiştir. Doğal hukuk anlayışı adalet kavramını merkeze almış iken hukuki pozitivizmin doğuşuyla birlikte bu kavram önemini kaybetmiştir. Doğal hukuk anlayışı adaleti olması gereken hukukun özeti olarak anlamlandırırken bir yandan da adalet kavramı müphem bir hal almıştır. Bu müphemlik, hukuka ayağı yere basan, somut bir içerik kazandıramadığı gerekçesiyle pozitivist hukukçuların adalet kavramından uzak durmalarına sebep olmuştur (Türkbağ, 2001: 209). Bilginin temel geçerli kaynağı olarak bilimi gören, yalnızca olguların doğru bilgi nesnesi olduğunu savunan bir yaklaşım olarak ortaya çıkan ve Saint Simon ile Auguste Comte tarafından sistematik hale getirilen pozitivizm, dünyanın sadece deneyim yoluyla anlaşılabileceğini, duyusal alanın ötesinde var olduğu iddia edilen başka bir dünyanın bilinemez olduğunu, olgulara dayanmayan bütün bilgilerin ise hiçbir değerinin olmadığını ileri sürmekte, bu nedenle tanrı, ruh, töz gibi metafizik kavramları reddetmektedir. İnsanlık için tek güvenilir bilgi olgulara dayanan bilimsel bilgi olduğu için, bu bilginin sınırları dışındaki "bilinemez" bilgilerle insanlığın, geleceğini belirlemekten geri durması gerekmektedir (Aysevener, 1999: 115). Aydınlanma hareketiyle birlikte, aklın ve bilimin aracılığıyla doğanın ve toplumun yasalarının keşfedilebileceği, bu doğrultuda yapılacak hukuksal düzenlemelerle toplumsal güvenin, istikrarın ve barışın sağlanabileceği ve sonuç olarak da mükemmel bir toplumsal düzenin gerçekleşebileceği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte geleneksel toplumlarda yer alan din adamları ve kâhinlerin yerini mevzuat derlemeleri ve içtihatlar almaya başlamıştır. Aydınlanma düşünürleri eski ve köhne olarak nitelendirdikleri düzeni yıkıp aklın egemen olduğu bu yeni düzeni kurarken kanunlaştırma ve kodifikasyon faaliyetlerini de bir araç olarak görmüşlerdir. Baumann Aydınlanma sürecinin, devletin güç ve iktidar alanını genişleterek daha önce kilisenin üstlendiği işlevleri devlete aktarmak ve toplumsal yaşamı düzenlemek amacıyla gerekli sosyal mekanizmaları tasarlamak şeklinde iki alanda önemli etkilerinin bulunduğunu belirtmiştir. Hayek ise Aydınlanma sürecinin, insan aklının ve hukukun araçsallaştırılması sonucunu doğurduğunu; aydınlanma ile birlikte hukukun toplumsal alanı planlamanın ve dizayn etmenin bir aracı olarak anlamlandırıldığını belirtmiştir. Bu anlayış hukuki pozitivizm teorisine ilham kaynağı

olmuştur. Hukuki pozitivizm teorisinin temelinde, gözlenebilir ve deneyimlenebilir olgulardan yola çıkarak tümevarımsal bir anlayışla toplumun işleyişine yön veren genel yasalara ulaşılabileceği anlayışı yer almaktadır. Bu yolla hayaller, sezgiler ve değerler gibi gözlem ve deney konusu yapılamayan olgular kapsam dışında tutulmuştur (Yüksel, 2011: 42-44). Hukuki pozitivizm teorisine göre bazı normatif emirler ya da yasalar, insanların davranışlarının bir sonucu olarak hukuk vasfını kazanmıştır. Pozitivist hukukçular, hukuka gerçekçi bir tavırla yaklaşmışlar, yalnızca doğal hukukla uyumlu olan yasaların hukuki nitelikte olduğu fikrine karşı çıkmışlardır (Yücel, 2014: 88-89). Pozitivist hukuk ekolünün önemli temsilcilerinden olan Herbert Lionel Adolphus Hart'a göre hukuki pozitivizm, yasaların insanların buyrukları olduğu, hukuk ile ahlak arasında zorunlu bir bağlantının bulunmadığı, hukuk sisteminin kapalı bir sistem olduğu, ahlaki yargıların delillerle ispatlanamayacağı ve bilinemez olduğu gibi temel iddialara dayanmaktadır (Uzun, 2019: 66).

Pozitivizmin gün yüzüne çıkmasına kadar hukuk ya da yasa kavramı üzerinde süregelen bir idealizm gölgesi bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Hukukun iktidarın koyduğu kurallarla özdeş görülmesi, hukuk ile ahlak bağlantısının reddedilmesi, özellikle doğal hukukçular veya hukuka ve devlete "adaleti sağlamak" gibi birtakım ideal ve ahlaki ödevler yükleyen ekollerce "iktidar sevicilik" olarak eleştirilmektedir (Uzun, 2019: 73). Bununla birlikte insan davranışlarına ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerine toplumsal açıdan değil siyasal irade tarafından ortaya konulmuş olan bir kurallar sistemi çerçevesinden bakan pozitivist hukuk anlayışının, temel hak ve özgürlüklere müdahalelerde bulunulmasına imkân verdiğine yönelik eleştiriler de mevcuttur (Yüksel, 2011: 45). Ayrıca hukuksal pozitivizm eliyle yargılamanın ve hukukun üstünlüğüne vurgu yapan yargı erkinin bu üstünlüğü kendi otonomisini koruma refleksine dönüştürme ihtimali de bulunmaktadır. Bu ihtimal kapsamında olsun ya da olmasın bir yandan da pozitivist hukuk anlayışı adalet kavramını, "olan" hukukun diğer bir ifadeyle pozitif hukukun üzerinde ve onu meşru hale getirmekten ziyade eleştirmeye yarayan bir mihenk taşı haline getirmiştir. Hans Kelsen tarafından ortaya konulan normativist görüş ise adalet kavramına hukuk sistemi çerçevesinde bir tanım vermeye çalışmıştır. Kelsen adalet kavramının yerinin normlar hiyerarşisi içerisinde belirlenebileceğini iddia etmiştir. Bu iddiayı da iki biçimde ölçeklendirmiştir. Birincisi bir norm kendisinin üzerindeki norma uygun ise adildir. İkincisi bir karar mevzuattan, yasal düzenlemelerden doğru bir şekilde çıkarılarak uyuşmazlığa uygulanmışsa adildir. Bu iki yolla Kelsen hukuk sistemi içerisinde adaletin sağlanabileceğini

söylemektedir (Türkbağ, 2001: 210). Kelsen'in burada bahsettiği şeyin bir adalet teorisi olmaktan ziyade yazılı kurallara uygunluk teorisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Esasen bir kararın, uygulamanın, ya da düzenlemenin kurallara uygun olması demek adaletli olduğu anlamına gelmemektedir. Neyin adaletli olduğu sorusu ise tarihsel süreçte birçok düşünür tarafından cevaplanmaya çalışılmış, fakat adalete dair muayyen bir tanım ortaya konulamamıştır. Ulpianus'un ifadesiyle herkesin payına düşeni vermek, Hz. Mevlana'nın ifadesiyle bir şeyi uygun olan yere koymak, Nizâm'ül Mülk'ün ifadesiyle herkesi kendi menziline koymak, herkese mertebesine göre muamele etmek şeklindeki "denge"ye dayanan adalet anlayışının üzerindeki müphem görüş, günümüzde adaletin nihai olarak insan haklarının gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilen bir kavram olduğuna yönelik anlayışa evrilmiştir. Günümüz modern dünyasında adalet, devletlerin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'yle ortaya konulan temel hak ve özgürlüklere yönelik pozitif ve negatif yükümlülüklerini yerine getirdiği ölçüde gerçekleşen bir kavram olarak kabul görmektedir. Fakat moderniteye yönelik eleştiriler ve insan haklarına yönelik kültürel rölativizm eleştirileri göz önüne alındığında, adaletin temel hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilen bir kavram olduğuna ilişkin günümüzdeki kabulün de kendi içinde bir müphemlik barındırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı'nın klasik dönem yazarlarından biri olan Kınalızade Ali Çelebi'ye ait Ahlak-ı Alai isimli eserde Türk idare geleneğinde kurumsallaşmış bir adalet anlayışı ortaya konulmuştur. Daire-i adalet olarak isimlendirilen bu anlayışta "Adldir mûcib-i salâh-ı cihan, Cihan bir bağdır dîvarı devlet, Devletin nâzımı şeriattır, Şeriata olamaz hiç hâris illâ mülk, Mülk zapt eyleyemez illâ leşker, Leşkeri cem edemez illâ mal, Malı cem eyleyen râiyettir, Râiyeti kul eder pâdişah-ı âleme adl." şeklinde adalet kavramıyla başlayıp yine adalet kavramıyla biten bir çember söz konusudur. Adalet dünyanın kurtuluşunun teminatıdır, dünya duvarı devlet olan bir bahçe misalidir, devletin işlerini düzenleyen hukuktur, hukuku hükümdardan başkası koruyamaz, asker olmadan bu koruma sağlanamaz, asker de ancak para ile sağlanabilir, parayı yani ekonomik gücü sağlayabilecek olan halktır, halkın hükümdara itaat etmesini sağlayan da yine adalettir (İnalcık, Arı, Aslantaş, 2012: IV-V). Bu kalıbın Osmanlılardan çok önce Sasanilerde mevcut olduğuna ilişkin rivayetlerin var olması bir yana, metinden vurgulanmak istenenin bir "adalet dairesi"nden ziyade "devlet dairesi" olduğunu da söylemek gerekir (Açık, 2019: 281). "Adalet Mülkün Temelidir" lafzı da bu anlayışın doğal bir sonucudur. Öncelikli olan, kutsal olan, ehemmiyet verilmesi gereken esasen adaletin kendisi değil devlettir.

Thomas Hobbes, devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi anlatırken isanların doğa durumundan kurtulmak için mutlak güç sahibi olarak Leviathan'ı yarattığını söyler. Hobbes'un devlet algısının yani Leviathan'ın ortaya çıkması, kendisinin yaşadığı 17. yüzyıl başlarının kaos ve iç savaşlarla dolu olması, bu nedenle düzeni sağlama adına mutlak güç sahibi bir canavar yaratması nedeniyledir (Arslan, 2001: 67). Liberalizmin doğuşu ise devletin bir "gerekli kötü" olarak tarif edilmesini beraberinde getirmiş, bu vakitten sonra yapılacak şey, bu "gerekli kötü"nün kötülük vasfının nasıl sınırlandırılacağı üzerine yoğunlaşmak olmuştur. Locke ile birlikte de bu yoğunlaşmanın ekseni, Hobbes'un Leviathanını bir kenara iterek, "devletin varlık nedeni bireyin haklarını korumaktır" anlayışına kaymıştır. Bu bakış açısı mutlak iktidara yozlaştırıcı bir nitelik atfederek siyasal iktidarı sınırlamayı hedeflemektedir. Siyasal iktidarın sınırlanmasının temel aracı da artık "hukuk devleti" ilkesidir. Hukuk devleti ilkesi gündeme gelince bu kez iki geleneğin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Birincisi Hegel'den başlayıp Carl Schmitt'te olgunlaştığını söyleyebileceğimiz otoriter tecrübelere esin kaynağı olan ve Hobbes'un Leviathanını da çok aratmayan maddi/özsel devlet geleneğidir. Diğeri ise sınırlı devleti temel alan ve hukukun üstünlüğü vurgusunu her daim yineleyen prosedürel devlet geleneğidir (Arslan, 2001: 69). Hegel'e göre devlet, Tanrının yeryüzündeki yürüyüşüdür, yeryüzündeki mutlak güçtür ve ilahi stratejinin bir parçasıdır. Birey, toplum, devlet üçlemesinde de öncelik tabii olarak devletindir (Arslan, 2001: 70). İnsanın yaşaması devletin yaşaması için elzemdir. Türk geleneğinde Adalet dairesi olarak ifade edilen gelenek de esasen yukarıda da ifade edildiği şekilde bir "devlet dairesi"dir bu anlamda. Adalet kavramı bireye ya da topluma değil devletin varlığına zerkedilmiştir. Şeyh Edebali'ye ait olduğu söylenilen "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" sözü de aynı şekilde bireye ya da topluma değil devletin varlığına zerkedilmiş bir adalet anlayışını kendi içinde barındırmaktadır.

"Toplum düzeni, bireysel hak ve özgürlükler diğer bir ifadeyle insan hakları kavramına dayanmalıdır" şeklindeki önermeyle ortaya çıkan ve bu önerme çerçevesinde Hegelci geleneğin aksine devletin sınırlandırılması gerektiğini düşünen liberal gelenek, devleti soyut ve kutsal bir varlık olarak değil, daha çok prosedürel bir mekanizmalar bütünü olarak görmektedir. Bu kapsamda amaç olmaktan çıkıp araç haline gelen "devlet" bu araçsallığını da temelde "hukuk devleti" kavramıyla sağlamaktadır. Hukuk devleti de hukukun üstünlüğü prensibine dayanmaktadır. Hukukun üstünlüğü ise, liberal hukuk devletinde genel, öngörülebilir ve keyfiliği yok eden aynı zamanda da yukarıda bahsedildiği üzere, üzerinde hiç bir zaman konsensus sağlanmamış ve sağlanmayacak olan adaleti amaçlayan bir prensip

olarak ortaya çıkmıştır. Hukukun üstünlüğünün temeli toplumun kendi özgür iradesi, otonomisidir. Bu otonomi, kişilerden bağımsız bir şekilde, toplumun tümü için geçerli, genel geçer ve soyut kurallarla oluşmuş bir egemenlik fikrini beraberinde getirmektedir. Bu şekilde ortaya konulan hukuk kurallarına uyan bireylerin, oluşumuna doğrudan ya da dolaylı olarak katıldıkları kurallar sistemine, neticede kendi "genel iradesi"ne uymakta oldukları varsayılmaktadır (Arslan, 2001: 80- 81). Hukuk devleti, hukukun tutarlı bir şekilde uygulanması için gerekli bir ilke olarak ortaya çıkmasının yanında siyasal meşruiyeti de sağlayan yegane kavramdır. Hukuk kurallarının genelliği, açıklığı ve hesap verilebilirliği sağlamasından hareketle başka bir meşruluk gereksinimi duymadan devletin organlarının da bunlarla bağlı olduğu düsturuyla meşruiyet sağlanmış olmaktadır. Hukuk devleti temel hak ve özgürlükleri garanti altına aldığına yönelik savını da öne sürerek hem yurttaşların hem de yöneticilerin hukuka riayet etmesi gerektiğinden hareketle hukukun üstünlüğü ilkesini formülize etmiştir (Özcan, 2017: 201-202).

Öte yandan liberal düzenin bu kurgusuna eleştirel karşılıklar da yok değildir. Marksist ekol, hukukun üstünlüğü olarak sunulan sistemin, toplumdaki hakim sınıfın çıkarlarının ürünü olarak ortaya çıkan bir aldatmaca olduğunu ve egemen sınıfın hegemonyasını devam ettirdiğini söylemektedir. Marksist ekol hukukun, burjuvazi güç kazandıkça ayrıntılı ve kapsayıcı bir sistem halini aldığını bu yolla hukukun üstünlüğünün gündeme geldiğini belirtmektedir. Frankfurt okulunun temsilcilerinden Franz Neumann da aynı şekilde hukukun üstünlüğü ilkesinin egemen sınıfın çıkarlarını gizlemenin bir aracı olduğunu belirtmiştir. Daha açık ifadeyle Neumann'a göre hukukun üstünlüğü burjuvazinin üstünlüğü anlamına gelmektedir (Arslan, 2001: 88). Eleştirel hukuk ekolünün temsilcilerinden Peter Gabel, hukuk retoriğinin devletin uyuşmazlıkları hukuk devleti altında çözebildiği izlenimini oluşturduğunu, bu bağlamda refah, fırsat ve kaynaklar konusunda eşitsizlik yaratan cebre dayalı gücünü gizlediğini söylemiştir. Diğer görüşlerde olduğu gibi hukuk devleti ilkesine bir alternatif sunulmamakla birlikte Duncan Kennedy, gizleme durumunu ortadan kaldırabilmek için ilk olarak hukuksal kurumları istikrarsızlaştırmak gerektiğinden bahseder. Kennedy'e göre liberal hak söylemine ilişkin tutarsızlıkların küçük anormallikler olmadığı, sistemin belirsizlik temelli olduğu hususları dillendirilirse hukuksal yapı çökecektir. Tushnet'e göre bu belirsizliğin temelini, hukukun üstünlüğü prensibine dayanan liberal hukuk düzeninde soyut hakların belirli bir bağlamda ele alınmaması ve sonuçlarla ilişkilendirilmemesinde aramak gerekmektedir. (Aktaş, 2011: 127-128). Postmodernizm ise modern hukuk sistemini ve hukukun üstünlüğü ilkesini, rasyonelleştirme çabalarının bir

ürünü olarak kapalı bir sisteme dönüşme süreciyle tanımlamaktadır. Bu sistem içerisinde hukuk, zamanla esnek olmaktan ve insana ait deneyimlerden uzaklaşarak, bununla birlikte uzmanlaşmanın da sonucu olarak bürokratikleşmiştir. Hukuksal pratik biçimselleşerek, temel ilgi alanını özden ziyade söze kaydırmıştır. Toplumsal gerçeklikten giderek uzaklaşan ve soyutlaşan bir sistem içinde de yasaların, adaletsiz bir niteliğe bürünmesi ve hukuksal alanın güvenilirliğini kaybetmesi kaçınılmazdır (Yüksel, 2011: 47).

Modern hukuk devletleri, hukuk kurallarını oluşturmakla birlikte bunları uygulamak ve bu kuralların toplumsal alandaki işleyişini düzenlemekle de yükümlüdür. Zira bireysel bağlamda ortaya çıkacak bir hak arama yöntemi kamu düzeninin ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır. Her ne kadar Kennedy, modern hukuk kurallarının bireysel olanla kamusal olan arasında var olan menfaat çatışmalarını uzlaştıramıyor olduğunu söylese de (Aktaş, 2011: 138) hak ihlaline uğradığını ya da bu tür bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığını düşünen bireylerin, içinde yaşadıkları toplumsal ve siyasal sistemin döngüsünü kabul ettikleri müddetçe, haklarını ancak devletin yargı organlarında arayabilmesi durumu, diğer devlet düzenlerinin olduğu gibi liberal devlet düzeninin de bir niteliğidir. Öyle ki liberal devlet düzeninde bireylerin bizatihi devletle yaşayabilecekleri uyuşmazlıklarda dahi hakkını talep edebileceği merci yine yargı erkidir. Neticede bireysel ve kamusal olan arasında ebedi bir uzlaşma sağlanamayacak olsa da modern hukuk devletinde toplumsal yapının devamı -son kertede- yargısal makamlar aracılığıyla sağlanır. Bununla birlikte şüphesiz hukuk devletinin, liberal toplumsal düzenin temel unsuru olma konumunda olması statükonun kurucusu olduğunu göstermektedir (Özcan, 2017: 365). Ve fakat modern toplumsal yaşamda, süregiden ve istikrar içeren bir statik durumdan bahsetmenin mümkün olmaması nedeniyle, sürekli bir yeniden yapılanma durumuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Böylesine kararsız bir olgu, hukuk devletinin salt hukuk kurallarının varlığıyla var olabileceği ve bu minvalde toplumsal düzenin varlığının sağlanabileceği düşüncesinin inandırıcılığını da ortadan kaldırmaktadır (Yüksel, 2011: 33). Hukuk kurallarının yeniden üretiminin, toplumsal değişim ve dönüşümün hızına yetişmesi mümkün değildir. Dolayısıyla hukuk kurallarını son tahlilde somut uyuşmazlıklara uygulayacak ve hüküm koyacak olan yargı erkinin bu bağlamda önemi büyüktür.

3.1.2. Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Erkinin Durumu

Montesquieu, "Kanunların Ruhu Üzerine" isimli eserinde meşhur kuvvetler ayrılığı ilkesini anlatmaktadır. Bu ilkeye ilişkin yasama, yürütme ve yargı erklerinin tamamen birbirlerinden ayrıldığına yönelik anlayışın aksine, yargının buradaki rolünün çok da anlaşıldığı gibi olmadığı görülmektedir. Montesquieu, yasama ve yürütme güçlerinin bir kişide birleşmesinin özgürlüğü ortadan kaldıracağını vurgulamaktadır. Yargı gücünün, yasama ve yürütme gücünden ayrılmamış olması da aynı şekilde özgürlüğü ortadan kaldıracak bir husus olarak değerlendirilmiştir. Yargının yasamayla birleşmesi halinde bireyin özgürlüğünün keyfi bir kontrole maruz kalacağı, yürütmeyle birleşmesi halinde ise yargıcın şiddet ve zulümle davranabileceği belirtilmektedir. Montesquieu bu tespitlerden sonra yargı yetkisinin halkın içinden seçilen kişiler tarafından kullanılması, belli bir mesleğe veya devlete ait olmaması, hâkimlerin de halkın gözü önünde bulunmaması ve makamsal olarak korku verici bir pozisyonda olması gerektiğini ifade etmektedir (Alatlı, 2014: 1110). Öte yandan yasama organının yargıyla bağını ortaya koyarken, kuvvetler arasında yargı erkinin ikincil bir konumda bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Soylular, bu şekilde halktan gelen yargıçlar tarafından değil, meclisin soylulardan oluşmuş kısmı tarafından yargılanmaktadır. Milletin hâkimleri ise kanunu sadece söz haline getiren, kanunu olduğu gibi uygulamak zorunda olan birer "ağız"dan ibarettir. Bu nedenle Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı ilkesinde yargının gerçek anlamda bir güç olarak algılandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir (Şahin, 2017: 237). Bu noktadan hareketle iki temel tespitin yapılması mümkündür. İlki Montesqueu'nun aslında bahsettiği şey bir kuvvetler ayrılığı değil, kuvvetler kaynaştırması yahut bağdaştırmasıdır. Yasama ve yürütme olarak iki güç; kral, soylular ve halk olmak üzere de üç güç odağı bulunmaktadır. Kuvvetlerin ayrılığı olarak bahsedilen ilke de iki gücün üç güç odağı arasında paylaştırılması mevzuudur. İkincisi ise Montesquieu bu ilkeyi ortaya koyarken İngiliz burjuvazisi ve aristokrasisi üzerinden hareket etmiştir. Bu iki sınıf arasındaki gerilimi çözebilmek adına bir hakem olarak yargı erki tanımlanmıştır. Bu bakımdan yargı erki, devlet dışı bir aktör olarak ortaya çıkmış olması ve devletin sınırlandırılması amacını taşıması bir yana toplumsal gruplar arasındaki çatışmaları çözmek yahut dengelemek şeklinde tarihsel bir misyon da edinmiştir (Şahin, 2017: 239).

Belirtmek gerekir ki Türkiye'de yargı erkine biçilen misyon, Montesquieu'nun belirttiğinden ayrıksı olarak toplumsal ve siyasal yapı bağlamında son derece düzenleyici ve denetleyici nitelikte olmuştur. Bu misyonun ortaya çıkması sürecinde Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurucu elitleri arasında olan ve 1930 yılına kadar Adalet Bakanlığı yapmış olan Mahmut Esat Bozkurt'un rolü büyüktür. Bozkurt'un Türk yargısının dizayn edilme sürecindeki etkisinden önce İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü sürecinde de önemli derecede etkisi olmuştur. Yargı erkine yüklenen misyonun anlaşılması bakımından İsviçre Medeni Kanunu'nun, *Kanunda uygulanabilir bir hüküm olmaması halinde hakime, örf ve adet hukukuna göre, bu da yoksa kendisi kanun koyucu olsa idi nasıl bir kanun kayacak idiyse ona göre karar verme* ehliyeti veren hükmü, yargının kendini yasama erkinin yerine koyabilmesinin de önünü açmıştır. Bu vesileyle yargı erkine, Cumhuriyetin kuruluş ideolojisini toplumsal alanlara sirayet ettirebilmenin, bu ideolojiyi hâkim kılmanın ve bu doğrultuda toplumu biçimlendirebilmenin teorik altyapısı sağlanmıştır (Can, 2010: 27). Bozkurt'un 1925 yılında Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış töreninde sarf ettiği, *"Türkiye'nin Türk adliyecileri, bu çerçevede devrimin kendilerine yüklediği geniş ve engin görevin ağırlığını kavramışlardır. Bunun gereklerini yapmaya hazırdırlar. Devrim için hazır olma ve onu savunma rolü Türk adliyecisinin yegâne övünem nedenidir. Tek vurgulayacağı şey odur, başka bir şey değil. Devrimler insanlığı mutluluğa götüren araçlardır. Karşı koyanların sonu mutlak bir hüsrandır."* şeklindeki sözleri, Adalet Bakanı olarak görev yapmaya devam ettiği sırada 1930 yılında yaptığı *"Türk bu ülkenin yegane efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır: Hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı"* şeklindeki sözleri (Can, 2010: 31-32) ile birlikte düşünüldüğünde yargı erkine biçilen misyonun Montesquieu'nun bahsettiğinin çok ötesinde kurucu ideolojinin felsefesini, başta ulusal egemenlik ve inkılaplar olmak üzere, diğer erklere yeri geldikçe deklare edici üst nitelikte bir misyon olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus devlet olarak inşası sürecinde yargıya yüklenen misyonun bir iktidar araçsallığı olduğunu ve bu durumun aynı zamanda yargı erkinin genetik kodlarını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Yargı erki, Cumhuriyet tarihi boyunca kendisini iktidarın içerisinde üretegelmiştir. Bununla birlikte devlet ve iktidar alanının dışarısında konumlandırılmış ve yargı bağımsızlığı da yargısal alanı, toplumsal alandan ve dolayısıyla siyasi alandan uzaklaştırmak olarak kabul edilmiştir. Halbuki bağımsızlık kavramının hedefi, yargı mensuplarını toplumsal alandan uzaklaştırmak ve faaliyetlerini toplumsal alandan dışarı çıkararak toplumsal denetimi engellemek değildir. Bilakis yargı erkinin konumunu toplumsal alanın farkında olarak ortaya koyması gerektiğini ve kendi siyasal aklını farklı olana dayatmaması halinde bağımsızlığın gerçekleşebileceğini kabul etmek gerekmektedir (Şahin, 2017: 240-242). Türkiye'de yargı erki, bağımsızlık kavramı

altında kendisine bir siyaset dışılık izafe etmiş ise de meşruiyetini daha üst nitelikte bir siyasal pratiğin içerisinde oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda tarihsel olarak kendi varlığını ve meşruiyetini siyaset dışılık iddiası ile ortaya koymaya çalışırken bir yandan da siyasal bir pratik içesinde kendisini işlevselleştirmiştir (Ertekin, 2016:). Bu bağlamda teorik olarak Türkiye'de yargı erkinin konumunun Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı sistematiğinin kapsamına tam olarak uyduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Kuvvetler ayrılığı prensibinde yargı erkine biçilen bir dengeleme misyonundan ziyade Türkiye'de yargı erki kendisini kurucu doktrinin de etkisiyle yürütme ve yasama erklerinin dışında ve/veya üstünde konuşlandırmıştır.

3.2. Yargı Erkinin Politik Alanla İlişkisi

Politika nedir sorusuna iki yönlü bir cevap verebilmek mümkündür. Politika bir yönüyle toplumda bireyler arasında yaşanan bir çatışmadır. Bu çatışmanın ana hedefi ise iktidarın ele geçirilmesidir. Diğer bir yönüyle, amacı toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarların yerine genel yararı gerçekleştirmek olan bir fonksiyonlar bütünüdür. Duverger bu iki bakışı bütünleştirici nitelikte, politikanın hem bir çatışma ve iktidar kavgası hem de nisbeten toplumun bütün üyelerinin yararına olabilecek nitelikte bir düzen yaratma aracı olduğunu belirtmiştir (Kapani, 2005: 17-18). Politikanın iktidarı ele geçirme hedefi, bu iktidarı ele geçiren bakımından sadece zafer elde etmek ya da kendi iradesini meşrulaştırmak ve toplumsal ilişkileri yeniden düzenleme imkânını kazanmak demek değildir. Aynı zamanda gizliliğe hakkı olmak, cebir kullanma tekelini ve bu tekeli kullanmasa bile insanlar üzerinde hakimiyet kurabilme iradesini elde edebilmek demektir (Özcan, 2017: 80). Şüphesiz politika iktidar kavramından ayrı olarak değerlendirilemez. Bu ayrı olmama durumu beraberinde birey ya da birey topluluklarının iradelerini kullanmalarıyla diğer bir ifadeyle hakların ve çıkarların karşılaştırılmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda politika, toplumsal gruplar arasındaki çıkarların paylaşılmasının bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Özcan, 2017: 78-79).

Modern hukuk, yargı mensuplarının karar verme süreçlerinde politik düşüncelerden azade bir şekilde hukuksal gerçeklere dayanmaları gerektiği konusunda bir anlayış ortaya koymuş ve onların karar verme süreçlerini bu kapsamda rasyonelize etmiştir. Bu anlayışa getirilen eleştiri ise politikanın hukuk alanına sızdığını ve sızabildiğini belirterek, politik alandan tamamen bağımsız bir hukuki karar verme sürecinin çok mümkün olamayacağı

yönündedir. Eleştirel hukuk teorisyenlerinden Gary Peller, modern hukuktaki bu hukuk-politika ayrımının temelini akıl ile irade arasındaki ayrıma dayandırmaktadır. Liberalizmde aklın iradeden, bilginin de güçten ayrı olduğu yönündeki anlayış, hukukun da politikadan ayrı olduğu, hukuksal gerekçelerin politik vizyonlar içermediği kabulünü doğurmaktadır. Peller modern hukuk anlayışının bu durumunu ortaya koyduktan sonra hukuki karar verme süreçlerinin dayandığı öncüllerin nötr olmadığını belirtmektedir (Aktaş, 2011: 152-153).

Her yasa yapma veya kural koyma eylemi belirli değerlerin ortaya konmasıdır. Bu eylemle aynı zamanda bir değerin diğer bir değere karşı tercihinin ortaya konulduğu sonucu çıkmaktadır. Liberal hukuk düzeni tercihini, insan hakları ve onurunun korunacağı, kişisel güç kullanımının yasaklanacağı, herkesin kendi yaşamını kendi tercihleri doğrultusunda şekillendirebileceği bir hukuk sisteminden yana kullanmıştır. Bu noktada önemli olan, söz konusu değer tercihi ortaya konulurken bu değerlerin temsil edildiği hukuk sisteminin önceden ilan edilmesi ve kuralların ya da yasaların herkese eşit şekilde uygulanmasıdır (Aktaş, 2011: 155). Bu durumu ortadan kaldıracak olan esas problem, söz konusu kuralların ortaya çıkardığı herhangi bir uyuşmazlığa ilişkin yapılacak yargılamada ya da herhangi bir hukuksal değerlendirmede eşitliğin sağlanamaması, yargı mensuplarının değişebilir nitelikteki politik vizyonlarla karar vermeleri hâlidir.

Hukuk kurallarından hareketle belli bir sistematik doğrultusunda yapılan akıl yürütme sonucunda varılan yargısal kararlarla ortaya çıkan hukuksal haklılaştırma sürecine formalizm adı verilmektedir. Formalist bakış açısıyla modern hukuk sisteminde hüküm verici olan yargı erkinin mekanik bir nitelikte çalıştığı, karar alma süreçlerinde kişisel ve politik düşüncelerden bağımsız olduğu varsayılır. Bu bağlamda formalist anlayışta yargı mensubunun rolü mekanik niteliktedir. Yargı kararı da tamamen hukuk kurallarının gereği olarak verildiği için meşru kabul edilir (Aktaş, 2011: 68). Formalizm, hukukun salt normlardan oluştuğunu, hukuku uygulayanların özellikle de yargı mensuplarının daha önceden kabul edilmiş olan normların birer sözcüsü olduklarını ileri sürmektedir (Uzun, 2019: 78). Formalizm her şeyden önce biçimsel bir eşitlik düşüncesine gereksinim duyar. Maddi ve sosyal eşitlik düşüncesini arka plana atmak suretiyle yasa önünde eşitliği yeterli görür. Kolektif rasyonalite yerine araçsal rasyonaliteyi yani bireylere empoze edilen rasyonaliteyi tercih eder. Bu doğrultuda nötr bir hukuk kavramından yanadır (Aktaş, 2011: 71). Bu formalist anlayışa bağlı modern hukuk, politikayı dışlayan saf bir hukuksal akıl yürütmeyi esas almaktadır. Politik vizyonun yargısal karar verme süreçlerinden ayrı

tutulması yargısal karar verme sürecini rasyonalize etmeye çalışan bir varsayımı da beraberinde getirir. Eleştirel yaklaşım ise yargısal karar verme sürecinin hiç bir zaman objektif ve nötr olamayacağını ifade etmektedir (Aktaş, 2011: 156).

Eleştirel yaklaşımın temsilcilerinden olan Duncan Kennedy, hukukun zaman zaman elastik ve duruma göre evirilebilen, zaman zamansa dirençli ve çelik gibi sert olabileceğini belirtmektedir (Kennedy, 2017: 186). Buna ilişkin iki sebep ortaya koymaktadır. Birincisi hukuki metinlerin kendi anlamlarını kendilerinin ortaya koymadıkları, ikincisi çelişkiler ve belirsizlikler içerdiğidir. Bu sebeplerin gereği olarak hukuksal karar verme süreci politikayla birlikte yürümektedir. Politika esasen baştan beri hukukun bir parçasıdır. Kennedy yargı mensuplarının ise hukuksal söylem içinde kalmak ya da politikaya dahil olmak şeklinde bir ikilem içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Yargı mensuplarının yaşadığı bu ikilemde, tercihlerini politik ve moral düşüncelere yaslanmaktan yana kullanmadıkları sürece de hukuksal karar verme sürecinde yorumlayıcı pratiklerin felç olacağını belirtmektedir. Daha açık ifadeyle Kennedy'e göre yargıçların politik ve moral gerekçelendirmeleri tercih etmesi, hüküm oluşturma sürecinin tabii bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Eleştirel yaklaşıma göre yargı mensubunun yapmış olduğu tercih sonucunda ortaya koyduğu hüküm hukuksal olarak tarif edilmesine karşın temelde politik ve moral nitelikteki kişisel ya da kolektif tercihlerden bağımsız değildir. Yargı mensupları bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi politik ve moral tercihlerine göre karar vermektedir, yargısal alana bakışlarını da buna göre şekillendirmektedir (Aktaş, 2011: 157). Karl E. Klare ise karar verme sürecinde ve yargısal alana yaklaşım konusunda etik ve politik değer yargılarından bağımsız bir işlerlik olduğuna ilişkin tezin, iki nedenden ötürü geçerli kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. İlki yargı mensuplarının eklemlendiği hukuki ekollere ait yorumlayıcı pratikler, genel hukuk mantıklarını şekillendirmektedir. İkincisi ise yargı mensuplarının entelektüel birikimlerine ilişkin dışsal kaynakların varlığı hem karar verme süreçlerine etki etmekte hem de yargısal alana bakışı şekillendirmektedir. Bu kaynaklar hukukun dışında bulunan değerler, algılar ve kurumlara dayanmaktadır. Sonuç olarak Klare de yargısal karar verme sürecinin ya da bakışın hiç bir zaman objektif ve nötr olamayacağını belirterek modern hukuk teorisinin bu tezine karşı çıkmaktadır. (Aktaş, 2011: 158). Eleştirel yaklaşımın diğer bir temsilcisi olan Roberto Unger'e göre hukuksal alan ve hukuk kuralları, toplumun temel kurumsal düzenlemelerini tanımlamaktadır. Bu düzenlemelerin toplumun farklı kesimlerinin devlet gücünü kendi menfaatleri uğruna devşirmeleri şeklinde ortaya çıkmaması için gerekli olan

tutarlılıktır. Son kertede bu tutarlılığı ve aynı zamanda yargısal süreçteki bütünlüğü sağlayacak olan ise yargı makamları ve yargıçlardır. (Aktaş, 2011: 151).

3.3. İdeolojik Aygıt ve Meşruiyet Aracı Olarak Hukuksal Alan ve Yargı

İdeoloji kavramı en kapsayıcı ifadeyle, herhangi bir toplumda hâkim olanın etkisi altında varlık bulan ve onu etkileme ve dönüştürebilme yetisini kendi içinde barındıran bir düşünme biçimi olarak tanımlanabilir. İdeolojiler ikna veya razı olmaya ya da karşı durmaya hizmet eden kendi ölçüsünde bütünsellik ve tutarlılık içeren inanç, değer, görüş ve istemler bütünüdür. Marx ve Engels ideolojiyi genel olarak gerçekliğin saptırılması olarak anlamlandırmıştır. Parsons bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan düşünce sistemi, Bell düşüncelerin sosyal eylemlere dönüştürülmesi olarak tanımlarken, Ball ve Dagger ise ideolojinin kaos ve kargaşa dönemlerinde ortaya çıktıklarını, bireye dünyanın bir resmini, dünyevi bir kimlik sunduğunu ve bireylere olgular karşısında tepki göstermek için bir kılavuz olduğunu ifade etmiştir (Delibaş & Yiğit, 2012: 149-153).

Louis Althusser, Marx'ın fikirlerinden hareketle hayali bir ilişkiler ağı olarak ideolojik ilişki kavramını ortaya atmıştır. Buradan hareketle de bireylerin birer özne olarak kendilerinin farkına varmalarını ve toplumda bir yer edinmeleri için gereken becerileri kazanmalarını sağlayan süreç olarak tanımladığı "çağırma" ilişkisini açıklamıştır. Althusser aslında ideoloji kuramıyla, biçimsel anlamda devletin dışında konuşlanmış, fakat kişileri "çağırmak" ve toplumsal düzeni muhafaza etmek için değerlerin taşıyıcısı konumunda olan eğitim, din, aile, medya ve hukuk gibi kurumları anlatmak için bu kavramı geliştirmiştir. Devletin ideolojik aygıtları olarak tanımlanan bu kurumlar, devletin daha geleneksel olarak tarif edilen baskı aygıtları ile karşı karşıya konmakta ve modern devletler için rızanın sağlanmasının gerekliliği çerçevesinde devletin ideolojik aygıtlarına özel bir önem atfedilmektedir (Mashall, 2003: 320-321). Althusser'e göre ideoloji ile bireylere kendilerini ve toplumla olan ilişkilerinin konumunu tanıma imkânı verilmiştir. Egemen ideoloji açısından ise bu işlev, toplumsal tahakkümle oluşan sistemi yeniden üretip muhafazasını sağlayan yollarla gerçekleşebilecektir (Mashall, 2003: 18).

Yirminci yüzyılın siyaset etme tarzının önemli bir kısmı, "ideoloji"ler etrafında şekillenmiş, toplumsal olanı dönüştürme gayesi güden ideolojilerden beslenmiştir. İdeoloji kavramının, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi, dinsel ya da geleneksel temellere dayandırmanın mümkün olmadığına kanaat getirildiği Fransız Devriminden sonra esas

önemini kazandığını söylemek mümkündür (Doğan, 2019: 160). Bu bağlamda ulus ve ulus devlet kavramları, devlet aygıtına politik olmanın ötesinde misyonlar yüklemiştir. Devletin aşkın amaçları için toplumu salt beşeri bir kaynak sıfatıyla bütünleştiren bir düşünce biçimi ortaya çıkmış, bu düşünce biçimi de Fransız Devrimi ile vücut bulmuştur. Devrimden sonra jakobenler ideal bir düzeni tesis etmeyi amaçlamış, kurgusal akla dayanan bu düzenin tesisi uğruna devlet aygıtını tam olarak ideolojik bir veçheye büründürmüşlerdir (Çaha, 2001: 92-93). Tarihsel geçmişini bu şekilde ortaya koyabileceğimiz durum, Althusser ile birlikte daha sistematik, anlaşılır bir hale gelmiştir. Althusser'e göre ideoloji, bireysel olanı toplumsal olan içinde üreten ve bireysel olanın ancak bu kapsamda hareket edebilmesini sağlayan, bizatihi gerçekliğin kurgusunu yapan bir olgudur. Bu kurguyu yapacak olan da devletin ideolojik aygıtlarıdır. Öte yandan devletin ideolojik aygıtları devletin baskı aygıtlarından farklılık arz ederler (Althusser, 2006:62-65). Yasama, yürütme ve yargı devlet aygıtının üç erkidir. Bu üç erkin kolluk, mahkemeler, idari organlar olarak alt başlıklara ayrılabilecek yapıları devletin baskı aygıtlarıdır. Bu kapsamda devletin baskı aygıtları daha çok kamusal niteliktedir ve cebir, zor kullanma ile işlerliğini sağlar. Oysa okullar, siyasal partiler, basın yayın organları, dinsel kurumlar gibi ideolojik aygıtlar daha çok özel alana ilişkindir. Devletin baskı aygıtları zora dayanırken, ideolojik aygıtları rızaya dayanmaktadır.

Althusser hukukun soyut ve somut olmak üzere ikili boyutluluğunu ortaya koyarken hukukun, devletin hem baskı hem de ideolojik aygıtı olma özelliğini ortaya koymaktadır. Hukuk baskı aygıtı olma fonksiyonunu, suç tanımlamalarını ve bunların karşılığı olan müeyyideleri ortaya koymak suretiyle var eder. Baskı aygıtı olarak hukuk bir cezalandırma sistemidir ve bireysel onaya ihtiyaç duymaz. Ve fakat hukukun işler olabilmesi için "rıza"ya da ihtiyaç vardır. İşte bu rızayı sağlayacak olan da ideolojik fonksiyondur (Doğan, 2019: 171-173). Sınıfsal bir analize tabi tutulacak olursa ideolojik bir aygıt olarak hukuk, emek gücünün sahibi olan işçi ile sermayenin ve üretim araçlarının sahibi olan burjuvazi arasında bir eşitlik mottosu yaratmaktadır. Hukuk ideolojisi ile herkes hak sahibi sayılır ve her bireyin sahip olduğu temel hakların varlığı vurgulanır. Bu kapsamda bireyi sisteme tabi hale getirecek ve rızayla hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesini ve sistemin devamını sağlayacak ideolojik işlerlik de sağlanmış olur. (Doğan, 2019: 176-177)

Varlık sebebini bir ideolojiye derceden ve ürettiği tüm politikaları ve değerleri bu uğurda kullanan "ideolojik devlet" kendisine bazen demokratik bir nitelik kazandırmaya çalışsa da seçimle söz sahibi olduğunu zanneden iktidar sahiplerinden her daim kendisini ayrı görmektedir. Bu kapsamda devlet alanıyla siyasal alan birbirinden kesin sınırlarla

ayrılmış vaziyettedir. Siyasal alanın sınırları, devletin kutsal ve mahrem alanının sınırlarının dışındadır. Bütün mahrem alanlarının varlığı ile birlikte demokratik liberal ulus devlet anlayışı bir taraftan evrensel bir eşitlik iddiasıyla meşruiyetini "hukuk"tan alan bir yasal-ussal otorite biçimini hayata geçirmeye çalışmakta iken, öbür taraftan toplumu ve toplumsal olanı disipline ve normalize etme misyonu ile hareket etmektedir (Keyman, 2001: 150).

Hukuk devleti kavramı, modern ulus devlet düzeninde, siyasal iktidarı herhangi bir çete iktidarından farklı olduğunu gösteren temel kıstas olarak ortaya çıkmıştır. Hukuk devletini işler hale getiren "hukuksal bilinç", bu bilinci oluşturan da "rıza"dır. Althusser işte bu rızanın oluşumunu sağlayanın, devletin ideolojik aygıtı niteliğindeki hukuk olduğunu belirtmektedir. İnsanın varlığını ancak câri bir hukuk düzeninin varlığıyla mümkün kılabileceğine ilişkin inanç bu ideolojinin temelini oluşturmaktadır. Hukuk ideolojisi temelde toplumu bütünleştirmeyi, homojen hale getirmeyi hedefler. Bireyleri hukukun doğruluğuna ikna ederken aslında yaptığı şey egemen olanın payandası olmak veyahut onun statik durumunu korumaktır. Bu ikna sürecinde bireylerde oluşan rızanın aslında Marksist çerçeveden bakılacak olursa bir "yanlış bilinç" olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda modern hukuk düzeninin mottoları olan özgürlük, eşitlik gibi kavramların birer yanılsama olduğu, hukukun da ancak ideolojinin özel bir türü olduğu anlayışı ortaya çıkmaktadır. Sonuçta modern ulus devletin asıl olarak hukuk ideolojisiyle işini gördüğünü, egemen ideolojinin meşruiyet aracı olduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 2019: 171). Hukuksal bilinç kavramını Alan Hunt dar ve geniş olmak üzere iki şekilde tanımlamıştır. Dar anlamda hukuksal bilinç, yargıçlar ve hukuksal alana dâhil olan diğer profesyonellerin bilinçlerini anlatmak için kullanılmıştır. Duncan Kennedy de hukuksal bilinci bu dar anlamıyla kabul etmiş, hukukçuların hukuksal sorunları tecrübe ettiği düşünceler bütünü olarak tanımlamıştır. Geniş anlamdaki hukuksal bilinç ise toplumun tamamı için geçerli olan bir bilinçtir. Hukuksal alanla teması olmayanlar dahi bu bilinçle kaplanmışlardır. Peter Gabel, hukuksal bilincin bu geniş tanımından yola çıkarak, bir meşrulaştırıcı baskı olarak herkesin bilincinde yer aldığını, baskın sınıfın bilincinden ortaya çıkmak suretiyle toplum tarafından kabul edilerek içselleştirildiğini ifade etmiştir. Neticede her iki tanımıyla da hukuksal bilinç mevcut sistemin sürdürülmesini sağlamakta ve statükonun dışına çıkmayı, alternatif yaklaşımları keşfetmeyi engellemektedir (Aktaş, 2011: 172-173).

3.3.1. Kemalizm, Batılılaşma ve Yargı Erki

Türkiye Cumhuriyeti, hem yurtiçinde hem de yurtdışında yaşanan birçok çatışmanın ve homojen olmayan toplumsal bir yapının içerisinde kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrasında toprak kaybı ve nüfus mübadelesi gibi uygulamaların da bir sonucu olarak toplumsal yapıda önemli değişimler yaşanmış ve farklı toplumsal kesimler arasında daha önce var olan uyumun da büyük ölçüde ortadan kalktığı yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı'daki yönetim biçimini "saltanat-ı şahsiyye"den ibaret görmüştür. Yeni düzende padişahın şahsiyetinden ayrı bir devlete ihtiyaç olduğu kanaatinden hareketle halkın kendine ait bir devlet kurması gerektiğinden yola çıkmıştır. Atatürk o zamana kadar padişaha ait olmuş egemenliğin yerine bir bütünü ifade eden millete ait egemenliği ikame etmek amacını gütmüştür. Bu noktada Rousseau'dan alınan hukuksal bir olgu olarak değerlendirilen millet egemenliği kavramı ile Durkheim'ın bütüncül çıkarların temsilinin zayıflamasıyla birlikte ussallığın yeni savunucusu olan aşkın devletin ortaya çıkacağı yönündeki sistematiğinin gerçekleştiğini söylemek gerekmektedir (Heper, 2018: 90-93).

Osmanlı'nın dağılmaya başlamasıyla beraber toplumu bir arada tutabilecek, toplumsal bütünlüğü oluşturabilecek, dağılmış ögelerin yeniden eklemlenerek nesnelliğin kurulmasını sağlayabilecek yeni bir hegemonik mit gereksinimi ortaya çıkmıştır. Kemalizm kendi içinde bu bağlamda yeni bir mitsel boyut barındırmıştır. Bu Kemalist mitin Türk kimliğinin kuruluş alanında ortak bir imgesel amacı içerdiği söylenebilir. Bununla birlikte Kemalizm, modernleştirici bir uygarlık projesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 1999: 38). Atatürk yeni devletin en başat görevini, halkı muasır medeniyet seviyesine çıkarmak olarak belirlemiştir. Yıllarca padişah iradesi ile yönetilmiş olan halkın kendisinde var olan potansiyeli hayata geçirmesi için kabiliyetinin kalmadığına, bu nedenle var olan potansiyeli hayata geçirebilmenin de ancak aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya yapılacak reform uygulamalarıyla mümkün olabileceğine inanmıştır. Milli irade olarak ortaya çıkan kavram da ancak halkın medenileşebildiği oranda gerçekleştirilebilecektir (Heper, 2018: 94-95). Kemalist söylem, eski ve yeni arasındaki farkın kavranmasını sağlayabilmek adına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, yeni bir ulusun doğuşu, bir dönemi kapatıp yeni bir dönemi açan devrimci bir hareket ve eski karanlık çağdan kurtulmak olarak sunmaktadır. Bu anlayışla Cumhuriyetin kuruluşu, basit bir başlangıç ânı değil bir ulusun doğduğu, tarihin başladığı andır. (Çelik, 1999: 40). Bu kuruluşu sağlayan, bu doğumu gerçekleştiren ve bu tarihi başlatan Kemalizm de varlık sebebidir.

Atatürk, Osmanlı'dan kalma temel yapısal unsurları değiştirip onun yerine Batı uygarlığına benzeyen bir devlet ve toplum kurmayı amaçlamakla birlikte cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkelerini Kemalizme entegre ederek bunu bir devlet politikası haline dönüştürmüş ve buna "Kemalizm yolu" adını vermiştir (Mardin, 2017: 181). Yeni yönetim biçiminin tek bir kişiye dayanmaması, milli bir niteliğe sahip olması gerektiği yönündeki ısrarıyla birlikte Kemalizmin kendi özel projesi olmadığı hususunda kişileri ikna etmeye çalışmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni seçkinlerinin Kemalizmi benimsemesi için özel çaba göstermiş, Çankaya Köşkü'ndeki "sofra"ları da bu amaçla kullanmıştır. Bu kapsamda Atatürk, sadece kişisel açıdan kendisine ve Kemalizme sadık bir seçkin zümresi oluşturmayı değil aynı zamanda yeni bir yönetici elit yaratmayı amaçlamıştır (Heper, 2018: 112). Öte yandan belirtmek gerekir ki Atatürk, Kemalizmi benimsetmeye çalışırken her ne kadar kendisinin ululaştırılmasına karşı çıkmış, övgülere karşı kendisinin istisnai olmadığını her defasında vurgulamışsa da özellikle erken dönemde bu konuda pek başarılı olduğu söylenemez. Aka Gündüz'ün "Varsın... Teksin... Yaratansın, Sana bağlanmayan utansın, Biz sana tapıyoruz" dizesi, Kemalettin Kamu'nun "Kabe Arabın olsun, Çankaya bize yeter" ifadesi, 05.08.1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde geçen "Atatürk yarım ilahtır. Türklerin babasıdır. Hiç bir devlet şefi için hayatında bu kadar heykel dikilmemiştir." şeklindeki haber (Dilipak, 1988: 13) bu konudaki başarısızlığın yansımaları olarak tarihteki yerini almıştır.

Kemalizm, Batılı fikir akımlarının etkisiyle ortaya çıkmıştır. Atatürk nesli, pozitif bilimlerle toplumsal problemlerin çözülebileceğine inanan pozitivizmin ve sosyal darwinizmin etkisi altında kendini göstermiştir. Kemalizmin ortaya koymaya çalıştığı sınıfsız toplum fikri de Türklüğün zamanla oluşacak bir ideal olduğu fikri de temellerini Ziya Gökalp'te bulmuştur. Uygullandıkça mükemmeleşecek bir fikirler bütünü olarak kabul edildiği için Kemalizm, yorumlara açık ve zamanla değişikliğe uğrayabilecek bir dünya görüşüdür (Mardin, 2017: 186-187). Esasen vurgulanmaya çalışılan husus, bu fikrin devamlılık arzettiği, bir medeniyet yolu ve bir süreç olduğudur. Kemalizmde halkın demokratik yetiyi elde etmesinin ancak yüksek bir ussallık seviyesine erişmesi halinde mümkün olabileceği kabul edilmektedir. Yeni düzenin oluşturmak istediği birey, din karşıtı ve bütün meselelere bilimsel ve tarafsız yaklaşacak rasyonel bir kişi olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda temel hedeflerden biri dinin toplum ve siyasal hayat üzerindeki vesayetini ortadan kaldırmak olarak belirlenmiştir. Neticede Şerif Mardin'in ortaya koyduğu gibi, Kemalizmle ortaya koyulan yeni düzen, ne burjuvazinin ne de köylülerin desteği ile ortaya

konulmuştur, feodalizmi yıkmak buna ilişkin ayrıcalıkları kaldırmak gibi bir hedefi de yoktur, amaç sadece Osmanlı "ancien regime"ini ortadan kaldırmak (Heper, 2018: 116), yerine batılı devleti koymak ve medenileşmektedir. Bu anlayışta zaten batılı bir devlet haline gelmek, çağdaş uygarlık yada muasır medeniyet seviyesine ulaşmış olmakla gerçekleşecektir.

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı'nın dinsel ve geleneksel yönetim tarzının devleti zayıflattığı, üretmekten ziyade tükettiği, toplumun gelişimine mani olduğu iddialarıyla Batılıların zamanında gerçekleştirdiği zihinsel dönüşümün benimsenmesinin Türk Milletini çağdaş uygarlık seviyesine taşıyacağını düşünmüştür. Zira Osmanlı toplumu, geleneksel alışkanlıklarına bağlılık nedeniyle hantallaşmıştır ve bu durum toplumun gelişiminin önündeki en büyük engel haline gelmiştir. Bu bakış açısı, Toynbee'nin bahsettiği "geçmişlerine dönük yaşayan uygarlıklar" değerlendirmesini akla getirmektedir. Bu uygarlıklar kendilerini tekrar sürecine girmiş, statik, durağan hale gelmişlerdir. Bununla birlikte Avrupa, geleneğin cenderesinden kendisini kurtarmış, toplumsal hareketliliği sağlamış, geleceğe dönük dinamik toplumlar haline gelmişlerdir. Bu süreçte Avrupa, her şeyden önce dinsel otoritelerin peşinden gitme geleneğinden vazgeçmiştir. Batı medeniyeti olarak tarif edilen bu yeni medeniyet, Doğu karşısında dönüşüm ve ilerlemeyi temsil etmiştir (Aysevener, 1999: 115). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, geleneğin toplumsal atılım yapma refleksini engellediği gerekçesiyle Batıyı ve Batının zihinsel dönüşüm evresini kendisine örnek almış, bunu yeni devletin toplumsal dönüşümü gerçekleştirme hedefi olarak belirlemiştir (Aysevener, 1999: 116). Bu nedenle kuruluşundan itibaren Tanzimat Döneminden gelen mirasın da etkisiyle Batılılaşma olgusuyla beraber modernleşme sürecini devam ettirmiştir. Bu süreç bir Avrupalılaşma süreci olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda erken dönemde hukuk alanında ortaya çıkan önemli olaylardan biri, bazı Batılı Devletlerden alınan ve uyarlanan kanunlardır. 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu örnek alınmak suretiyle hazırlanan Türk Kanunu Medenisi, İtalyan Zanardelli Yasası'ndan hareketle hazırlanan Türk Ceza Kanunu ve Alman Ticaret Kanunu laik Cumhuriyete uyarlanarak kabul edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Kemalizmin resmi ideoloji olarak deklare edilmesi, kurucu elitlerin de, ki bu elitlerin başını silahlı kuvvetler ve yargı mensupları çekmektedir, her politik manevrada mihenk taşı olarak kendilerine Kemalist ilkeleri almalarını beraberinde getirmiştir. Şüphesiz daha önce de vurgulandığı üzere temel hedef Avrupai, modern, liberal bir Cumhuriyet yaratmaktır. Türklerle Avupalılar arasında

yaşanan ve yüzyıllar boyunca devam eden çelişkinin ortadan kalkması yolunda söz konusu kanunların alınması ayrı bir merhale kat edilmesine vesile olmuştur. Özellikle erken Cumhuriyet döneminde, 1926 yılında, bu kanunların kabul edilmesi en azından teorik planda bu çelişkinin ortadan kalkacağı düşüncesini doğurmuştur (Bozkurt, 1997: 273). Avrupa ile ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yönden yakın bir münasebet içerisinde olmayı devlet politikası haline getirmiş olan Türkiye "Avrupa Ekonomik Topluluğu" fikrine de kayıtsız kalmamıştır. 8 Haziran 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna resmi üyelik başvurusu yapılmıştır (Bozkurt, 1997: 275). Zaman içerisinde yaşanan inişli çıkışlı ilişkiler bir tarafa, 14 Nisan 1987 tarinde bugünkü adıyla Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur (Bozkurt, 1997: 279).

Kemalist düşüncenin değişime kapalı, kapsamlı bir manifesto olmadığı ve bu anlamda bu düşünceyi bir ideoloji olarak anlamamak gerektiği yönündeki görüşlere nazaran siyasal ve toplumsal bir proje olarak kapsamı, tutarlılığı ve hedefinin büyüklüğü açısından bir ideoloji olduğunu söylemek mümkündür (Heper, 2018: 118). Bu ideoloji Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisidir. Devletin yargı erki devletin ideolojik ve baskı aygıtı vasfıyla bu kuruluş ideolojisinin hem temsilcisi hem de koruyucusu olmuştur. Öyle ki bu koruyuculuk kabiliyeti ve faaliyeti, Devletin silahlı kuvvetlerinin ortaya koyduğu koruyuculuk faaliyetiyle at başı gitmiştir. Kemalist ideolojinin orijinalliği, bu ideolojinin koruyuculuğunu üstlenen yargı erkinin de kendine mahsus bir vaziyet almasına neden olmuştur. Modern ulus devlet olma yolunda bir yandan Batılı ve medeni bir ulus yaratma kaygısı, bir yandan yeni kurulan devlete ve kurucu ideolojisine atfedilmeye çalışılan kutsallık, hukukun üstünlüğü ve adalet kavramının anlamlandırılması hususları gündeme geldiğinde birçok çelişkiyi ve bazı ilkesel durumları önceleme gailesini ortaya çıkarmıştır. Bu halde özellikle Kemalizmin düsturları ve Atatürk İlke ve İnkılaplarına ilişkin yargı erkinde yer edinmiş olan hassasiyetin, genel evrensel hukuk prensiplerinin üstünde tutulduğunu söylemek mümkündür. Yargı erkinin birçok toplumsal gerçekliğe ilişkin değerlendirmelerin genel hukuk ilkelerinden önce resmi ideolojinin ilkeleri temel alınarak ortaya konulduğu görülmektedir.

3.3.2. Din ve Laiklik İkiliğinde Yargı Erki

Din kurumu, kutsala dayalı bir anlayışla inananları sosyo-dinsel bir topluluk içinde birleştiren inanç, sembol ve pratiklerden oluşan bir birleşim şeklinde tarif edilmektedir.

Pozitivist anlayış dini, bilimsel düşüncenin toplumsal kabul haline gelmesiyle birlikte ortadan kalkacak bir olgu, bir yanlış bilinç olarak kabul etmektedir (Mashall, 2003: 156-157). Bu kapsamda Comte, sanayi toplumuyla birlikte insanların artık dinselliğin etkin olduğu toplumsal dönemleri geride bırakmış olduğunu, yeni dönemde dinin yerine bilimin geçtiğini ifade etmiştir. Durkheim ise din kurumunu bir toplumsal gerçeklik içerisinde değerlendirmeyi tercih etmiştir. Durkeim'a göre inananlar veya dine uygun hayat sürenler ya da dinin gerçekten ne olduğu hakkında bir duyumsamaya sahip olanlar açısından, bilime borçlu olduğumuz kavramları dinsel bilgi üzerine koymak dine ait bir konu değildir. Din bir topluluğu daha çok eyleme geçiren, yaşamda yardımcı olan bir unsurdur. İnandığı varlıkla iletişim içinde olmaya özen gösteren bir inanan, inanmayanın sahip olmadığı yeni bilgileri edinen bir kişi değildir ancak inancı kendisini daha güçlü kılmıştır. İnanan kişi hayata dair zorlukları yenmek için içsel olarak daha büyük bir güç hisseder (Durkheim, 2016: 200). Durkheim, toplumun eylem içerisinde olmaması durumunda kendi etkisini hissettiremeyeceğini ve toplumu oluşturan bireylerin bir araya gelememesi halinde toplumun eylem içerisinde olamayacağını belirtmektedir. Toplumun kendi bilincine varması, olduğu durumu anlaması için ortak hareket etmesi gerekir. Kolektif fikir ve duygular da ancak bu şekilde ortaya çıkabilecektir (Durkheim, 2016: 203). Dinin ortaya koyduğu kolektif ideal, bireyin idealleştirmeyi öğrendiği bir kolektif davranışlar, kolektif bilinç bütünüdür. Bireye toplumsal hareket alanında yön veren toplum, bireyin yeni bir dünya tasarlayabilmesinin yolunu açmaktadır (Durkheim, 2016: 208). Durkheim'a göre toplum, akla dayanan ilkeler dışında mantıksız, tutarsız veya gerçek dışı bir oluşum değildir. Tam tersine kolektif bilinç, tüm bilinçlerin ortaklaştığı alan olarak zihinsel alanın en üst formunu temsil etmektedir (Durkheim, 2016: 233). Bu kolektif bilinci ve toplumsal iç yapışkanlığı sağlayacak olan unsurlardan biri de dindir. Öte yandan yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında dini nitelikte ikinci bir egemen sınıfın varlığı ihtimali, egemenlerin nazarında din kurumunun Durkheim'ın bahsettiği toplumsal işlevini ikincil plana itmiştir. Dinin ayrı bir egemenlik alanı yaratması veyahut egemen olanın egemenlik alanını daraltması durumu beraberinde kontrol edilmesi gereken bir din anlayışını getirmiştir. Bu kontrol mekanizması ise dini referans almayan bir hukuksal mekanizmayla sağlanmaya çalışılmıştır.

Laiklik, ruhban sınıfına veya ruhaniyete ait olmayan düşünme ve yaşama biçimi olarak kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramla birlikte temel olarak tartışılan dinin devletten ayrılması hususudur. Özetle siyasal otoritenin meşruiyet kaynağının

dine dayanmaması ve kamusal alanının düzenlenmesi sürecinde dinsel referanslardan faydalanılmaması durumu söz konusudur (Mert, 1997: 123). Laiklik, Avrupa'da kavgaların, kanlı çatışmaların sonucunda bir toplum ve yönetim tarzı olarak varlık bulmuştur. Avrupa'da bu düzenin biçim kazanması büyük ölçüde hukukçuların yaptıkları düzenlemelerle sağlanmıştır. İlk olarak Roma Hukukunun ezber veya şerh yöntemiyle değil, hukuk mantığının düşünülerek kaynakların incelenmesi yoluna gidilmiş, Iustiniaus'un kodifikasyon faaliyeti gerçekleşmiştir. Roma Hukukunun kurumları öğrenilip ilkelerinden hareketle sorunların çözümü tercih edilmiştir. Kodifikasyon faaliyetini kamu kurumlarındaki laikleşme izlemiştir. Bununla birlikte Avrupa'da devletin ve toplumsal yapının laikleşmesi mezhep kavgaları ve din savaşları gibi kanlı toplumsal olayların akabinde gerçekleşebilmiştir (Ortaylı, 2005: 171-174). Türkiye'de ise laikliğin bu şekilde bir tarihselliği bulunmamaktadır. Yeni devlet ve toplum düzeninde uygulanmaya çalışılan birçok ilke gibi laiklik de tepeden inen bir iradenin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Laiklikten bahsederken bazıları her din veya inancın tolere edilmesini, bazıları ise toplumsal alan düzenlenirken din dışı kaynakların egemen olduğu bir hukuk düzenini kastetmektedir. Neticede denilebilir ki laik toplum, farklı inançlarda olan insanların eşit koşullarla bağlı bulunduğu bir hukuksal yapıyla ortaya çıkan toplumdur (Ortaylı, 2005: 174).

Türkiye'nin modernleşme sürecinde din, müdahaleye en çok maruz kalmış kurumların başında gelmektedir. Her bir modernleşme evresinde dinsel olanın gündelik alandaki yeri daha da azaltılmış, bununla birlikte dinin yerinin neresi olacağı her daim tartışma konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren modernleşme süreci, dinselliği göz ardı eden seküler bir dünya modeli şeklinde kurgulanmıştır. Bu kurgunun temeli ise gelenekselin temsilcisi olan ulema ile Avrupa'ya gönderilmiş olan ve Batı'nın kültür ve bilim dünyasıyla bizzat temas etmiş olan öğrencilerin oluşturduğu yeni sınıf elitler arasında ortaya çıkan bir meşruiyet gerilimine dayanmaktadır (Subaşı, 2014: 3-6). Laiklik, Cumhuriyet döneminde 80'li yıllara gelinceye değin üzerinde çok fazla düşünülmüş bir konu değildi. Laiklik kavramı Cumhuriyet döneminde ilk olarak Demokrat Parti'nin hayatın manevi yönünün de önemsenmesi gerektiği, Cumhuriyetin ilk döneminde halkın dini inançlarının rencide edildiği şeklindeki sorgulamaları çerçevesinde gündeme gelmişti. İlke olarak ise "laiklik" kavramının bizde Batıdaki gibi uygulanmadığı, gerçek laikliğin devletin dine karışmaması şeklinde ortaya çıkabileceğine yönelik eleştiriler söz konusuydu. 80'li yıllara gelindiğinde ise bazı dini hassasiyetlerinin, modern toplumdaki kimi pratiklerle çeliştiğini ve hepsinden öte kendilerinin "öteki"leştirildiğini fark eden bir toplumsal kesim ortaya çıktı.

Bu sorgulamalar sonucunda ise, Cumhuriyet Türkiyesi'nin bu topraklara tamamen yabancı bir kültür ve inanç dünyasının ürünü olan modernliği cebren kabul ettirmeye çalıştığı, halkın dini inançlarının bu suretle rencide edildiği ve İslamiyetin ve İslami uygulamaların dayatılmaya çalışılan bu olguyla uyumlu olmadığı ve hiç bir zaman da olamayacağına ilişkin bir kabul gündeme geldi. Bu kabul ise beraberinde dinin toplumsal hayatı ne derece belirleyebileceği sorunsalı kapsamında yeni bir laiklik meselesini ortaya çıkarmış oldu (Mert, 1997:121-122).

Laikliğin 1980'li yıllardan itibaren katı bir şekilde gündeme gelmesi, şüphesiz yeni Anayasa'nın ve kurucu iktidarın laikliğe özel önem vermesinin ötesinde birtakım konjonktürel sebeplerden de kaynaklanmaktadır. 1979 yılında Fransa'dan Tahran'a gelen Humeyni, İran Devrimini gerçekleştirmiştir, bu olayla birlikte bütün İslam dünyasını etkisi altına alacak yeni bir sürecin başladığı söylenmeye başlamıştır. Nitekim bir süre sonra Afganistan, İran Devriminin motivasyonuyla Sovyetler Birliğini ülkesinden çıkarmıştır. İslamın yükselişinde bütün dünyada genel olarak yaşanan dine yönelişin yanında Soğuk Savaş Dönemi politikalarının etkisinden de bahsedilebilir. Nitekim ABD'nin, Sovyetler Birliğini çevreleme politikalarını uygulamak amacıyla yeşil kuşak oluşturmaya çalıştığı bilinmektedir. Pakistan, Cezayir gibi kimi İslam ülkelerinde bu bağlamda siyasi hareketler olarak ortaya çıkarken hemen tüm Müslüman topluluklarda da en azından sosyal olarak kendisini göstermeye başladı. Türkiye'de ise ilk olarak okullarda başörtülü kız öğrenciler konusuyla, sonrasında ise siyasi ve toplumsal hayatta din referanslı yansımalarla kendisini göstermiştir. (Yavuz, 2005: 183).

3.4. Egemenlik, Bürokrasi ve Yargı Erki

J.J. Rousseau'nun fikirlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde, devlet teşkilatının yapılandırılmasında önemli etkileri olmuştur. Rousseau, bireylerin güçlerini ve varlıklarını birleştirip sadece kendi iradelerine itaat edecekleri ve bu vesileyle tam anlamıyla özgür olacakları bir siyasal toplumsal yapı kurulabileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan "genel irade" her zaman haklıdır ve kamu yararını gözetmektedir. Rousseau'nun "genel irade" anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Anayasası'na ilham vermiştir. Nitekim 1924 Anayasası'ndaki "mutlak ve yanılmaz milli irade" tanımı, egemenliğin tek sahibinin ve kullanıcısının Millet Meclisi olduğuna ilişkin hükümler, bu ilhamın sonucunda somutlaşmış ve bir yandan da solidarist, dayanışmacı bir yönetim anlayışı ortaya konulmuştur (Arslan,

2002: 15). Bununla birlikte mutlak ve yanılmaz milli iradenin, egemenliğin tek sahibi ve kullanıcısı olması durumu akla Jean Bodin'i de getirmektedir. Bodin'e göre egemenlik mutlaktır, süreklidir, bölünemez ve devredilemez niteliktedir. Egemenliğin nerede somutlaştığını anlayabilmek için özellikle yasama erkinin kimin elinde bulunduğuna bakmak gerekir. Devlete içkin olan egemenlik monarşi söz konusuysa kralda, aristokrasi söz konusuysa bir azınlıkta, demokrasi söz konusuysa halk meclislerinde somutlaşmaktadır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 32). Rousseau, bir ulus yaratma sürecinde devletin, insan doğasını değiştirmesi ve bireyleri dönüştürmesi gerektiğini belirtmiş, bu vesileyle de bireyin devlet içerisinde eritildiği anlayışını ortaya çıkarmıştır (Arslan, 2002: 17). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte, sınıfsız, çatışmasız ve dayanışmacı bir toplum modeli öngörülmüştür. Sınıfsız toplum, sınıf yerine meslek kavramının öne çıkarılması da bu öngörünün bir ürünüdür. Ziya Gökalp bu kapsamda, bir toplumda tabakaların yahut sınıfların bulunmasının, eşitliğin bulunmadığını gösterdiğini, tabaka ve sınıfların kaldırılarak toplumun birbirinden farklı zümrelerini yalnız işbölümünün doğurduğu zümrelere hasretmek gerektiğini, sınıfın değil mesleğin var olması gerektiğini belirtmiştir (Arslan, 2002: 18). Eşitlik kavramını vurgulayan Rousseaucu görüş, Türkiye'nin kuruluş felsefesinde önemli derecede etkili olmuştur. Eşitlik, sosyal ve siyasal yapıda homojenliği gerektirmektedir (Arslan, 2002: 22). Rousseau'nun öngördüğü sistem, ötekine kapalı, bireyi toplum içinde bir başka ifadeyle milleti devlet içerisinde eriten, aynı olanı kutsamakla birlikte farklılıkları da aynılaştırması gereken bir sistemdir (Arslan, 2002: 29).

Solidarizmde, dayanışma kavramına bir güç kaynağı ve direniş odağı olduğu, bir amaca yönelik olarak birlik oluşturmayı amaçladığı için değer verilir. Dayanışmacı anlayışın olduğu yerde ortak hedefe ilerleme deneyimlerinin ve topluluk yaşamının olmasının, karşılıklı yardım ve katılımla birlikte güçlü bir kardeşlik duygusunun doğmasını sağlayacağı öngörülmüştür (Mashall, 2003: 133). Esasen solidarist bir bakış açısı, Montesquieu'nun "Kanunların Ruhu Üzerine" isimli eserinde belirttiği dengenin ve iktidarın sınırlandırılmasına dayalı kuvvetler ayrılığı prensibinin tezatı niteliğindedir. Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 1920 yılından sonra kabul edilen ilk Anayasa olan 1921 Anayasası ile, Meclis Hükümeti sistemi uygulanmıştır. Millet Meclisinin uhdesinde hem yasama hem yürütme, hem de yargı erkleri bütünleşmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası'nda ise yargı yetkisi bağımsız mahkemelere verilmiş, yargı organlarının verdiği kararların, Meclis ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından değiştirilemeyeceği ve yerine getirilmesine mâni olunamayacağı belirtilmiştir. Kuvvetler

ayrılığı ile ilgili olarak bu husus bir tarafa egemenlik 1921 Anayasası'nda *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır."* ve *"Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır."* şeklinde, 1924 Anayasası'nda ise *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bu egemenliğin tek temsilcisi TBMM'dir."* şeklinde tarif edilmiştir. Sonuç olarak denilebilir ki kurucu iktidar, egemenliği Bodin'in tarif ettiği şekliyle mutlak ve bölünemez nitelikte tanımlamıştır. Aynı zamanda Rousseau'nun bahsettiği "genel irade"nin egemenliği dayanışmacı bir egemenlik anlayışla pekiştirilmiştir. Bu egemenlik anlayışının toplumsal yapıdaki tezahürü hususunda ise Weberyen bir analize ihtiyaç duyulmaktadır.

Weber, toplumda insan ilişkilerini dengede tutmanın güçlü kişisel bağlar kurmak veya genel kurallar koymak şeklinde iki temel yolu olduğunu söylemiştir. Bu anlamda kişisel bağlar üzerinde yükselen geleneksel toplum patrimonyal ve ataerkil, genel kurallara dayanan modern toplum ise bürokratiktir. Patrimonyal nitelikte olan modern öncesi toplumlarda yaşanan siyasi olumsuzluklar modern bürokratik toplumların ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Geleneksel toplumun liderleri olan krallar, prensler veya lordlar işleyişi, emrinde çalışanların kişisel özelliklerine ve onlarla olan kişisel bağlarına bırakmak yerine, tek işi konulacak kuralları uygulamak olan kişileri seçmek suretiyle onları eğiterek ve denetleyerek otoritelerini bu şekilde kurabileceklerinin ayırdına varmışlardır. Weber bu bağlamda ortaya çıkan bürokratikleşme sürecini modern tarihin ana akımlarından biri olarak kabul etmiştir (Collins & Makowsky, 2014: 113-116). Modernleşmeyle birlikte toplumsal yapı geleneksel olarak adlandırılan eski toplumsal otoriterlerden ayrılmaya, farklılaşmaya başlamıştır. Bu değişimi Weber geleneksel otoriteden yasal-ussal otoriteye giden süreçle açıklamaya çalışmıştır (Yüksel, 2011: 38). Modernleşme sürecinde toplumsal alan hemen hemen tümüyle bürokratikleşmektedir. Rasyonelleştirilmiş eğitim kurumları, ceza evleri, hastaneler ve bütüm kamu kurumları, bu bürokratikleşme sürecinin ortaya çıkardığı yapılardır. Bu yapılar rasyonel aynı zamanda genel ve soyut nitelikte olan hukuki kural ve mekanizmalar sayesinde işlerliklerini sağlamaktadır (Yüksel, 2011: 46).

Weber'e göre bürokrasi, devletin siyasal rejiminin, yönetim biçiminin farklılıklarına bakılmaksızın, uğradığı siyasal ve toplumsal değişimlere rağmen toplum ve devlet hayatında kök saldığı varsayımına dayanmaktadır. Egemenliğin "bir kişinin iradesinin başkalarının davranışına uygulanabilirliği" olarak açıklanmasından hareketle hükmeden durumundaki kişinin hükmetmeyi "hak", hükmedilenin de bu durumu benimsemeyi "ödev" olarak

görmesiyle vücut bulan ilişki biçimi, Weber'e göre Geleneksel, Karizmatik ve Yasal-Ussal olmak üzere üç temel şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu egemenlik biçimlerinin kişilere uygulanabilirliği, her şeyden önce yönetenlerle yönetilenler arasındaki bu bağı kurup koruyacak bir yönetim aygıtının oluşturulmasını gerektirmektedir. Şüphe yoktur ki her egemenlik biçiminde bahse konu "bağ" ve bu bağın varlığından doğan yönetim aygıtı farklılık arzedebilmektedir. Yöneten ve yönetilenlerin geleneklere ve geleneksel iş görme biçimlerine bağlılığıyla ifade edilen ve uygulama sınırları geleneksel önderin soydan gelen otoritesince belirlenen geleneksel egemenlik, feodal toplumda serf-senyör ya da ataerkil ailede baba-oğul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu egemenlik biçiminde yöneten ve yönetilenler arasındaki bağ bizatihi geleneklerin kendisinden doğmaktadır. İkinci egemenlik türü olan karizmatik egemenlik, kaynağını toplumca olağanüstü kabul edilen bir kişinin, olağanüstü yetenek ve başarılarından almakta ve gereksinim duyduğu itaati bu yenenek ve başarılara duyulan güven ve saygıdan devşirmektedir. Karizmatik egemenliğin kendisine karşı güven, saygı ve devamında itaat oluşturabilmesi için hem liderin kişisel çaba ve çekiciliğine hem de lidere yönetim sürecinde yardım edenlerin yönetenle yönetilen arasında köprü kurabilme yeteneklerine bağlıdır. Yöneten ve yönetilenler arasındaki bağ ve yönetim aygıtının işlerliği bu iki durumun işlerliğiyle bağlantılıdır. Weber'in bahsettiği üçüncü ve son egemenlik biçimi toplumların giderek ussallaşmasının ürünü olarak karşımıza çıkan yasal-ussal egemenliktir. Ussallığa dayanan ve sınırları yasalarla çizilen bu egemenlik biçimi geleneksel veya karizmatik lider/egemen tarafından ortaya konulduğu için değil, doğruluğuna herkesçe inanılan ve benimsenmiş olan bir otorite kurgusunda bireylerin yönetim hiyerarşisi kapsamındaki yer, sorumluluk, hak ve ödevlerinin belirlendiği bir kurallar bütünü içinde somutlaştığı için varlık bulmaktadır. İşte bu egemenlik biçiminin doğal yönetsel tezahürü, tüm yönetim araçlarını bünyesinde toplayarak belli işleyiş kurallarına bağlayan "bürokrasi" şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Fişek, 2005: 110-111).

Alışkanlıklar çerçevesinde sonucu düşünülmeden yapılan geleneksel eylem ve anlık duygularla başlayan ve yine sonucu düşünülmeksizin ortaya konan duygusal eylemden farklı olarak rasyonel eylem amacın açık bir şekilde dile getirildiği ve düşüncelerin bu amacın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan araçları seçme işinde yoğunlaştığı bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber'e göre bürokrasi, rasyonel eylemin en üst düzeyde somutlaşmış halidir (Bauman, 2004: 92). Devleti, yazılı bir anayasası, rasyonel olarak saptanmış bir hukuku, rasyonel kurallar ya da yasalar tarafından yönlendirilen bir idaresi, ve yetkili memurları olan siyasal bir kurum şeklinde tarif eden Weber, bürokratik yönelimli

yasal-ussal egemenliği, "ideal tip" başlığı altında kavramlaştırmış, demokratik devletler ise yönetimsel örgütlenmelerini ideal tip bürokrasi denilen kavrama yakın biçimde inşaa etmeye çalışmışlardır (Dreyfus, 2007: 17-18).

Öte yandan Rousseau'nun ifadesiyle de yönetim, yöneten ile yönetilen arasına yerleştirilmiş, kuralların uygulanması ve özgürlüklerin korunması için toplumsal bağı sağlamakla görevli bir aracı organ olarak tanımlanmıştır (Rousseau, 2005: 97). Bu değerlendirmeyi, gelinen nokta bakımından modern bürokratik kurumlara uygulamakta da herhangi bir beis görünmemektedir. Bürokrasinin varlığı, yöneten ve yönetilen arasındaki bağı mevcut hale getirmek ve bu bağın mevcudiyetini muhafaza ederek bu ikisi arasındaki dengeyi ve sürdürülebilirliği sağlamak üzerine, egemenliğin bir aracı olarak kurgulanmıştır. Modern bürokratik yapıda Rousseau'nun bahsettiği, kuralların uygulanması ve özgürlüklerin korunması için görevli aracı organ misyonu halen geçerliğini korumaktadır. Zira bürokrasinin temeli bizatihi modern anlamda yasal-ussal egemenliğin tezahürüyle birlikte gündeme gelen, yöneten-yönetilen arasındaki yeni ve karmaşık bağın muhafazasını sağlamak üzerine kurulmuştur.

İdeal tip bürokrasinin, yani kabul edilmiş amaca kendini adapte edebilen ve her türlü sapmadan berî olan bürokrasinin ya da bir başka ifadeyle yasal-ussal egemenliğin varlığı için gerekli aracı organ olan bürokrasinin dayandığı temel ilkeler; yürütülmesi gereken belirlenmiş hizmetlerin varlığı ve bu hizmetlerin yürütümü için oluşturulmuş karar verme yetkileri ve bu yetkilerin belirli bir biçimde paylaştırılması, belirlenmiş hizmetlerin yürütülmesinde görevli olan kişilerin bu hizmetlerin yerine getirilmesi esnasında bir takım güvencelerle donandırılmış olması, yönetimin hiyerarşik kademelenme gözetilerek teşekkülü, yapı içine dahil edilecek kişilerin belirli bir sınav, yarışma ya da diploma kriteri üzerinden belirlenmesi, çalışanların belirli ve sürekli bir ücret mukabilinde devlet hizmetine dahil edilmesi, memurların mesleklerinde ilerlemelerinin nesnel ölçütlere göre sağlanması, yürütülen hizmetlerin yine aynı bürokratik yapı içerisindeki bir denetim mekanizmasınca denetlenmesi, memurlarla yürüttükleri hizmet, yerine getirdikleri işlevler arasında tam bir ayrım sağlanması olarak belirlenmiştir (Aron, 2014: 409). Bir kimsenin diğeri üstünde egemenlik kurması, üstünde egemenlik kurulanın da bu durumu benimsemesi, başka bir ifadeyle yönetim denilen olgunun varlık sebebi toplumsal *"işbölümü"*nce sağlanan temele dayanmakta, *"egemenlik"* kavramıyla yasallık -meşruiyet- kazanmakta, bu hususları kademeleştiren *"hiyerarşi"* kavramıyla da toplumsal ve yönetsel yaptırımını gerçekleştirmektedir. Belirtmek gerekir ki toplumsal yaşayışın somut hale gelmesini

sağlayan bu üç kavram yönetim olgusunun, dolayısıyla özel anlamda da yasal-ussal egemenlikte toplumsal bağı sağlayan bürokrasinin özünü oluşturmaktadır (Fişek, 2005: 89). Weberci ideal bürokrasi modeli, tüm bu özellikleri ile bireyi dev bir makinenin küçük bir parçası durumuna indirgemektedir. Yapısal özellikleri ve teknik üstünlüğü nedeniyle toplum yönünden vazgeçilmez duruma gelen bürokrasi ile birey arasındaki ilişki ele alındığında, bireysel davranışların giderek bürokrasi tarafından ortaya konmuş düzenleyici kuralların egemenliği altına girmesi ve birtakım bireysel olguların ortadan kalkması durumu karşımıza çıkmaktadır (Fişek, 2005: 113). Bununla birlikte rasyonel davranış, doğru seçim için kesin bir çözüm sunması ve doğrudan kendini koruma duygusuna seslenmesi yönündeki fonksiyonuyla, bireysel olduğunu söyleyebileceğimiz kimi eylemler karşısında belirgin bir üstünlüğe sahiptir. Rasyonel tutum, arzuları tatmin etmekteki başarısıyla daha da çekici hale getirilmiş ve bürokratik rasyonellik, bireysel/ahlaki kaygılar karşısına aşılmaz bir engel olarak ortaya konulmuştur (Bauman, 2004: 153).

Neticede denilebilir ki idare -*bürokrasi-,* bir iradenin/egemenin -*yönetenin*- aletidir. Toplumun yönetimi, ekonomik ve toplumsal yapıyı organize etmekle başlamaktadır. Bu durum, son kertede devlet adını verdiğimiz aygıt tarafından organize edilmektedir. Devlet denilen varlığın kendisi bir toplumsal olgu olmakla beraber kendisine ait tüm unsurlar da birer yönetsel olgu niteliğine sahiptir. Devletin temel yapısal unsuru olarak nitelendirilebilecek bürokrasi ise kuruluş ve işleyiş kurallarını kendi dışından özellikle de nihai anlamda toplumun kendisinden almaktadır (Ayman Güler, 2005: 15) Bürokrasi öz ve işleyiş bakımından da, Marksçı, Weberci ve Seçkinci olmak üzere üç temel ekol tarafından tanımlanmıştır. Marksçı ekolde, bürokrasinin burjuva toplumlarına özgü bir yönetim ilişkisinin ürünü olduğu, feodalitenin ortadan kaldırılması sürecinde burjuva devletinin en etkili silahı olduğu vurgulanmıştır. Weberci ekolde ise bürokrasi, yukarıda vurgulandığı üzere olandan ziyade olması gerekeni yansıtan ideal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Rasyonelleşmenin bir sonucu olarak oluşan bu yapı, yetki ve sınırlılıkları hiyerarşik yapılarla sınırlanmış otorite ile belirlenmekte, yapı içinde yer alan kişiler arasındaki ilişkileri kişilerüstü olarak görmekte, bu vesileyle yapı içi verimliliği optimum noktaya çıkarmakta, uzmanlaşmayı zorunlu kılmakta, yapı içinde önce görevler sonra da o görevlere uygun kişilerin belirlenmesi yoluna gidilmektedir. Seçkinci ekol ise devlet yönetiminin politikacıların tekelinde bulunmasının kapitalist anarşiye yol açacağı yönündeki fikrin sonucu olarak 1929 bunalımından sonra ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre devleti yönetme

yetkisi politikacıların elinden alınıp teknokratlara verilmelidir (Fişek, 2005: 105-113). Bu anlayışın bir sonucu olarak bu kez ortaya "oligarşinin demir yasası" kavramı çıkmaktadır.

Bürokratik yapıların toplum yapısına etkilerini incelemiş olan Robert Michels, Weber'in bakış açısından ayrılarak temel anlamda bürokratik yapıların iç sorunlarına yönelmiştir. Michels'e göre bürokratik yapılar seçkin egemenliğini yansıtmasının yanında örgüt içi demokrasinin ortadan kalkması sonucunu da doğurmaktadırlar. İlk olarak bürokratik yapı içerisinde var olan hiyerarşi, son kertede bütün yetkilerini ve yönetimsel araçlarını hiyerarşinin en üst basamağında toplamakta, zamanla mutlakçı bir niteliğe bürünmektedir. İkinci olarak bürokratik yapı içerisinde zamanla artan sayısal yoğunluk, karar verme mekanizmasını da tekelleştirmekte, örgüt içi demokrasiyi ortadan kaldırmaktadır. Üçüncü olarak ise, bürokratik yapıların karmaşık sorunlarının çoğalmasıyla birlikte ortaya çıkan uzmanlaşma gereksinimi, özel bilgi ve yetişkinlik seviyesinde olmayan kişilerin sistemin dışında kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla bürokrasinin varacağı yer, her bakımdan bir demokrasi düşmanlığıdır (Fişek, 2005: 116). Bürokrasi ile ilgili olarak ortaya çıkan diğer bir kavram ise "bürokratik kolektivizm"dir. Bruno Rizzi, devleti egemen sınıfın bir aracı olarak değil de egemen sınıfın bizatihi kendisi olarak görmüş, sınıfsız bir topluma geçebilmek için bürokratik yönetimin yaşanmasının zorunlu bir aşama olduğunu belirtmiştir (Fişek, 2005: 117-118).

Weber'e göre "düzen", toplumsal ilişkiler aracılığıyla inşa edilen büyük yapıları ifade etmektedir. Toplumsal ilişkiler çoğu zaman meşru bir düzen bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu tür düzenler, toplumsal ilişkilerin belli ilke ve kurallara göre sürdürülmesini temin eder ve buna ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere yönelik yaptırımlar uygulanmasını sağlarlar (Turner, Beeghley, & Powers, 2013: 222). Bu doğrultuda ifade etmek gerekir ki bir müessesenin yasal düzeni, gönüllü anlaşma ve zorlama-itaaat olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır ve nihai anlamda bir müessesenin anayasası, yönetici güçlerin kabul ettirdiği kurallara -değişik kapsam, tür ve şartlarda da olsa- fiilen uyulma ihtimalini ifade etmektedir (Weber, 2013: 36). Öte yandan şu görüşü ifade etmekte de fayda vardır. Genel anlamda kurulu bir toplumsal düzen bireylerin hepsinin aynı şekilde hareket etmelerini ya da ortak bir amaca sahip olmalarını icabettirmez. Fiil ve davranışların gayet sınırlı bir benzerliğinin bulunması kâfidir. Hatta tamamen bencil olarak adledilebilecek davranışlar, bazen "düzen"in devamlılığı neticesini doğurmak için yeterlidir (Butler, 2001: 25). Bu bağlamda Rousseau'nun "bütün çıkarların uzlaşması her birininkine karşı çıkmakla oluşmaktadır" yönündeki görüşünü de vurgulamak gerekir. Dolayısıyla son tahlilde toplumsal düzen

kavramının bizatihi farklı çıkarların çatışmasıyla ortaya çıkma ihtimali de akılda tutulmalıdır.

Toplumsal ilişkileri belli ilke ve kurallara göre sürdürülmesini temin eden ve buna ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyenlere yönelik yaptırımlar uygulanmasını sağlayan sistem olarak tarif edilen toplumsal düzende hukukun konumuyla ilgili olarak Weber, belli hukukî yapıların nasıl işlev gördüğüyle ilgilenir. Weber'e göre hukuk, tek başına toplumsal yapıdan yansıyan bir olgu veya hâkim sınıfın ideolojisine ait bir ürün değildir. Toplumsal düzen ve hukuk, biri diğerinin aslî sebebi olmaksızın paralel ve diğerini destekleyen bir gelişim göstermiştir (Topuzkanamış, 2013: 257). Bu sistemi devam ettirecek olan devlet, yazılı bir anayasası, rasyonel olarak saptanmış bir hukuku ve rasyonel kurallar ya da yasalar tarafından yönlendirilen bir bürokrasisi olan siyasal bir kurumdur (Dreyfus, 2007: 17).

Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet, başından itibaren bir hukuk devleti olarak nitelendirilmiştir. Bu hukuk devleti anlayışı 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başlayan hukuksal normların bir sentezi olarak kendisini göstermiştir. (Toprak, 2020: 25) Bu süreçte Montesquieu ve Rousseau'nun görüşleri temel referanslar olmakla birlikte özellikle milli egemenlik kavramı altında bir "eşitlik" mottosuyla yukarıda belirtildiği gibi Rousseau'nun görüşleri üzerinden ilerlenerek solidarist bir anlayış belirlenmiştir. Bireyin özgürlüğünün devletin egemenlik ve iradesinin korunmasına bağlı olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal Atatürk'e ait 1931 yılında sarf edilen sözler Rousseau'nun fikirlerinin kurucu felsefenin üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Toprak, 2020: 29):

> *"Vatandaşlar bilmelidir ki, vicdani ve fikri hürriyet vardır. Fakat nihayet bunlar sınırsız değildir. Ferdi hürriyet karşısında fertlerin hepsinin kurduğu, dayandığı bir devlet, devletin de idaresi, hakimiyeti vardır. Fertlerin hürriyetlerini korumakla vazifeli olan insanların diğer taraftan devletin de idare ve hakimiyetinin felçli bir hale gelmemesine çok dikkat etmeleri lazımdır. Fertlerin hürriyeti, devletin hakimiyeti ve iradesinin korunmasına bağlıdır. Devlet iradesi felç olursa fertlerin hürriyetini muhafaza edecek hiçbir kuvvet ve vasıta kalmaz."*

Atatürk'ün bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere, kurucu felsefenin temel düsturu egemenliktir, devletin hakimiyet ve iradesinin korunmasıdır. Bu denklem içerisinde yargı erkine düşen misyon düşünüldüğünde ise yeknesak bir şekilde hukukun üstünlüğünün bireysel hak ve özgürlüklerin korunması şeklinde bir misyondan ziyade devlet idaresinin ve

hakimiyetinin felç olmasına mani olmak şeklinde bir misyonun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bireyi toplum içinde eriten, farklılıkları da aynılaştırması gereken Rousseaucu sistem içerisinde yargı erkine düşen de kendi bürokratik yapısı içerisinde toplumsal düzenin devamını sağlamak için gereken adalet hizmetini üretmek olmuştur.

4. BULGULAR VE ANALİZ

4.2. Kuruluş Döneminde Adli Yıl Açılış Konuşmaları

4.2.1. Osmanlı'dan Kopuş

Ulus devlet fikrini şüphesiz Fransız devrimi ve sanayi devriminin bir icadı olarak görmek mümkündür. Yeni üretim ilişkileri, yeni bir toplumsal birim olarak ulus kavramını ön plana çıkarmıştır. Ulus devlet bu bağlamda imparatorlukların ve monarşik devlet modellerinin karşıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de yeni dünya düzeninde yer almaya çalışan bir ulus devlet olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun karşıtı niteliğindedir. Bu kapsamda kurucu iktidarın üç faaliyet alanı ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2004: 271-272). İlki devlet teşkilatını, eğitim ve hukuk alanını laikleştirmek, eski düzenin yani Osmanlı'nın geleneksel kalelerine saldırmak, ikincisi dinsel sembollerin yerine Batı medeniyetinin sembollerini yerleştirmek, üçüncüsü ise toplumsal yaşamı laikleştirmek, bu kapsamda gerektiğinde câri İslâmi uygulamaları ortadan kaldırmaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1. Dünya Savaşı sonrasında işgal altındaki Anadolu topraklarında ortaya çıkan bir halk hareketi sonucunda kurulmuştur. Ulusal kurtuluş mücadelesinin kazanılması sonrasında, saltanatın ve hilafetin ilgası ile birlikte cumhuriyetin ilanı, devamında Batı'ya entegre olma ve modernleşme gayretlerinin bir tezahürü olarak bir dizi inkılabın hayata geçirilmesi ile birlikte ilk faaliyet alanı somutlaşmaya başlamıştır. Akabinde 1925 yılında getirilen şapka inkılabı ile dinsel simge içeren kıyafetlerin sosyal hayatta kullanımının yasaklanması, devamında takvim ve saatin, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin Batı uygarlığı ile uyumlu hale getirilmesi, 1935 tarihli Kanun ile artık cuma gününün değil pazar gününün resmi tatil olarak sayılması, her şeyden önemlisi Latin harflerinin kabulü gibi uygulamalar ile ikinci faaliyet alanı somutlaşmıştır. Bu yeni uygulamalar hem Batı ile olan münasebetlerin gelişimi hem de eski düzenle bağların koparılması amacını taşımaktadır. Kurucu iktidarın üçüncü faaliyet alanı olan toplumsal yaşamın laikleştirilmesi hususunda ortaya çıkan en önemli adım ise tekke ve zaviyelerin kapatılmasıdır. Türkçe ezan okunmasına karar verilmesi de aynı faaliyetin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda Osmanlı'dan kopuş ya da eskiyi yerme, kötüleme olarak nitelendirebileceğimiz bu sürecin adli yıl açılış konuşmalarında yansımalarını çokça bulmak mümkündür.

Adli yıl açılış törenlerinin başladığı 1943 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan şu ifadeler dikkate değerdir:

"Hafıza ve hatıralarınızda karanlık, acılarla dolu, adeta gerçekliğinden bugün şüphe edebileceğimiz ve fakat içimizde uyandırdığı bütün utandırıcı ızdıraba rağmen bu memleketin iniltisini yükselttiğine şüphe olmayan geçmiş devrin kendine buyruk olmamış bir devlet iskeleti içerisinde yaşattığı çeşitli, âcib (şaşırtıcı) *kaza* (yargı) *organlarını uyandırmak istemem. Lâkin şu kadarına işaret etmekliğime müsaade ediniz ki; o devir, sürüklediği kaza heyulası ile vatandaşa ne hakkının teminatını sunabilmiş, ne kanunu saydırabilmiş ve ne de bu memleket insanlarında hak duygusunun beşerî ve meşru olduğu hakkında bir ümit duygusu yaşatabilmiştir. Neden böyle olmuştu? Bu yurdun insanları hep aynı kimseler, kaza vazifesiyle uğraşanlar, hep aynı millî topluluktan çıkan şahsiyetler değil miydi? Değişme, zihniyette olmuştur. Ve bugün, artık yeni zihniyetle geçmiş arasında herhangi bir bağlantı bile kuramayacak kadar ileri bir tefekkür âlemi içerisinde yaşamak itiyadını kazanmış bulunuyoruz... Türk Devletinin Anayasası, hâkimin kararına hiçbir kudretin karşı koyamıyacağını ilân etmekle Türk hâkimi, önünde hak iddia eden herkesin hakkını en kutsal ve en dokunulmaz teminata kavuşturmuştur. Yeni kanunları meydana koymak için tutulacak yollar başlıca şunlardı: Türk hayatının isterlerini tesbit ederek salahiyetli heyetlere kanun taslakları hazırlatmak; yahut da, Türk toplum hayatına uyduğu, uyacağı muhakkak olan bir medeni millet kanununu millîleştirmek... ikinci yolu tutmak uygun görüldü. Çünkü gaye, memleketin muhtelif kısımlarındaki hususiyetleri ayrı ayrı ele almak suretiyle ve o zamana kadar kazaî ve adlî hayatlardan edinildiği zannedilen tecrübelere göre kanunlar yapmak değildi. Maksat, Türkiye'ye medeni bir millete yakışan kanunları vermekti. Takdir buyurursunuz ki; medeni milletlere yakışır kanunlara medeni olan milletlerde rastlanır."*

1951 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise şu ifadeler yer almaktadır:

"Son asrın kötü idare, kötü gelenekleriyle dünya medeniyetinden geri kalan Aziz Türk Milleti, büyük hamlelerle her türlü sakîm itiyat ve itikatlardan sıyrılarak demokrat milletlerin safında yer almakta, onların kanunlarını iktibas etmekte asla tereddüt etmemiştir."

Adli yıl açılış konuşmalarında, Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin değerlendirmelerde bulunulurken her şeyden önce bir ötekileştirme ve kötüleme kaygısı içerisinde hareket edildiği görülmektedir. Bu kötüleme, yerme veyahut küçük görme eksenli bütün değerlendirmelerde iki temel mihenk taşı ise demokrasi ve medeniyet kavramları üzerinde şekillenmektedir. Adalet ve hak kavramları ise demokrasi ve medeniyet kavramlarının birer öncülü değil sonucu olarak değerlendirmelerde yerini bulmuştur. Yukarıda aktarılan 1943 yılı adli yıl açılış konuşmasında da bu minvalde değerlendirmeler yapılmıştır. Her şeyden önce yeni dönemde güdülen amacın eski dönemde edinilmiş olan hukuksal ve yargısal tecrübelerden faydalanılarak yeni bir sistematik ortaya koymak değil, medenileştirilmiş bir millet ve medeni kanunlar oluşturmak olduğu açıkça vurgulanmıştır. Yeni kurulan devletin medenileşmesi yolunda hazırlanacak kanunların iki yolla meydana getirilmesinin mümkün olduğu belirtilmiş, bunların da *"Türk hayatının isterlerini tesbit ederek salahiyetli heyetlere kanun taslakları hazırlatmak"* veya, *"Türk toplum hayatına uyduğu, uyacağı muhakkak olan bir medeni millet kanununu millîleştirmek"* şeklinde olabileceği ifade edilmiş, kurucu iradenin ikinci yolu uygun gördüğü ve amacın *Türkiye'ye medeni bir millete yakışan kanunları vermek* olduğu, *medeni milletlere yakışır kanunlara da ancak medeni olan milletlerde rastlanılacağı* belirtilmiştir. Konuşmanın devamında şu ifadeler yer almaktadır:

> *"... işte, bir taraftan Türk toplumsal muhitinde yeni bir hukuk sistemine olan kesin ihtiyaç, diğer taraftan bu ihtiyacı karşılama hususunda tutulacak yolun ister istemez inkılâpçı bir yol olması lüzumu, memleketimizde de yabancı hukuk sistemlerinin alınmasını gerekli kılmıştır.*
>
> *...Yabancı bir memleketten bir başka memleketin kanunlar ve daha umumi olarak hukuk kuralları alması, bizatihi bir şey ifade etmeyebilir. Bütün mesele yabancı kanunu alan memleket hâkimlerinin onu nasıl ve ne yolda tatbik ve tefsir edecekleri meselesidir. Zira kanun, hayatı kucaklamaya başladıktan sonra mana ifade eder. Hayat maddesi kanun kalıbına döküldükçe, dökülebildikçe kanun değerlidir. Ve malı olduğu toplum için uygun hükümler taşır.*
>
> *Bu kanunların koymakta oldukları hükümleri tatbik edecek hâkimlerin büyük bir ekseriyeti ise başka bir hukuk sistemine göre terbiye almışlar ve yetişmişlerdi.*
>
> *Onları yeni düşünüşe uygun kararlar verebilecek bilgi olgunluğuna vardırmak gerekiyordu. Bunu temin edecek olan da bilhassa hukuk ilmiydi. Hukukun ilim olarak öğrenildiği ve öğretildiği yerlerde yeni zihniyete göre tahsil ve terbiye görmüş hâkimler ve hukuk adamları yetiştirmek zamana bağlıydı. Burada şükranla arz*

etmeliyim ki; hâkimlerimizin yüksek vasıfları, yeni hukukun yabancı âlemine intibakta bocalamaksızın ve şerefle başarıya varmalarını mümkün kılmış ve memleketi muhtemel bir sarsıntıdan korumuştur."

Aslında konuşmada ortaya konulan anlayış adaletin tesis edildiği bir devlet algısına değil medenileştirilmiş bir devlet algısına dayanmaktadır. Konuşmada Türkiye'nin, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte medeniyetin temsilcisi olan Batı ile entegre olma yoluna girdiği, bu bağlamda demokrat milletlerin safında yer aldığı, adaletin tesisinin de ancak Batı medeniyetine eklemlenerek sağlanabileceği anlayışı hâkimdir. Adli yıl açılış konuşmalarında eski devirden kopuşun önemi bu şekilde ortaya konulmaktadır. Adaletin tesisinin medenişlemekle öncüllendiği anlayışın yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin bu erken döneminde bir yandan da adaletin müphemliği üzerine adli yıl açılış konuşmalarında değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. 1946 yılı adli yıl açılış konuşmasında bu müphemlik *"gerçek bir adalet istemek, bünyesi itibarile mutlak olmayan bu mefhumu belki hareketsizliğe mahkûm etmek demek olur. Onun içindir ki, her millet için adalet kendi muhitinin farikalarını ve vasıflarını taşıyan hak görünüşleridir."* sözleriyle ortaya konulmuştur. Bununla birlikte *"Modern bir demokrasi devletinde adalet, kişiler arası münasebetleri, hakka uygun bir şekilde geliştirmek vazifesini görür. Bu maksatladır ki; Adaletin, kanun üstünlüğünü temin etmek rolünden bahsedilir."* sözleriyle de Kelsenci bir formülasyondan bahsedildiği görülmektedir. Müphem olan adalet kavramını ortaya koymanın kanunun üstünlüğünü kabul etmekle sağlanabileceği belirtilmiştir. 1944 yılı adli yıl açılış konuşmasında *"Adalet, her şeyden önce bir duyuş meselesidir, bir duygu işidir. Geniş fert topluluklarında adaletin bir his olarak yaşamakta devamı sayesinde hukuka uygun bir devlet hayatı sağlanabilir"* denilerek adaletin toplumsal kabul haline gelmesi halinde hukuka uygunluğun sağlanabileceği ifade edilmiştir. Peter Gabel'in bahsettiği tüm toplumda geçerli olan bir hukuksal bilincin, toplum tarafından içselleştirilmek suretiyle sistemik bir meşruiyet sağlayacağına ilişkin sözlerin bu kapsamda konuşmada somutlaştığı görülmektedir. 1947 yılında ise *"Adalet, erişilmesi en müşkil insan ideallerinden biri bulunuyor. Dinlerin zaafa uğradığı ve mistisizmlerin iflâs ettiği bir devirde, ideal adına lâyık tek kıymet, adalettir."* denilerek adalet kavramı idealize edilmiştir. 1948 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"Adalet arzusu, düzenli hürriyet arzusu demektir. Bu itibarladır ki, beşeriyet için adaletli bir dünya geleceği, kendi öz varlığı ile yani hürriyeti ile aynı ve yekpare mesele olarak düşünülmelidir."* şeklindeki ifadelerle de "özgürlük" kavramınının adaletin temel şartı olduğu belirtilmiştir. 1951 yılı adli yılı açılış konuşmasındaki *"İnkâr*

edilmez bir hakikattir ki adalet, mülkün esasıdır. Tarih boyunca adaletsiz ve haksız bir idarenin payidar olduğu görülmemiştir, insanlığın en büyük ızdırabı daima haksızlıktan doğmuş, büyük yıkıntılara hemen daima haksızlık ve adaletin iyi tevzi edilmemiş olması sebep olmuştur." şeklindeki ifadelerden ise adaletin önemini bireyden ya da toplumdan değil devletin varlığından ve devamının gerekliliğinden aldığına yönelik algının yargı erki tarafından benimsendiği görülmektedir. Neticede adli yıl açılış konuşmalarının ilk dönemlerinde Osmanlı dönemine yergi ve adaletin tesisine ilişkin medeni olmayı öncüleyen değerlendirmeler bulunmakla birlikte, yine kuruluş dönemine uygun bir şekilde pozitivist çerçeveden değelendirmeler yapıldığı, maddi/özsel devlet geleneğinin etkisiyle Kınalızade'nin Daire-i Adaletinde vurgulanana benzer şekilde devletin varlığının genel itibarıyla öncelendiği görülmektedir.

Öte yandan değinilmesi gereken bir başka husus, adli yıl açılış konuşmalarında eski döneme yergi veya kötüleme mahiyetindeki değerlendirmelerin, 60'lı ve 70'li yıllardaki konuşmalarda bulunmamasıdır. 80'li yıllarda çok keskin olmasa da Osmanlı dönemine ilişkin yine yergi içeren bazı sözleri görmek mümkündür. Örneğin 1981 yılı adli yıl açılış konuşmasında Atatürk için *"Çürümüş ve çökmekte olan Osmanlı imparatorluğu toplumundan yeni bir ruhla dipdiri bir yirminci yüzyıl Türkiye'sini yaratmıştır."* ifadeleri yer almaktadır. Bu yıllarda özellikle laiklik ilkesi etrafında Atatürkçülüğün yeniden özel bir konuma gelmesinin, Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin yerici söylemleri beraberinde getirmiş olduğu, ulus bilincinin geliştiği, Cumhuriyet Türkiye'sinin ve inkılapların tehlikede olmadığı düşünülen konjonktürel durumlarda ise eskiyi kötüleyici nitelikte değerlendirmelerin yapılmasına gerek görülmediği söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren "devlet sorunu" iki temel eksen üzerinde ilerlemiştir (Keyman, 2001: 142). İlki çoğulcu demokratik anlayışa ve bu yöndeki taleplere karşı düzenli ve uyumlu bir toplumu, insan hakları anlayışına karşı önceleyen ve toplumsal değişime karşı devlet kudretini ve bunun toplumsal değişimlere karşı sürekli olarak artırılması gerekliliğini savunan "devletçi eksen", diğeri ise demokrasinin bir gereği olarak devletin iktidar alanının minimize edilmesi, bu kapsamda insan haklarının ve çoğulcu toplumun güçlendirilmesi gerektiğini savunan "demokrat eksen"dir. Devlet sorununa devletçi eksenden bakanlar, toplumsal değişimi ve bu değişim dolayısıyla ortaya çıkan toplumsal talepleri, sorunun temel kaynağı olarak görmektedirler. Bu eksen Carl Schmit'in "dost-düşman ikilemi" üzerinden kurduğu devletçi eksen için teorik temel teşkil etmekte, toplumsal değişim ve dönüşüme şüpheci gözle bakılmaktadır. Toplumsal değişime, iç veya

dış düşmanların etkisiyle ortaya çıkmış olma ihtimali karşısında ket vurulmaktadır. Bu kapsamda devletin güçlü olması ve iktidarın güçlendirilmesi de çözüm olarak sunulmaktadır. Demokratik eksende ise devlete karşı sivil toplumun yüceltilmesi, hak ve özgürlüklerin genişletildiği bir sistemin yaygınlaştırılması ile "devlet sorunu"nun çözümü mümkün olacaktır. Bu soruna hukuksal alan bağlamında 1999 yılı adli yıl açılış konuşmasında "hukukta devletçilik" kavramıyla eleştirel nitelikte farklı bir bakış açısı ortaya konulmuştur. Anılan konuşmada, *"Demokraside hukuk adalet süzgecinden, devlet de âdil hukuk süzgecinden geçirilir; elde edilen hukukun üstünlüğünü benimsemiş devlettir. Hukukun amacı, adaletsizliği önlemektir. Hukuk örgütlenmiş adalettir. Yasal metin âdil olmak zorundadır. Adaletsiz hukuk, yalnızca "yanlış hukuk" değil, hukuk doğasından yoksun bir hükümler yığınıdır, hukukta devletçiliktir. Demokraside devletin dokunduğu her şey hukuka dönüşmelidir. Devlet "çok hukuk, az devlet" formülünün de ötesinde hukukun üstünlüğünü yaşama geçirirse devleşmez, ama gerçekten devlet olur ve meşruluk katsayısı arttığından güçlenir."* ifadeleri yer almaktadır. Hukuk adaleti sağlamanın bir aracı olarak değerlendirilmiş, yazılı kuralların adil olması gerektiğinden bahisle bu durumun gerçekleşmemesi hali de devletçi hukuk kavramıyla açıklanmıştır. Konuşmanın içeriğinden anlaşılacağı üzere, Cumhuriyetin erken döneminde, eski döneme yergi ve adalet ve hukuk kavramlarına yapılan müphemlik değerlendirmesinden çok daha farklı bir perspektifte, yukarıda aktarılan devletçi eksen ve demokrat eksen ayrımından da ayrıksı bir şekilde devlete, hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde bir meşruiyet misyonu biçilmektedir. Bu arada 1999 yılı adli yıl açılış konuşmasındaki bu değerlendirmenin, adli yıl açılış konuşmaları arasında istisnai bir yerde bulunduğunu söylemek gerekmektedir.

Devletin güçlendirilmesine ilişkin bakış açısının, Türkiye'nin modernleşme süreci ile Kemalist ideolojiyi özdeşleştirmek, toplumu bu kapsamda, bir özgürleştirme projesi olarak adlandırılan projenin unsuru haline getirmek ve aynı zamanda bu özgürleş(tir)meyi de eski ve geleneksel olandan yani Osmanlı geçmişinden ve ona ait olandan kurtulmak olarak tanımladığını söylemek mümkündür (Coşar, 1999: 65). Cumhuriyet döneminde devlet, siyaseti ve toplumu aşkın bir ön kabulün ürünü olarak toplumsal değişimi toplum adına ve kimi zaman topluma rağmen gerçekleştirecek bir aygıt olarak ortaya çıkmaktadır. Eski olan, geleneksel olan başa gelen bütün kötülüklerin müsebbibi olarak düşünüldüğünden yeni olanı oluştururken geleneksel olanın bütün toplumsal, siyasal ve kültürel yapısını aşmak ve geçmişi silmek, bu kapsamda geçmişin bütün geleneğini kurumlardan ve toplumdan çıkarmak kurucu ideoloji için bir zaruret olarak düşünülmüştür (Coşar, 1999:68).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, Osmanlı'dan gelen geleneksel olanın toplumun atılımına mâni olduğu, dinsel ve geleneksel yönetim tarzının devleti zayıflattığı, olması gerekenin Batı'da yaşandığı şekliyle gücünü ulustan alan ve dinsel olandan bağımsız bir Cumhuriyet olduğu kabulünden hareketle batılılaşmayı temel gaye saymışlardır (Aysevener, 1999: 116). Osmanlı'nın aksine Cumhuriyet Türkiye'si ulus temelli bir devlet olarak kurulmuştur. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan devletin Osmanlı'nın "şân"ıyla desteklenemeyeceğine yeni kuşakların başka bir kaynaktan gelen "benlik"le beslenmesi gerektiğine inanmıştır (Mardin, 2017: 236-237). Atatürk, Cumhuriyetin ilanına kadar padişaha ait olan egemenliğin yerine, çeşitli çıkar gruplarından oluşan halka ait bir egemenlik değil topyekün bir bütünü ifade eden, Rousseaucu deyişle genel iradenin temsilcisi olan ve eşitliğin vücut bulduğu "ulus"a ait bir egemenlik getirmek istemiştir. Ve fakat egemenlik ancak kolektif bilinç düzeyine yani gerçekten batılılaşmayı, medenileşmeyi benimsemiş bir ulusa ait olacaktır. Bosanquet'in, toplumun tercihlerinin (oylarının) gerçekten genel iradeyi yansıtıp yansıtmadığının ancak seçkinler tarafından yorumlanması halinde anlaşılabileceğine ilişkin görüşüne benzer şekilde devlet aygıtının görevinin çeşitli toplumsal grupların çıkarlarının uzlaştırılması için politikalar geliştirmekten ibaret olmadığı, toplumu aydınlatma görevinin de bulunduğu kabul edilmiştir (Heper, 2018: 95-96). Bu bağlamda 1987 yılı adli yıl açılış konuşmasındaki *"İşte Türk Yargısının bu önemli ve anlamlı gününde "Yargıç bir pozitif hukuk uygulayıcısıdır ve ancak kararlarında konuşur" biçimindeki benimsemediğimiz, dahası eskimiş bulduğumuz koşullanmanın dışına çıkarak yargıcın da bir aydın, bir yurtsever olduğunu; bu nitelikleri gereği hemen her konuda sorumluluk taşıdığını düşündük. Bu düşünce ile yargıcın yalnızca bir pozitif hukuk uygulayıcısı olmadığının, aksine ideal hukukun ve toplumun gerçekleri bulması konusunda düşünce üretmekle yükümlü bulunduğunun, özeleştiri yapmanın, bireye ve topluma çok şey kazandıracağının bilinci içerisinde önemli gördüğümüz bazı konulardaki görüşlerimizi açıklamayı gerekli ve hatta toplumsal ve tarihsel bir görev bildik."* şeklindeki ifadeler de ulusun kolektif bilinç düzeyine ulaşması sürecinde yargı erkinin kendine yüklediği toplumu aydınlatıcı nitelikteki seçkinci misyonunun ifadesininin bir örneği olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bu ifadeler yargı erkinin kendisine biçtiği rolün saf bir hukuksal akıl yürütmeden ibaret olmadığını da kanıtlamaktadır.

4.2.2. Milli Şef

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün akabinde Kasım 1938'de İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçildi. 26 Aralık 1938'de yapılan CHP Kurultayı'nda Mustafa Kemal Atatürk'e "ebedi şef", İsmet İnönü'ye de "milli şef" ve "değişmez genel başkan" sıfatları verildi (Akşin, 2006: 213-214). İsmet İnönü'nün kendisine verilen "milli şef" sıfatını tamamıyla özümsediğini, Atatürk'ün ölümünden önce devlete sadakat niteliğinde ortaya çıkan davranış tarzını, Cumhurbaşkanı ve milli şef ilan edildikten sonra da parti devlet bütünleşmesinin gelişmesi yönünde devam ettirdiğini görmek mümkündür (Ahmad, 2010: 119). Esasen parti devlet bütünleşmesinin hukuki nitelik kazanması Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 yılında toplanan kurultayında deklare edilen parti programında, Türkiye Cumhuriyeti'nde zaten baştan beri devletle birlikte çalışan CHP'nin devlet ile daha sıkı bir ilişki geliştireceğinin belirtilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu durum parti genel sekreteri Recep Peker tarafından anılan kurultayda, *"...devletin otoritesine, rejimin esaslarına hürmet etmek şartıyla Türkiye'de parti -yurdun tek ulusal partisi- devleti ve ulusu birbirine bağlar. Parti devletin üstünde değil, devletle beraberdir."* şeklinde ifade edilmiştir (Yükseliman, 2002: 79). Parti devlet bütünleşmesi olarak adlandırılabilecek bu durumun en açıklayıcı örneği bir ilin valisinin aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin o ildeki başkanı sıfatını haiz olmasıdır.

1944 yılı adli yıl açılış konuşmasına Yargıtay Başkanı, dönemin Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'yü "Türk Milletinin Aziz Şefi" hitabıyla selamlamış ve Cumhurbaşkanı'nın Yargıtay'ı ziyareti ile ilgili olarak *"Geçen adli yıl bizim için tatlı ve acı bir çok hatıralarını, izlerini taşıyacak bir devre oldu. Bu tatlı hatıraların en nadide ve en çok gurur verici olanı, Milletimizin Büyük Şefi'nin Temyiz Mahkememizi ziyareti teşkil ediyor. Bu suretle hadiseyi temyiz için uğurlu bir devir başlangıcı saymaktayız."* ifadelerini kullanmıştır. Adli yıl açılış konuşmalarında tek parti dönemine ve parti devlet bütünleşmesine ilişkin açık sayılabilecek değerlendirmelerin yer aldığını söylemek mümkün olmamakla beraber, İsmet İnönü'nün "değişmez genel başkan" sıfatı yargı erki tarafından vurgulanmamış olsa da "milli şef" olarak kabul gördüğü ve bu sıfata önem verildiği görülmektedir. Bu arada "şef" kavramının dönemsel olarak dünyada yükselen faşizm ideolojisinden mülhem olduğunu söylemek gerekmektedir. Esasen önder, lider anlamına gelen Almanya'daki Führer, İtalya'daki Duce unvanları Türkiye'de "şef" olarak uygulanmaya çalışılmıştır. İlginç olan nokta ise ulus devletin temellerinin atıldığı dönemde medenileşmenin ve demokratikleşmenin hukukun ve adaletin tesisinin öncülü olarak ifade edildiği yıllarda yargı erkinin, Türkiye Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanına, bir siyasi partinin kendisine verdiği unvanıyla hitap ederek, parti devlet bütünleşmesinin yargı erkindeki yansımasını da ortaya koymasıdır.

4.2.3. Milli Korunma Kanunu & Varlık Vergisi Kanunu

Türkiye 2. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı başarmış ise de bu durumun ülkeye bir takım bedelleri olmuştur. Ordunun savaş öncesi dönemdeki sayısı 120.000 iken savaş döneminde bu sayı 1,5 milyona çıkarılmış, bu sayıdaki insan kalabalığının iaşe ve ibatesi önemli bir ekonomik yük getirmiştir. Bu süreçte Savunma Bakanlığı'nın bütçedeki payı %50 oranına çıkartılırken, vergileri yükseltmek ve para basmaktan başka çare de bulunamamıştır. Sonuç olarak 2. Dünya Savaşı ekonominin bütün kesimlerinde yeni bir devlet müdahalesine neden olmuş, bu kapsamda Ocak 1940'ta "Milli Korunma Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunla hükümete fiyatları belirleme, ürünlere el koyma, hatta zorunlu çalışma yükümlülüğü getirme konusunda geniş yetkiler verilmiştir. Kanun uygulanırken hükümetin gerçeklikten uzak şekilde ortaya koyduğu fiyatlama uygulamaları karaborsa ekonomisinde artışa sebep olmuş, ürünlerin bulunmasında sıkıntı yaşanması durumu ortaya çıkmıştır. Karaborsa ekonomisi bir yandan da büyük çiftçi, tüccar ve ithalatçılara yüksek kâr imkanları sağlamıştır (Zürcher, 2004: 290).

11 Kasım 1942 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldı. Kanun'un resmî gerekçesi, olağanüstü savaş koşullarının ortaya çıkardığı yüksek kârlılığı vergilendirmek olarak belirtilmiştir. Bu Kanun sonucunda Türkiye'de yaşayan birçok gayrimüslim varlıklarını satmak zorunda kaldı. Kanun'un gündelik hayata yansıması ise gayrimüslim varlıklarının ortaya çıkan yeni Müslüman burjuvazi tarafından piyasa değerlerinin altında fiyatlarla satın alınması oldu. Söz konusu vergiyi ödemeyen gayrimüslimlerin malları haczedildi, kimileri ise Aşkale'deki çalışma kamplarına gönderildiler. Eylül 1943'te çalışma kampına gönderilen kişiler affedildi ve Mart 1944'te söz konusu vergi kaldırıldı (Ahmad, 2010: 121). Varlık vergisinin ortaya çıkmasında esas amacın ulus devlet olma sürecinde gayrimüslim azınlık burjuvazisini ortadan kaldırıp yerli burjuvaziyi yaratmak olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapmak mümkündür. Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından CHP grubunda yapılan, *"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."* şeklindeki konuşma da ulus devlet olma sürecinde ekonominin Türkleştirilmesi

ve bu kapsamda "yerli" bir burjuvazi sınıfı yaratılmasında bir araç olarak Varlık Vergisi Kanunu'nu karşımıza çıkarmaktadır (Yeşilyurt, 2016). Yerli burjuvazi yaratma gayreti bir tarafa Mardin'in de dediği gibi (Mardin, 2019: 143), zaman zaman Türkiye'de bir kapital birikmesinin devlet çıkarlarına halel getireceği düşünüldüğünde, devlet pazar mekanizmasını kullanarak kendisine karşı çıkanları yok etmeye tereddüt etmemiştir.

Varlık vergisi uygulamasının Türkiye Cumhuriyeti için pek yüz ağartıcı olmadığı, (Akşin, 2006: 218) günümüzde Kemalist ideolojinin savunucusu olan düşünürlerce dahi ifade ediliyor olsa da, bu uygulamanın o dönemde adli yıl açılış konuşmalarına hiç bir suretle yansımaması da tarihsel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile ilgili olarak ne söz konusu Kanun'un çıktığı ve uygulandığı 1943 yılında ne de kaldırıldığı 1944 yılında ne de sonraki yıllarda adli yıl konuşmalarında herhangi bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir.

Ne var ki karaborsacılık hadiseleri ve Milli Korunma Kanunu ile ilgili olarak 1943 yılı adli yıl açılış konuşmasında şöyle bir değerlendirme bulunmaktadır:

> *"Akit serbestliğinin hududu, onu kullanmak iddiasında bulunanların mensup oldukları birlik için tehlikeli olmaya başladığı yerdedir. Binaenaleyh, Kanun'un akit münasebetinde zayıfı koruması ve sefaletin istismarına meydan vermemesi yerindedir. Hele harp halinde ve olağanüstü durumlarda gerek kanun koyanın ve gerekse hâkimin, akit münasebetlerine karışması daha geniş ölçüde kendini gösterir. Memleketimiz için son yılların bu konuda gösterilebilecek en canlı ve anlamlı örneği Millî Korunma Kanunu olmuştur. Kanun koyan, mal alıp satan kimseleri, kiracıları, korumak lüzumunu duymuştur. Maksat, memleket ekonomisinin sarsılmaması, hayat için elzem olan ihtiyaçların aksamadan teminidir. Bu ihtiyaçların başında da yiyecek maddeleriyle oturacak yerin geldiğine de hiç şüphe yoktur. Ekonomi düzeninin sağlanabilmesi, akit hürriyetini feda etmeyi icabettirdikçe, kanun bunda tereddüt etmemektedir. Bu suretle belli akitlerin ahlâk değerleri araştırılmış oluyor. Herkesin alış veriş sırasında gözünü açıp aldanmaması şeklindeki düşünüş yerine, normal olmayan ve aşırı bir takım kazançlarda bulunmak yasağı kaim olmuştur. Bu suretle taciri, satıcıyı, daha iyi bir insan yapmak yoluna gidilmiştir. Gerçi Sayın Cumhurreisimizin buyurdukları gibi, içersinde yaşadığımız devirde doğruluğu, vatandaşta ayrı bir meziyet olarak aramaya mahal yoktur. Ancak, darlık ve sıkıntı devirleri toplum içerisindeki kötüleri kendi şahsi menfaatleri arkasından koşmaya*

tahrik ediyor. Bu kimselere hukukun himayesini vermemiş olmak içindir ki kanun, önleyici ve yatıştırıcı tedbirler almaktadır. Bundan böyle, hak, yalnız meşru menfaatlerin korunması için kullanılabilecektir."

Hem Milli Korunma Kanunu'nun hem de Varlık Vergisi Kanunu'nun temeli devletin uluslaşma sürecinde sermayeyi ve piyasayı düzenleme amacına dayanmaktadır. Bununla birlikte Milli Korunma Kanunu'na ilişkin, aktarılan adli yıl açılış konuşmasında sözleşme serbestliği ve zayıfların korunması arasında devletin tercihine ilişkin bir değerlendirme yapılıp bu duruma ilişkin olarak hakların yalnızca meşru menfaatlerin korunması için kullanılabileceğine ilişkin genel bir ilke ortaya konulurken; Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili olarak bahse konu yıllarda herhangi bir değerlendirme yapılmamış olması bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilişkin verilebilecek cevap, yukarıda da anlatıldığı üzere Varlık Vergisi Kanunu ve bu Kanun'un uygulanmasına dair genel hukuk prensipleri çerçevesinde bir değerlendirme yapılabilmesinin mümkün olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Yargı erki, bahse konu yıllardaki adli yıl açılış konuşmalarında özellikle mülkiyet hakkı ve angarya yasağı hususunda önemli derecede ihlal içerdiği söylenebilecek Varlık Vergisi uygulamasına ilişkin o dönem itibarıyla sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bir başka ifadeyle yargı erkinin, kurucu iktidarın uluslaşma sürecinde aldığı bir karara karşı "hukukun üstünlüğü" kavramını sessize aldığı da söylenebilir.

4.2.4. Çiftçiyi Topraklandırma, Dörtlü Takrir ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal muhalefetinin doğması sürecinde özel önemi haizdir. Toprak reformu uygulamalarının, toplumsal mülkiyet dağılımını düzenleme, tarımsal üretimi arttırma, bu bağlamda geliri tarımsal ekonomiye bağlı olanların vatandaşlık hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi amaçlarına yönelik olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ekonomik anlamdaki etkisi bir yana toprak reformu uygulamalarının toplumsal ve siyasal değişimleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Büyük toprak sahiplerinin varlığı bir yandan siyasal bir baskı aracının varlığını ortaya koyarken öte yandan gelişmekte olan ülkelerde toplumla devlet arasında ikincil bir iktidar odağının doğmasına sebep olmaktadır. Böyle bir ihtimalde de ortaya çıkan durum yaygın olan adıyla ağalık düzeni olarak nitelendirilmektedir.

Mayıs 1945'te Meclise sunulan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, kullanılmayan devlet arazilerini, mülkiyeti belli olmayan arazileri, vakıf arazilerini ve her şeyden önemlisi

500 dönümden fazla toprağı olan toprak sahiplerinden kamulaştırılacak toprakları dağıtmak suretiyle hiç toprağı olmayan ya da az olan çiftçileri toprak sahibi yapmayı amaçlamaktaydı. Mecliste yaşanan büyük tartışmalardan sonra Kanun, Cumhuriyet Halk Partisi'nde hakim olan disiplinin de bir örneği olarak oy birliğiyle kabul edildi. Fakat kısa süre sonra çıkarılan Kanun'un mülkiyet hakkını ortadan kaldırdığı ve demokratik olmayan otoriter bir uygulama getirdiği iddiasıyla Adnan Menderes'in de içinde bulunduğu dört milletvekili tarafından CHP grubuna Anayasa'nın tam uygulanması ve demokrasinin kurulması istemli bir önerge sunuldu. Sonuç olarak bu önerge reddedildi. Tarihe "dörtlü takrir" adıyla geçen bu olay, savaş sonrasında Türkiye'de örgütlü siyasal muhalefetin de başlangıcı oldu (Zürcher, 2004: 305-306). CHP bu tarihe kadar siyasal eylem için bir araç iken bu tarihten sonra kamunun siyaset sahnesine katılması için bir alan haline geldi (Mardin, 2017:71).

Aynı yıl yapılan adli yıl konuşmasında konuyla ilgili olarak yer alan ifadeler şu şekildedir:

> *"Özel hukuk alanına giren birçok hükümlerin, mülk meselelerine dokunan pek çok kurallar koymuş olmasına rağmen, memleketimiz için toprak mülkiyeti davası, genel bir konu olarak ele alınamamış ve toprağa bağlı ana meselelerimizden birçoğu halledilmemişti. Yıllardan beri, bu konuda, hakiki ve kesin bir düzen getirecek bir kanun hazırlanmak isteniyor ve fakat bu hazırlıklar, gerçekleşme olgunluğuna geçecek kadar ileri gidemiyordu. Dava, memleket için bir hayat davası idi. Toprağa bağlı ve hayatları, toprağın akıbetine tâbi, milyonlarca çiftçi vatandaşa standart bir refah seviyesi sağlamak ve yurt içi verim hacmini rasyonel ölçülere çıkarmak lâzımdı. Bunun için de, bir taraftan, topraksız yurttaşları toprak sahibi kılmak veya yeter ölçüde toprağı bulunmayanlara, aileleri ile birlikte geçinebilmelerine elverişli gelecek genişlikte toprak vermek; diğer taraftan da, işlenmeyen kısır toprakları işletmeye mevzu kılmak icap ediyordu. 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, göz önünde tuttuğu ve erişmek istediği maksat, işte bu olmuştur. Bu kanunu, millî istihsal değerlerimizin kalkınmasını sağlayacak bir eser olarak görmek, pek yerinde olur. Toprak davası, memleket davası, yurdun toprakları davası, Devletin ülkesi üzerindeki arazinin değerlendirilmesi davasıdır. Milletçe tok bir halde bulunma, çalışma, kazanma ve geçim davasıdır. Millî davadır ve medenilik davasıdır. Yaşamak için kazanmak, kazanmak için çalışmak, çalışmak için de gene çalışmak ve muttasıl çalışmak lâzımdır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, toprağa bağlı vatandaşlarda, bir eser yaratmış olmak gururunu doğurmakla, bu vatandaşların şahsi bağımsızlıklarını,*

gerçek bir hale sokacak ve kendilerine fikri inkişâf ve ilerleme bakımından, çok kolaylıklar temin edecektir. Onun içindir ki; bu kanunu, devrim hareketlerimiz içerisinde, getirdiği yeni zihniyet ve ön gördüğü mesut toprak hayatı bakımından, en büyük ilgi ile bağlanmaklığımız gereken, bir Cumhuriyet eseri olarak görmek ve öylece ele almak, yerinde bir hareket olur."

Söz konusu Kanun'un mülkiyet hakkı, kamulaştırma, kamu yararı gibi hukuki kavramlar çerçevesinde değerlendirilmiş olmasını beklemenin yerinde olacağını söylemek gerekir. Zira bu kavramlar o dönem yürürlükte olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ya da 1945 yılındaki değişiklikle beraber yeni adıyla Anayasa'nın 74. maddesinde yer almaktadır. Lâkin görülmektedir ki yargı erki "toplumsal refah", "memleket davası", "devrim hareketimiz" gibi romantik kavramlarla konuyu değerlendirmeyi daha uygun görmüştür. Öte yandan "500 dönümden fazla toprağı olan toprak sahipleri" de değerlendirmeye konu olmamıştır. Esasen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun altında yatan temel fikir de yine Cumhuriyetin ulus yaratma idealinden ayrı değildir. Toprağın ve rantın yeniden dağıtılması da bu minvalde gelişmiştir. Adli yıl açılış konuşmalarında bahse konu Kanun'dan bir devrim hareketi olarak bahsedilmesi bu anlayışın ürünü olduğu gibi yine parti devlet bütünleşmesinin yargı erkindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Dörtlü takririn reddedilmesini takiben Adnan Menderes ve Fuat Köprülü tarafından kaleme alınmış demokratikleşme temalı muhalif yazılar Vatan gazetesinde yayımlanmaya başladı. CHP, Menderes ve Köprülü'yü parti disiplinine aykırı hareketlerde bulundukları gerekçesiyle partiden ihraç etti. Bu şekilde başlayan CHP'den kopuş süreci 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması ile sonuçlanmış oldu (Akşin, 2006: 225-226). CHP Mayıs 1946'da yaptığı olağanüstü kongrede liberalleşme gayretleri çerçevesinde İsmet İnönü'nün "milli şef" ve değişmez genel başkan unvanını kaldırdı. Akabinde 1947 yılında yapılacak olan seçim bir yıl erkene alınarak 1946 yılının Temmuz ayında yapıldı. Daha yeni kurulmuş olan Demokrat Parti bu duruma itiraz etmiş ve dahi boykot kararı almayı düşünmüş ise de seçime katılıp Meclisteki 465 sandalyeden 62'sini kazanabildi (Zürcher, 2004: 308). 1950 yılının Mayıs ayında yapılan seçimlerde ise CHP'nin 69 sandalyesine karşılık Demokrat Parti 408 sandalye kazandı (Zürcher, 2004: 315-316). Türk siyasi tarihinde çok önemli bir merhale olan bu çok partili döneme geçiş süreci ile ilgili olarak adli yıl açılış konuşmalarında herhangi bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Bu yıllarda özellikle Yargıtay'ın ve adalet teşkilatının iç işleyişine ve sorunlarına değinilmiş, bazı Kanunlara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Cumhuriyetin erken dönemindeki medenileşme ve

demokratikleşme vurgusu, yukarıda belirtildiği üzere, adli yıl açılış konuşmalarında öncelikli konu olurken her şeyden öte önemli bir demokratik adım sayılabilecek çok partili hayata geçiş sürecine ilişkin bir değerlendirme yapılmaması, yargı erkinin medeni ve demokratik bir devlet ve toplum algısından da öte söz konusu dönem itibarıyla parti devlet bütünleşmesini önceleyici bir algılayış içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. Darbe Dönemlerinde Adli Yıl Açılış Konuşmaları

4.3.1. 1960 Darbesi: "Direnme hakkını kullanan Cemal Gürsel"

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ilk askeri darbesini yaşamıştır. Ordu tarafından Ankara ve İstanbul'daki bütün hükümet binalarına el konulmuş, Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar dahil Demokrat Partili bütün bakan ve milletvekilleri tutuklanmıştır. Darbe sabahı Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiride, kardeş kavgasına son vermek ve demokrasiyi içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak, darbenin maksadı olarak ilan edilmiştir. 28 Mayıs günü, darbeyi gerçekleştiren ve Milli Birlik Komitesi olarak adlandırılan yapı, Orgeneral Cemal Gürsel'in Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı olduğunu açıkladı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ile birlikte beş hukuk profesörü Ankara'ya getirildi ve Milli Birlik Komitesince kendilerine yeni bir anayasa hazırlama görevi tevdi edildi. Profesörlerin ilk icraatları, askeri darbeyle halledilen Hükümetin, anayasaya aykırı davranışlar nedeniyle meşruiyetini yitirmiş olduğunu bir bildiri yayımlamak suretiyle ilan etmek ve MBK'nın varlığına meşruiyet kazandırması açısından geçici bir anayasa hazırlamak oldu. Darbe sonrasında Marmara Denizi'nde bulunan Yassıada'da MBK tarafından atanmış olan ve başkanlığını Salim Başol'un yaptığı dokuz hâkimden oluşan, adı Yüksek Adalet Divanı olan bir mahkeme kuruldu. Yapılan yargılama sonucunda 123 kişi beraat, 418 kişi hapis, 31 kişi müebbet hapis, 15 kişi ise idam cezasına çarptırıldı. 15 kişiden 11'i hakkındaki idam cezası MBK tarafından hapis cezasına çevrildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın idam cezası da ilerlemiş yaşı nedeniyle hapis cezasına çevrildi. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hakkındaki idam cezaları ise Eylül 1961'de infaz edildi (Zürcher, 2004: 351-362).

Türkiye'de 1956 yılından 1960 yılına kadar adli yıl açılış törenleri tertip edilmemiş, dolayısıyla adli yıl açılış konuşmaları da yapılmamıştır. Darbeden sonra ilk olarak 1960

yılında adli yıl açılış töreni tertip edilmiş, MBK tarafından atanmış olan Dr. Ahmet Recai Seçkin tarafından bir adli yıl açılış konuşması yapılmıştır. Bu konuşmanın yapılmasından sadece bir kaç ay evvel Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinden bir klik tarafından cebir kullanılmak suretiyle devrilmiş, darbe sonrası tutuklanan siyasiler hakkındaki yargılama faaliyetleri ise devam etmektedir. Fakat ne ülkede yaşanmış olan askeri darbe hadisesi ne de Yassıada'da gerçekleşen yargılama faaliyeti -hiç olmazsa usuli açıdan- 1960 yılı adli yıl açılış konuşmasına konu olmuştur.

Yargıtay Başkanı tarafından, adli yıl açılış konuşmalarının dört yıl boyunca tertip edilmemesi ile ilgili olarak 1943 yılından beri gelenek haline gelmiş olan bu törenlerin 1956 yılından itibaren bırakılmış olmasının büyük bir eksiklik meydana getirdiği, hal ve şartların değişmesi sonunda bu yararlı ve yerinde geleneğin yeniden canlanmış bulunmasının mutluluğa sebep olduğu ifade edildikten sonra vatandaşları en çok ilgilendiren konunun Anayasa konusu olduğu belirtilmiş ve konuşma bu minvalde gerçekleşmiştir. Özellikle hakimlik teminatı, hukukun üstünlüğü, yargıç bağımsızlığının sağlanması için Anayasaya yazılması gereken bir takım hususlardan bahsedilmiştir. Bunun dışında ise bolca adalet vurgusu yapılmıştır:

> *"...Tanrı'nın âdil olanları sevdiği birçok ayetlerde bildirildiği gibi büyük İslâm Peygamberi'nin bir ülkenin küfürle ayakta kalabileceğini ve fakat adaletsizlikle, zulümle ayakta duramayacağını, adaletin ülkenin temeli olduğunu, bir saat adaletle hüküm vermenin altmış yıl ibadet etmekten daha değerli bulunduğunu söylediği de kitaplarda yazılıdır. Bir Alman Atasözü'nde "Ülke yalnız adaletle ebedileşir ve adaletsizlikle yıkılır" dendiği gibi Ömer Hayyam "Adalet kâinatın ruhudur", F.R. Chateaubriand "Adalet milletler için daima bir gıdadır; zira adalete doyulmaz", R.A. Roth "Her rejimin temeli adalettir. Halka, hürriyet, ahlâk ve şeref veren odur". Alman Filozofu Kant "Eğer adalet kaybolursa insanların dünyada yaşamalarının manası kalmaz", Aksak Timur "Bir ülke kılıçla alınır ama adaletle elde tutulur" demişlerdir, ilerlemiş ülkelerde yetişmiş siyaset ve düşünce adamlarının vecize haline gelmiş ve adaletin sosyal değerinin en yüksek bir değer olduğunu belirten daha nice sözleri vardır."*

Öte yandan Cemal Gürsel'in ölümünün ardından 1967 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan, Anayasaya ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı*

direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni yapan Türk Milleti'nin o zamanki lideri eski Cumhurbaşkanı sayın Cemal Gürsel geçen adalet yılı içinde 14 Eylül 1966'da fâni âleme veda etmiştir. Geçen yılın en acı hatırası budur." ifadesi ile birlikte 1968 yılı adli yıl açılış konuşmasında yine Cemal Gürsel ile ilgili olarak *"yurtta kardeş kavgasını önleyen, demokrasi hayatımızda bir dönüm noktası sayılan 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin lideri büyük adam Cemal Gürsel"* nitelemeleriyle bahsedilmesi dikkate değerdir.

1967 yılı adli yıl açılış konuşmasında, Cemal Gürsel'e ithafen söylenen "direnme hakkı", 1961 Anayasası'nın Başlangıç bölümündeki *"Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti"* ifadesinde de bulunmakla birlikte esasen siyasal düşünceler tarihinde yer alan önemli bir kavramdır. 16. yüzyıl Fransası'nda Katoliklerin Protestanlara karşı gerçekleştirdiği Saint-Barthelemy kıyımından sonra Katolik kralın öldürülmesinin ve bu amaçla gerçekleştirilecek şiddetin meşru olduğunu savunan monarkomaklar adıyla adlandırılan aktivist bir gurup ortaya çıkmıştır. Monarşiye savaş açan monarkomaklar, mutlak monarşinin elinde bulundurduğu iktidarın bir gasp olduğunu, bu nedenle de direnme hakkının meşru olduğunu belirtmişlerdir. Direnme hakkı kutsal olana değil, bunu kötüye kullanan tiranlaşmış krala karşı kullanılacaktır. Bu hakka sahip olanlar ise toplumun üst yöneticileri başka bir ifadeyle soylularıdır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 285- 290). Bu çerçeveden bakılacak olursa yukarıda aktarılan adli yıl açılış konuşmalarındaki ifadelere ve vurgulamalara göre, meşruluğunu kaybettiği iddia edilerek mevcut iktidara karşı darbe yapan Cemal Gürsel toplumun üst yöneticisi, soylusu olarak direnme hakkını kullanan bir monarkomak, Adnan Menderes ve Demokrat Parti ise iktidarı gaspetmiş olan tiranlaşmış kral ve tiranın kadrosudur. Bu bağlamda bahse konu konuşmadaki ifadelere göre yargı erki, toplumun iktidarını gaspeden tiranın elinden, soylularca iktidarın geri alınmasını direnme hakkı kapsamında ve meşru olarak değerlendirmiştir.

Akla gelen bir diğer soru, bir çok adli yıl açılış konuşmasında medenileşme ve demokratikleşme kavramlarının gölgesinde de olsa hukuk ve adalet kavramından bahsedilmiş iken hatta 1960 darbesinin yapıldığı yılın adli yıl açılış konuşmasında hususiyetle adalet vurgusu yapılmış iken bir siyasi iktidarı demokratik yöntemle değil de cebren iktidardan düşüren kişiye neden güzelleme yapılmış ve dahi bu hadiseye neden darbe değil de devrim denilmiştir. Sebebi veya sonucu ne olursa olsun, bu nevi sözlerin ortaya çıkardığı netice, yargı erkinin muktedir olanı meşru hale getirmenin bir aracı olarak ortaya

çıktığı gerçeğidir. Benzeri durumların aşağıdaki alt başlıklarda da görüleceği üzere diğer darbe dönemleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

4.3.2. 1971 Muhtırası: "12 Mart Muhtırasını gerektiren anarşik olaylar"

12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı tarafından hükümete bir askeri muhtıra verilmiş, bu muhtıranın sebebi olarak da üniversite kampüslerinde ve sokaklarda başlayan şiddet hareketlerinin yaygınlaştırılması gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilen ilk askeri darbe olarak tarihe geçmiştir. Muhtıranın imzacıları olan genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları tarafından, anarşinin sona erdirilmesi ve bu yöndeki reformları Atatürkçü bir anlayışla uygulayabilecek yeni bir hükümetin kurulması talep edilmiştir. Bu talepler gerçekleşmediği takdirde ordunun, Anayasal görevini yerine getirmek suretiyle yönetime el koyacağı belirtilmiştir. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel muhtıradan sonra istifa etmiş, kendisine hükümeti kurma görevi verilen Nihat Erim büyük ölçüde teknokratlardan oluşan yeni bir kabine kurmuştur. Hazırlanan hükümet programında tarım vergisi, maden sanayiinin millileştirilmesi, Türk sanayiinin korunmasına yönelik önlemler alınması ve toprak reformu yer almıştır. Nisan ayında terör eylemlerinin başlamasıyla 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu durum iki yıl boyunca devam etmiştir (Zürcher, 2004: 375-377).

Muhtıranın verildiği 1971 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise siyasi ve toplumsal konjonktüre ilişkin değerlendirmeler şu şekilde olmuştur:

> *"... geçen adalet yılını derin endişe ile geçirdiğimizi açıklamak isterim. Gerçekten geçen adalet yılı, Devletimiz ve Milletimiz için büyük tehlikeler, sürekli sarsıntılar doğuran huzursuzluk içinde geçmiştir. ...Bazı kurum ve kuruluşlarca ve bir kısım yurttaşlarca özgürlük anlamı ile içtimai disiplin anlam ve lüzumu birbirine karıştırılmış, her hak ve özgürlüğün karşısında bir takım görev ve ödevlerimizin de mevcut olduğu ve Devletin bütünlüğü ve Milletin bölünmezliği ve genel sorumluluk duygusu ile sınırlı olacağı gerçeği birçok hallerde göz önünde tutulmamış ve kamu efkârı üzerinde etkili organlardan bir kısmı bu hal ve olayları eleştirmeye tabi tutarak uyarıcı görevini gereği gibi yerine getirememiştir. Belirtilmesi gereken husus da bütün bu davranışların çoğunda Anayasa hükümleri dayanak olarak gösterilmiştir.*

Anayasa'da öngörülen reformların gecikmesi yüzünden Anayasa hükümleri, Anayasa'nın 3. maddesinde yer alan (Türkiye Devleti, Ülkesi ve Milleti ile bir bütündür) esas ilke ve hükmünü ortadan kaldıracak ve Devleti tehlikeye düşürecek suretteki yorumlara, eylemlere dayanak yapılamaz. Esasen Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olarak nitelenmiş olması, sorun ve konuların hukuk devleti düzeni içinde çözümlenmesini gerektirir. Anayasamızda öngörülen ilkeler çağdaş uygarlığın vazgeçilmez ilkeleridir. Bunların tümü ile gerçekleşmesinde ve varlığımızın temeli olan Atatürk inkılâp ve ilkelerinin korunmasında bütün Milletçe ödevli ve görevli bulunduğumuzu ve dünyada bağımsız yegâne Türk Devleti olduğumuzu unutmayalım."

1972 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise konuya ilişkin daha açık ifadeler yer almaktadır:

"Sözlerime arkada bıraktığımız adalet yılını dolduran ve henüz aktüalitesini kaybetmemiş olayların adli yönlerini ve mesleğin sorunlarını dile getirerek başlayacağım. 12 Mart Muhtırasını gerektiren; her tür hak ve hürriyetleri, rejimi, Devletin bütünlüğünü tehdit edici, kanlı ve anarşik olaylar ve halen içinde bulunduğumuz olağanüstü durum hepinizce ve milletçe bilinmektedir. Tekrarlamayacağım. Yalnız; Türk Devleti'nin, Türk Milletinin varlığı ve geleceği ile bu derece yakından ilgili kökenleri dışarıda, ... Anayasa dışı olaylar ve bunları oluşturan nedenler karşısında Türk Adliyesinin tutumunu, ödev ve borçlarını belirtmeye çalışacağım.

...Becerikli bir kamufle ile samimi dilek ve arzuların masum bir tezahürü şekline sokulan, bu suretle vatandaşlar arasında yayılmasına, taraftar bulmasına çalışılan aslında, Anayasa'nın değişmez düzenine matuf olan iddia ve propagandaların, istenilen ortamın hazırlanması halinde kuvvete dönüşeceğinden şüphe edilmemelidir."

Söz konusu döneme ilişkin bu konuşmalarda dikkate değer olan temel nokta, yargı erkinin kamu düzenin korunmasına özel önem atfetmesi ve bu yolla hak ve özgürlüklerin karşısında bir takım ödev ve görevlerin bulunduğu hususunu özellikle belirtmesidir. Yine ifade etmek gerekir ki özellikle kuruluş döneminde çokça yer verilen medenileşme ve demokratikleşme vurguları, askeri darbelerin veyahut muhtıraların olduğu bu dönemlerde yerini "düzen" kavramına bırakmıştır. Özellikle bir takım toplumsal olayların, kamu düzenini sarstığı gerekçesiyle "anarşik" ve "kökenleri dışarıda" olarak nitelendirildiği de

görülmektedir. Bu düzenin bozulması kaygısından hareketle de, adli yıl açılış konuşmalarında yargı erkinin, modern liberal hukuk düzeninin mihenk taşı olan temel hak ve özgürlükler yerine bireysel ve toplumsal ödev ve görevleri önemsediği anlaşılmaktadır.

4.3.3. 1980 Darbesi: "Bu kıvanç verici ortamı sağlayan Türk Silahlı Kuvvetleri"

Türkiye'de 1973-1980 yılları arasındaki koalisyon hükümetlerinin hepsi muktedir olamayan hükümetlerdir. 1970'li yılların sonuna doğru siyasal gerekçelerle kitlelerin birbirlerine şiddet uygulaması tam bir toplumsal sorun haline gelmiş, kamu düzeninin tesisinde de önemli derecede zorluklar yaşanmıştır. Sokaklarda sağ ve sol olarak ikiye ayrılan gruplar kendilerine egemenlik alanları, "kurtarılmış bölgeler" yaratabilmek adına kanlı çatışmalara girmeye devam etmişlerdir. Bu şiddet hareketlerinin kurbanlarının sayısı 1979 yılına gelindiğinde 1500'e ulaşmıştır. Bu arada 1973-1974 yılında yaşanan küresel petrol bunalımı 1979 yılına gelindiğinde tekrar kendini göstermiş, Türkiye'nin döviz gelirlerinin önemli bir kısmı bu bunalımın telafisine kanalize olmuştur. 1970 yılının başında %20 olan enflasyon 1979 yılına gelindiğinde %90' a ulaşmıştır. Süleyman Demirel 1979 yılında yeniden iktidara geldiğinde, uluslararası kredi kuruluşlarının verdiği kredilerin şartı olan ekonomik reform paketleri, hükümet programı olarak yürürlüğe konulmuş, bu programı uygulama görevi de dönemin Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Vekili olan Turgut Özal'a verilmiştir. 1980 yılının Ocak ayına gelindiğinde ise reform paketi uygulanmaya başlanmakla birlikte, sendikalar tarafından organize edilen karşı duruşlar nedeniyle zorluklarla karşılaşılmış, öyle ki DİSK üyeleri tarafından bazı fabrikalar işgal edilmiş, birçok kez polis ve orduyla çatışmaların da ortaya çıktığı grevlerle karşılaşılmıştır. Bu arada TBMM'de yer alan siyasal partiler görev süresi sona erecek olan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni Cumhurbaşkanını, oylamalarda 100 tur geçmesine rağmen seçememiştir. Netice itibarıyla 1979 yılının Ocak aylarında başlayan ordunun yönetime el koymaya yönelik hareketleri aynı yılın sonunda tıpkı 12 Mart 1971'deki gibi kıdemli generallerce bir muhtıra verilebileceği fikrine evrilmiş ve Ocak 1980'de de bu fikir gerçekleşmiştir. Ve fakat sonu gelmeyen Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve muhtıranın gereklerinin yerine getirilmemesi 12 Eylül 1980 sabahı saat üçte TSK'nın yönetime yeniden el koymasıyla neticelenmiştir (Zürcher, 2004: 388-391).

1980 yılı adli yıl açılış töreni yapılırken askeri darbenin gerçekleşmesine günler kalmış, yukarıda kısaca özetlenen ülkenin toplumsal ve siyasal ahvali de adli yıl açılış konuşmalarına şu şekilde yansımıştır:

"Acı ve tatlı anılarla dolu bir yılı daha geride bıraktık. Türk Milleti adına Yargı Yetkisini kullanan Bağımsız Mahkemeler bugün büyük bir coşku ve yurt gerçeklerinin bilinci içinde çalışmaya başladılar. Yurt gerçekleri derken, iyi niyetle alınan tüm önlem ve çabalara karşın özellikle ardı arkası kesilmeden sürüp giden şiddet eylemlerine işaret etmek istiyorum. Ulusumuzun soyluluğuna, yüceliğine, şanlı tarihine, inanç ve ahlâk anlayışına ters düşen ve Milletçe büyük acılara, üzüntülere neden olan eylem ve cinayetlerin her gün biraz daha tırmanarak bilinen boyutlara ulaştığı ve giderek Ulusal Birliğimizi, Vatanın Bölünmezliğini ve Cumhuriyetimizi tehdit etmeye başladığı acı da olsa bir gerçektir.

Ama hemen belirteyim ki; Ulusal Egemenlik ve Bağımsızlık temeli üzerine kurulmuş bulunan, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti güçlü bir devlettir. Ne yandan gelirse gelsin, hangi boyutta olursa olsun her türlü terör ve anarşiyi tümüyle yok etmeye daima muktedirdir. Bu bakımdan karamsar değiliz. Yeter ki, ülkenin yönetiminde görev alan tüm sorumlular ve bütün kuruluşlar öz varlığımıza yönelik iç ve dış kökenli tehlikelerin bilinci içinde her türlü yan düşünceyi ve kısır çekişmeleri bir yana bırakarak Atatürk milliyetçiliği, Atatürk ilkeleri doğrultusunda birleşebilsinler; elbirliğiyle, gönül birliğiyle önlemler saptayıp vakit geçirmeden uygulamaya koyabilsinler. Böylece ve yansız bir yönetim ile Devlet güçlerinin ülkemizi tehdit eden terör ve anarşiyi önleyeceğine ve Ulusça özlemini çektiğimiz huzur, refah ve güven ortamına ulaşılacağına yürekten inanıyoruz. Yüce Ulusumuzun umut ve sabırsızlıkla beklediği hizmet de kuşkusuz budur."

1981 yılına gelindiğinde ise adli yıl açılış konuşmasında, "12 Eylül Harekâtı" başlığı altında ayrı bir değerlendirme yer almaktadır.

"12 Eylül 1980'den önceki Adalet Yılı Devletimiz ve Ulusumuz için büyük tehlikeler, sürekli sarsıntılar doğuran huzursuzluklar içinde geçmiştir. Anayasamızın 3. maddesinde "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" denilmektedir. Son yıllarda girişilen eylemlerle bu bütünlük ortadan kaldırılmak istenmiş ve Devlet tehlikeye düşürülmüştür. Gerçekten, Harekâttan önceki Adalet

Yılında anarşi doruğa çıkmış, bölücülük yaygınlaşmış, Demokratik sistemin temel müessesesi olan Parlamento Görevini yapamaz hale gelmiş, can ve mal güvenliği ortadan kalmış ve ülkemiz iç savaş eşiğine getirilmiştir.

... Ülkemizin düşürüldüğü tarihinin bu en bunalımlı döneminden kurtarılması için Türk Silâhlı Kuvvetleri, bir kısım basın ve kuruluşlar uyarılarda bulundular. Geçen Adalet Yılının açış konuşmasında da, "Ülkenin yönetiminde görev alan tüm sorumluların ve bütün kuruluşların öz varlığımıza yönelik iç ve dış kökenli tehlikelerin bilinci içinde her türlü yan düşünceyi ve kısır çekişmeleri bir yana bırakarak Atatürk Milliyetçiliği, Atatürk ilkeleri doğrultusunda birleşmeleri, elbirliği, gönül birliğiyle önlemler saptayıp vakit geçirmeden uygulamaya koyabilmeleri" gereğine işaret edilmişti. Tüm ısrarlı uyarıların bir sonuç vermemesi üzerine, Türk Silâhlı Kuvvetleri; Ulusun birliğini, ülkenin bölünmezliğini, can ve mal güvenliğini, sosyal adalete, kişinin hak ve özgürlüğüne, Atatürk ilkelerine dayalı parlamenter demokratik bir düzenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla 12 Eylül 1980 günü tarihi bir görev yüklenerek devlet yönetimine tümüyle el koymuştur.

12 Eylül Harekatı'ndan sonra Hâkim ve Cumhuriyet Savcılarımız görevlerini huzur ve güven içinde yürütmektedirler. Bu kıvanç verici ortamı sağlayan Türk Silâhlı Kuvvetleri'ne yargı adına en içten teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir ödev sayarım."

12 Eylül 1980 darbesinin ardından Silahlı Kuvvetler, siyasal hayatın yeniden inşası için 1960 darbesinde tecrübe edilen usulü izledi. Milli Güvenlik Konseyi ilk olarak bir Danışma Konseyi oluşturdu. Bu Danışma Konseyi yeni Anayasa'nın hazırlanması için 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu seçti. Bu komisyon bir önceki Anayasa'nın aksine özgürlükleri kısıtlayıcı, temel hak ve hürriyetleri milli güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve ulusal çıkarlar gibi gerekçelerle sınırlandırabilmeyi, kullanımını durdurabilmeyi öngören bir Anayasa taslağı hazırladı. Neticede yeni Anayasa halkın %91,4'ünün evet oyu ile kabul edildi. Anayasa'nın kabulünden sonra Eylül 1980'den önceki siyasi partilerin yöneticileri on yıl boyunca siyasetten men edildi. Yeni kurulacak partilerin ise Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması yönünde bir düzenleme getirildi. 6 Kasım 1983 tarihindeki yapılacak seçimlere Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti'nin, Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin ve emekli orgeneral Turgut Sunap liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin katılmasına izin verildi. Askeri yönetimin açık bir biçimde desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi ve az da olsa yine askeri yönetimden destek alabilen Halkçı Partiye

rağmen Anavatan Partisi %45 oy oranıyla seçimi kazanan parti, Turgut Özal da yeni dönemin Başbakanı oldu. 25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde de Anavatan Partisi %41,5 oy oranıyla birinci parti oldu (Zürcher, 2004: 409-412).

1984 yılındaki adli yıl açılış konuşmasında Türkiye'nin yaşadığı bu tedrici liberalleşme veyahut normalleşme ya da demokratik parlamenter düzene geçiş olarak nitelendirilebilecek duruma şu şekilde değinilmiştir:

"Geçen Adalet Yılı'nın açılışından bu yana aziz Milletimiz için çok mutlu olaylar cereyan etti. Bu mutlu olayların en önemlisi, en nadide ve gurur verici olanı hiç kuşkusuz, demokratik parlamenter düzene geçiş konusunda atılan adımdır. 6 Kasım ve 25 Mart seçimleriyle, çağdaş bir demokrasi doğrultusunda bir uygar sürecin yeniden başlatılmış olmasını ve tekrar çok partili siyasal yaşama girilmiş bulunmasını büyük bir sevinçle karşılıyoruz. Özgürlüklerini müdrik, Devlet işleriyle yakından ilgili, taşıdığı iradenin, ulusal iradenin gerçekleşmesine etkili bulunduğunun bilincine sahip Türk Milleti için başka bir yol, başka bir seçenek esasen söz konusu olamazdı. Bu mutlu olayı, 12 Eylül Harekâtı'nı amacına ulaştırmak suretiyle gerçekleştiren kahraman Türk Silâhlı Kuvvetleri'ne ve onun gerçek temsilcisi Millî Güvenlik Konseyi'ne ve tüm sorumlu ve görevli kişi, kurul ve kurumlara Milletçe şükran borçluyuz."

Anayasa'da 12 Eylül 1980 öncesinde siyaset yapanların on yıl süreyle siyasetten yasaklandığına ilişkin hükmün varlığına karşın 1987 yılına gelindiğinde, eski siyasetçilerin yeniden siyasete katılmalarına imkân veren değişiklik halkoyuna sunuldu. Eylül 1987'de yapılan halkoylaması sonucunda on yıllık yasaklılık öngörülenden bir kaç yıl evvel kalkmış oldu (Zürcher, 2004: 414). Bu arada Nisan 1987'de Türkiye Cumhuriyeti o dönemdeki adıyla Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için resmi başvuruda bulundu (Zürcher, 2004: 437) Aynı yıl yapılan adli yıl açılış konuşmasında ise "demokratikleşme ve sivilleşme" kavramlarına ayrı bir başlık altında yer verilmiş, vatandaşların her şeyi bilmelerinin ve her şeyi öğrenmelerinin anayasal bir hak olduğu vurgulanmış, demokrasinin faziletlerinden özel olarak bahsedilmiştir. Konuşmanın ilgili kısımları şu şekildedir:

"Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için yapılan başvuru öncesinde ve özellikle sonrasında Türkiye'nin gündeminde olan ve çözüm bekleyen pek çok sorun içerisinde

belki de en önemlisi ve gerekli olanı; kuşkusuz demokrasimizin her yönü ile işlerlik kazanması, toplumun, yasaların ve yönetimin tam anlamı ile sivilleşmesidir.

Gerçekte demokrasi; hukuka dayalı sivil bir yönetim biçimi olup, özde ulaşma ve hoşgörü esasına dayanan ve yine değişik ve karşıt düşüncelerin özgürce ve barış içerisinde açıklanıp tartışılmasına imkân veren, bireylere hemen her konuda anlatım, siyasal ve toplumsal örgütlenme özgürlüğü ve bu özgürlükleri genişletme fırsatı tanıyan, halkın siyasete etkin biçimde katılabilmesinin yollarını açan, halkın kendisini kendi özgür iradesi ile yönettiği bir rejim ve bir devamlılık sürecidir.

...Bu nitelikteki bir yönetim biçimi içerisinde gizlilik ve suskunluk yoktur. Aksine "vatandaşların her şeyi bilmek ve her şeyi söylemek" anayasal haklarıdır. O nedenle diyebiliriz ki; demokrasi, yönetenler ile yönetilenler arasında bir açıklığın ve iletişimin kurulmasını ve kesintisiz olarak sürdürülmesini gerektirir.

Geride kalan günlerde Ülkemizde; yukarda en az koşullarına değindiğimiz anlamda demokrasinin kurulması, işlerlik kazanması ve sivilleşmesi konusunda çok önemli adımlar atılmış, hiç de azımsanmayacak güzel sonuçlar elde edilmiştir. Ama yine de kendimizi sorguya çekip bir özeleştiri yaptığımızda, amaçlanan, özlenilen ve ulusumuzun gerçekten hak edip layık olduğu demokratik bir çizgiye ulaşıldığından herhalde rahatça söz etmek kolay değildir.

...Bir toplumun içerisinde elbette çok değişik yapıda ve düşüncede insanlar olacaktır. Nihayet karşıtların varlığı ve dengesi bir bakıma yüksek kültürün işaretidir. Tek boyutlu olmak, tek yönlü kalmak ve bizim gibi düşünmeyenlere yaşama hakkı tanımamak ise ilkelliktir, gelişememenin, ilerleyememenin nedenidir.

Onun için; hem uygarlık, hem hukuk ve hem de hukukun üstünlüğü, özgürce düşünme ve konuşma, demokrasi ve Cumhuriyet bizim için gereklidir. Zira; biri olmadan ötekini yaratamayız, yaratsak da yaşatamayız. O nedenle, bu kapsamda ifade edip eleştiri konusu yaptığımız ve yapacağımız yönler; demokrasiye ve demokrasinin faziletine, hukuka ve hukukun üstünlüğü ile adalete, bilime, bilimin ve aklın yol göstericiliğine yürekten inanmış bir insanın, umutlu ve iyimser sabırsızlığından ve böyle bir rejimin Türkiye'de tam anlamı ile yerleşip uygulandığını görmek dileğinden kaynaklanmaktadır."

Öte yandan aynı konuşmada hükümetin Avrupa Topluluğu'na üyelik hususundaki politik hamlesine değinilirken, temel hareket noktasının yine kurucu ideolojinin temel düsturları olduğu, *"Büyük Önder Atatürk'ün bizlere hedef gösterdiği pek çok doğru arasında "Batılılaşmak" olgusu gerçekten çok önemli bir yer tutar. Atatürk'ün "Batılılaşmak" ile amaçladığı ve bizlere gösterdiği hedefin ise; pek çoklarının sandığı gibi "bir batı taklitçiliği olmadığı" aksine "batılı gibi olmak, batılı gibi düşünüp batılı gibi davranmak" olduğu, özellikle O'nun hukukçuları olan bizlerin çok iyi bildiği bir olgudur."* şeklinde ifade edilen grizgahtan ve *"Dileğimiz; Cumhuriyet Hükümeti'nin bu önemli, gerekli ve Ulusumuz için gerçekten yararlı sonuçlar doğuracak olan adımının, Ülkemizin tam üyeliğe kabulü gibi başarılı bir noktaya ulaşması ve böylece Büyük Atatürk'ün Ulusumuza hedef gösterdiği Batı topluluğu içerisinde Türkiye'nin hak ettiği ve layık olduğu yeri almasıdır"* şeklinde temenni cümlelerinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte "*Avrupa Topluluğu da dahil olmak üzere katıldığımız ve katılacağımız her türlü uluslararası ilişki içerisinde kendi ulusal değerlerimizi, politikamızı, laik yapımızı, ekonomik, toplumsal ve askerî programımızı uygulayabilme, eylem serbestliğimizi koruyabilme ve Yüce Atatürk'ün "bağımsızlık benim karakterimdir" biçiminde ifadesini bulan temel ilkesine her zaman ve her koşulda sadık kalabilmemiz gereğini de hiç bir zaman aklımızdan çıkartmamalıyız."* şeklindeki sözlerle kurucu ilkeler arasında bir hiyerarşik sıralama yapılarak buna ilişkin çekincelerden de bahsedilmiştir.

Görüldüğü üzere 80'li yıllarda yargı erki, adli yıl açılış konuşmalarında darbe öncesinde şiddet eylemlerine, ulusal birliğin ve kamu düzeninin bozulmuşluğuna vurgu yaparak yansız bir yönetim çağrısında bulunmuş, darbe sonrasında bu uyarısına da atıfta bulunarak vazifesini yapan TSK'ya "bu kıvanç verici ortamı sağladığı için" teşekkür etmiş, devam eden süreçte siyaset yasağının kaldırılması ve Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvuruda bulunulması ile birlikte demokratikleşme ve sivilleşmenin önemine vurgu yapmıştır. Siyaset yasağının kaldırılması ve Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusunda bulunulması sürecinde yargı erkinin adli yıl açılış konuşmalarında vurguladığı yine medenileşme ve demokratikleşme kavramlarının öncülüğünde hukukun üstünlüğü özellikle de ifade özgürlüğü kavramları olmuştur. Neticede denilebilir ki darbe dönemine ilişkin daha önceki dönemlerden farklı olan bir yaklaşım söz konusu değildir. Adli yıl açılış konuşmalarında yine muktedir olana meşruiyet kazandıran sözlerin bulunduğu görülmektedir. Ne var ki bu meşruiyet, modern hukuk devletinin hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi başat kavramlarına dayandırılmasının mümkün olmamasından gerek

devletin kurucu ideolojisi olan Kemalizme atıfta bulunulmak suretiyle, TSK'nın Atatürk ilkelerine dayalı parlamenter demokratik bir düzenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla yönetime el koyduğundan bahsedilerek kazandırılmaya çalışılmıştır. Siyasi yasakların kalktığı ve Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusunda bulunulduğu yıllarda ise her şeyi bilmenin ve her şeyi söylemenin vatandaşların anayasal hakları olduğu vurgusuyla ifade özgürlüğüne ve hukukun üstünlüğüne adli yıl açılış konuşmalarında özel önem verildiği görülmektedir. Siyasi ve toplumsal konjonktürün, askeri darbe sonrasında sivil ve demokratik bir yapıya dönmesi adli yıl açılış konuşmalarındaki vurguları da değiştirmiştir.

1980-1990 yılları arasında Ortadoğu'nun siyasi gündemini önce İran Devrimi, sonra İran-Irak savaşı belirledi. Türkiye, İran İslam Cumhuriyeti'ne şüpheyle yaklaşmış, ülkedeki İslâmi guruplar üzerinde İran etkisinin olması ihtimalinden çekinmiştir. 1982 yılında Irak'ın İran'ın kuzeyini işgaliyle ortaya çıkan savaşta Türkiye tarafsız kalmak için özel önem göstermiştir. 1990 yılının Ağustos ayında Irak, Kuveyt'i işgal ettiğinde ise Türkiye önce Irak'a yaptırımlar uygulayan sonrasında ise bu ülkeye savaş ilan eden Birleşmiş Milletler koalisyonunun en coşkulu tarafı olmuştur. Türkiye bu koalisyona destek vererek Ortadoğu'da Batı'nın kalesi olma özelliğini devam ettirmeyi, bununla birlikte tıpkı yıllar evvel Adnan Menderes'in yaptığı gibi Kore'ye asker göndermek suretiyle Türkiye'nin NATO üyeliğini sağlaması gibi, Avrupa Topluluğu'na üyelik sürecini hızlandırmayı ümit etmiştir (Zürcher, 2004: 439-440). Söz konusu politikanın fikir babası olan Turgut Özal'a karşı olan Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay bu süreçte görevinden istifa etmiş, kurumsal olarak Türk Silahlı Kuvvetleri ise Özal'a ihtiyatlı bir politika izlemesini tavsiye etmiştir. (Ahmad, 2010: 194). Bu arada işgalin gerekçesi olarak Saddam Hüseyin tarafından öne sürülen, Kuveyt'in tarihsel bakımdan Irak'ın bir eyaleti olduğu gerekçesi (Sander, 2005: 569) Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan olaylara karşı aldığı pozisyonla benzerlik kurulmasına sebep olmuştur.

1991 yılının adli yıl açılış konuşmasında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan bu gelişmelere ilişkin yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

> *"Kuveyt'in Irak tarafından istilâ ve sonra da ilhakı hukuka aykırılığın, zorbalığın tipik bir örneği olarak meydana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler yaptırımlarının harekete geçerek, bu hukuka aykırı duruma son vermesi son derecede isabetli olmuştur. Birleşmiş Milletler bu suretle varlık nedenlerinden başlıcasını, Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istilâsından sonra, bir kere daha ispat etmiştir.*

Kuveyt olayları nedeniyle Kuveyt sorunu ile Kıbrıs sorunu arasında bağlantı kurma çabaları; hukuku çarpıtma, hukuka aykırılık ve samimiyetsizliğin örneğini vermiştir.

Kıbrıs sorununa başlangıçtan beri baktığımızda, Kıbrıs'ta iki ayrı kesim ve iki ayrı halkın mutlak eşitliğine dayalı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin ve fiilî garantörlüğü altında bir çözüm yolunun Devletler Hukuku kurallarına uygun olarak kendini empoze ettiğini görürüz. Dileğimiz, bu gerçeğin kısa zamanda Rum tarafınca da görülüp kabul edilmesidir."

Bu yıllarda biri Balkanlarda biri Azerbaycanda yaşanan iki önemli hadise daha vardır. Soğuk savaş döneminin ender başarı öykülerinden birini yazdığı düşünülen Yugoslavya, lideri Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra yıkım sürecine girdi. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı beraberinde Kosova Arnavutlarının 1981'de başlattığı ayaklanmanın bastırılması, çözülmenin başlangıcı sayıldı. 1986 yılı Mart ayında Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Sırpların Yugoslav Federasyonu'nda baskı altında tutulduğu ve Yugoslavya'nın gerçek sahipleri olan Sırplara daha çok söz hakkı verilmesi gerektiğine yönelik manifestoyu yayımladı. Gelişen birtakım olaylardan sonra 1990 yılının sonuna gelindiğinde Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek komünist olmayan hükümetlerle, Makedonya komünistlerin azınlıkta olduğu bir koalisyonla, Sırbistan ve Karadağ ise komünist hükümetlerle yönetiliyordu. Bosna-Hersek parlamentosu 1991'de bağımsızlık kararı aldığında, Bosnalı Sırpların bu karara muhalefeti kanlı çatışmalara sebep olmuş, Sırp güçlerinin çoğu sivil olan binlerce Bosnalıyı katletmesi ve başkent Saraybosnayı abluka altına almasıyla çatışmalar gittikçe şiddetlenmiştir (Sander, 2005: 576-579). 1995 yılına kadar devam eden ve 100 bini aşkın insanın ölümüne sebep olan bu savaş, aynı yıl imzalanan Dayton antlaşmasıyla sona erdi. Bu yıllarda yaşanan bir başka katliam da Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde gerçekleşmiştir. Ermenistan askerleri tarafından, 1992 yılının 25 Şubatı 26 Şubat'a bağlayan gecesinde Hocalı kasabasında, aralarında çocuk, kadın ve yaşlıların da bulunduğu yüzlerce kişi öldürülmüştür.

1992 yılı adli yıl açılış konuşmasında, yaşanan bu olaylara şu şekilde değinilmiştir:

"Milletlerarası düzeyde huzursuzluk, sınırlarımızda bitmek tükenmek bilmemektedir. Sovyetler Birliği'nin, komünist blokun çökmesinden sonra kurulan bağımsız Devletlerden bir kısmına karşı saldırılar başlamış ve devam etmektedir.

Karabağ'da, Bosna-Hersek'te soykırım uygar dünyanın bakışları altında sürüp gitmektedir. Sırpların Bosna-Hersek'te Müslüman Boşnakları Nazi Almanyası metotları ile imha plânları acımasızca uygulanmaktadır. İkinci Dünya Harbi'nin pek acı tecrübelerine ve milletlerarası alandaki gayretlere rağmen batı dünyasının çifte standart uyguladığı açıkça görülmektedir. Birleşmiş Milletlerin Kuveyt'te gösterdiği hassasiyetten eser yoktur. Sadece bir iki cılız iyi niyet gösterisi. Öyle görünüyor ki soykırım olaylarının faili ve mağduru bir an için yer değiştirseler utanç dünyası derhal ayağa kalkacak. Karabağ, Bosna-Hersek ve Kıbrıs'taki durum Milletlerarası ilişkilere orta çağın din ayrımına dayanan görüşünün egemen olduğunu göstermektedir. Genel Sekreter Butros Gali'nin sözde uyuşmazlığın çözümü yolundaki faaliyeti Milletlerarası düzeyde uyuşmazlıkların çözümünde takınılan yeni bir tutumun utanç verici örneklerini oluşturmaktadır."

Uluslararası alanda ortaya çıkan bu çifte standart 1997 yılı adli yıl açılış konuşmasında da bahis konusu olmuştur:

"Büyük acılarla dolu 2. Dünya Savaşı geçeli yarım asır olmasına karşın; insanlık hala ne tam anlamıyla yaşanılır güzelim bir dünyaya, ne de insanca yaşamın tüm beklentilerine ulaşmış değildir. Çünkü; insan hakları ve özgürlükler konusu dünyanın gündeminde oldukça ağırlıklı olarak sorun olmaya devam etmektedir. Bu sorunlardan; savaşa, teröre, korkuya ve benzeri her türlü girişimlere insanlık adına dur!... denilmelidir. Bunlara karşı bütün devletlerce yansız ve etkin ortak bir tavır konulmazsa, insanlık için yüz akı olmayan olayların süregittiği yılların tanıkları ve bahtsız yaşayanları olmaktan kurtulamayacağız. Barış içinde bir arada yaşama konusuna uluslararası kuruluşların gösterdiği çaba ve tutum saygıya değerdir. Ancak, insan hakları ihlallerine karşı önlem alınırken bazen hiçbir ciddi girişimde bulunulmadığı, çok geç ve yetersiz kalındığı Bosna Hersek faciasında olduğu gibi sık sık görülmektedir. Buna karşın, Körfez Krizi'nde gözlendiği gibi, çok sert tepkilere başvurulduğu da bir gerçektir. İşte bu çifte standarttır. Dileğimiz; 21. Yüzyıl, tüm insanlar için; utancın olmadığı, hakkın ve adaletin gerçekleştiği, insan değerinin bilindiği, maddi ve manevi esenliklerin yaşanarak kucaklandığı bir yüzyıl olsun."

Aktarılan konuşmaların içeriğinden de anlaşılacağı üzere yargı erki, dünya ölçeğinde yaşanan siyasal ve toplumsal olayları değerlendirirken, yurt içinde yaşanan olaylara ilişkin yaptığı değerlendirmelerin aksine, modern hukuk devletinin temel mihenk taşı olan insan

hak ve özgürlüklerini ve bu minvalde hak ve adalet kavramlarını kullanmıştır. Bu noktada denilebilir ki, yargı erki tarafından siyasal ve toplumsal olaylara ilişkin değerlendirme yapılırken ulusal alanda göz önünde tutulması zaruri görülen bir takım kurucu ideolojik ilkeler, uluslararası mecraya ilişkin değerlendirme yapıldığında bir zaruret olmaktan çıkmış, genel evrensel hukuki prensipler, temel hak ve özgürlükler, uluslararası alana yönelik değerlendirmelerde tek başlarına kullanılmıştır.

4.3.4. 28 Şubat 1997: "Laik Cumhuriyet yaşam biçimimizdir"

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümünün ardından 1993'de Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçildi. 1996 yılının Mart ayına gelindiğinde Türkiye'de Demokratik Sol Parti'nin desteğiyle ANAP ve DYP tarafından "Anayol" azınlık hükümeti kuruldu. Dönüşümlü başbakanlık sistemi öngörülmüş 1996'da Mesut Yılmaz'ın, 1997'de de Tansu Çiller'in başbakan olacağı kararlaştırılmıştı. Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi'nin Mesut Yılmaz hakkında gensoru önergesi vermesiyle başlayan gerginlik 1996 yılının Haziran ayında Mesut Yılmaz'ın istifa etmesiyle sonuçlanmış oldu. Yılmaz'ın istifasından sonra da TBMM'de bu kez Tansu Çiller hakkındaki yolsuzluk iddiaları gündeme getirildi. Neticede Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, Çiller liderliğindeki Doğru Yol Partisi ile birlikte "Refahyol" koalisyonunu kurdu (Ahmad, 2010: 206-207). Erbakan'ın zaman içerisindeki İran devrimini övücü söylevleri, İslami bir NATO, İslami bir ortak pazar hatta İslami bi UNESCO fikirleri, başbakanlığa gelişiyle birlikte eleştirilerin dozunun artmasına sebep oldu. 1997 yılının Şubat ayına gelindiğinde Ankara'nın Sincan İlçesi'nin Refah Partili belediye başkanının düzenlediği Kudüs gecesi, bu geceye İran Büyükelçisi'nin çağrılması, büyükelçinin birtakım laiklik karşıtı beyanlarda bulunması ve Türkiye'de İslam hukukunun kurulmasını istemesiyle başlayan süreç TSK tarafından Sincan'da tankların yürütülmesiyle devam etti (Ahmad, 2010: 209).

28 Şubat 1997 günü Başbakan Erbakan başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Siyasal İslâm'ın Kürt Milliyetçiliğinden bile daha tehlikeli olduğunu ilan etti. Başbakan Haziran 1997'de istifa etti. Böylelikle 28 Şubat "Postmodern Darbe"si gerçekleştirilmiş oldu. Anayasa Mahkemesi Ocak 1998'de Refah Partisi'nin kapatılmasına karar vererek mallarına el koydu ve Erbakan ile birlikte partinin yöneticilerine 5 yıllık siyaset yasağı getirdi (Ahmad, 2010: 210).

"Postmodern Darbe" ifadesi TSK, bir kısım medya ve kimi sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle gerçekleştirilen müdahaleyi tanımlamak üzere ortaya çıkarılmış bir kavram olarak yıllar itibarıyla varlığını sürdürmüştür. Esasen postmodern ve darbe kavramları arasındaki çelişkiye rağmen bu tümcedeki postmodernlik, MGK'nın 28 Şubattaki toplantısında aldığı kararlara müteakip siyasette, idarede, hukukta ve toplumun bizatihi kendisinde ortaya çıkan değişim ve dönüşümü kavramsallaştırma adına darbe kelimesinin önüne eklenmiştir. Refahyol hükümeti diğer darbelere nazaran kan dökülmeksizin iktidar alanından uzaklaştırılmış ve bu olay kamuoyuna bir asker sivil birlikteliğinin başarısı olarak yansıtılmıştır (Subaşı, 2014:135-136).

Bu postmodern darbenin gerçekleştiği yıl yapılan 1997 yılı adli yıl açılış konuşmasında şu ifadeler yer almaktadır:

> *"Devlet varlığımızın ve ulusal sürekliliğimizin temel taşlarından birinin laiklik olduğunu bu millet, çok ibret alınacak olaylarda yaşamış ve görmüştür. Laik Cumhuriyet; Ülkemiz için sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda yaşam biçimimiz ve dünya görüşümüzdür. Anayasamızda öngörülen tüm ilkelerin, Atatürk İlke ve İnkılaplarının korunmasında; hangi yönden ne nam altında gelirse gelsin; bütün aşırı ideolojilerin, taassubun, terörün, çağdaşlığa giden yolda önümüze çıkan tüm engellerin aşılmasında yasal ve anayasal çerçevede olmak üzere; başta Atütürk'ün bugünkü halefi Devletimizin Başı Sayın Cumhurbaşkanı-Türk Paramentosu-Türk Yargısı (Hakimi, savcısı, savunucusu)- Türk İdarecisi-Türk Ordusu-Türk Zabıtası-Türk Basını-bütün toplum örgütleri ve aydın Türk Gençliği, ayrımsız Milletçe hepimiz görevliyiz. Bu görevin bilincinde olduğumuzu hatırlamak ve tekrarlamak gereği, bugün de devam etmektedir..."*

Yukarıda aktarılan diğer darbelerden sonraki adli yıl açılış konuşmalarında olduğu gibi 1997 yılı adli yıl açılış konuşmasında da muktedir olanı meşrulaştıran ifadeler yer almaktadır. Bu meşruiyet ifade edilirken yine hukukun üstünlüğü ve temel hak ve özgürlüklere değil devletin kurucu ideolojisi olan Kemalizme, Atatürk İlke ve İnkılaplarına özellikle de laiklik ilkesine dayanılmıştır. Yargı erki, laikliği modern hukuk devletinin temel ilkelerinin, hukukun üstünlüğü prensibininin de ötesinde bir yaşam biçimi, dünya görüşü olarak tarif etmiştir.

4.4. Adli Yıl Açılış Konuşmalarında Toplumsal Tehlike Algısı

Dost-düşman ikilemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal geleneğinin dayandığı temel düsturlardan biridir. Bir Hitler Almanyası hukukçusu ve siyaset kuramcısı olan Carl Schmitt, bir düşmanın varlığını siyaset için önkoşul, devletin var olabilmesinin ve varlığını devam ettirebilmesinin temeli olarak görmüştür. Düşmanın olmaması demek herhangi bir zaferin de söz konusu olmaması demektir. Zaferin olmaması demek de yenilginin ve de varlığın ortadan kalkacak olması demektir. Düşmanın ortadan kaldırılmasından ziyade form değiştirmesi ve düşman imgelerinin başka düşman imgeleriyle ikmal ve ikame edilebilmesi söz konusu olabilmektedir (Arslan, 2002: 13). Bu çerçevede iç düşman konusunda Schmitt devletin tavrını, *"Devlet bir siyasal varlık olduğu müddetçe, iç barışın sağlanması gerekliliği devleti kritik durumlarda iç düşman konusunda karar vermeye zorlar. Bu nedenle her devlet, kendine has bir şekilde bir düşman ilan etmenin formülasyonunu geliştirmektedir."* sözleriyle ifade etmiştir (Arslan, 2001: 76). Türkiye Cumhuriyeti de özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasından itibaren kendisine genel anlamda iki büyük düşman formüle etmiştir. Biri komünizm, diğeri gerici sağ kıpırdanmalar şeklinde ifade edilen yani dine dayalı bir devlet arzusunda olanlar. Devlet nazarında biri diğerini bazen ikame bazen de ikmal etmiştir.

Adli yıl açılış konuşmalarında bu düşmanlar, toplumsal tehlikeler vurgulanırken her defasında tehlikeyle başa çıkmanın ve tehlikeyi bertaraf etmenin yolunun Atatürk ilke ve inkılaplarından, Kemalist felsefeden geçtiği vurgulanmıştır. Atatürk'ün *"Türk genci inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır. Rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu; bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyecektir. Hemen, müdahale edecektir. Ve kendisi eserini koruyacaktır. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç polis; henüz inkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir diye düşünecek fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Yine düşünecek; demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lâzım diyecek. Onu hapse atacaklar; kanun yolundan itirazını yapmakla beraber meclise telgraflar yağdırıp haklı ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayırılmasını istemeyecek diyecek ki: Ben iman ve kanaatimin icabını yaptım müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız gelmiş isem bu haksızlığı meydana getiren sebepten ve amilleri düzeltmekte benim vazifemdir, işte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği..."* şeklindeki sözlerinin 1966 yılı adli yıl açılış konuşmasında alıntılandığı dönemde Nurculuk hareketinin takipçilerine ilişkin aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacak olan

bir yargılama yapılmaktadır. Bununla birlikte aynı konuşmada yargı erkinin misyonu tanımlanırken, "*Rahat uyu Atatürk; bugün böyle aydın bir Türk gençliği yetişmiştir ve iş başındadır. Senin dediğin gibi; adliyemizin emin olduğun yüksek iktidarı sayesinde Cumhuriyet mukadder tekâmülü takip etmekte, türlü şekil ve kisvedeki tecavüzlere karşı vatandaşın hukukunu ve memleketin nizamını masun tutmaktadır."* ifadeleri de bulunmaktadır. Yargı erkinin, vatandaşın hukukunu ve memleketin nizamını masun yani dokunulmaz kılmak olarak ifade ettiği bu misyonun, adli yıl açılış konuşmalarında yer yer "Atatürk ilke ve inkılaplarının bekçiliği" olarak da tanımlandığı görülmektedir. Örneğin 1978 yılı adli yıl açılış konuşması, *"Yüce Atatürk'ün ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak idealine ulaşmamızın, birlik ve beraberliğimizi korumamızın, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde bu ideal etrafında toplanmamızın tek yolu, ulusça Atatürkçü düşünce ve inançta birleşmemizdir."* şeklindeki tespitlerle devam edip *"yargı organlarının ve adalet toplumunun dün olduğu gibi bugün de millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk İlke ve Devrimleri'nin sadık bekçisi, gönülden koruyucusu ve vazgeçilmez güvencesi olduğunu bir kez daha duyurur, yeni adalet yılının hepimize hayırlı ve uğurlu olmasını ve başarılı geçmesini diler, sizlere engin saygılar sunarım."* ifadeleriyle bitirilmiştir. Yine 1968 yılı adli yıl açlış konuşmasında da Türkiye Cumhuriyeti'nin birliğinin ve itibarının, Türk Milleti'nin mutluluğu, refahı, Dünya ölçüsündeki haysiyeti ve kuvvetinin, Atatürk ilkelerine uygun davranmaya, onlara samimi şekilde saygı göstermeye, herkesi onlara karşı saygılı bulundurmaya, bu yoldaki devrimlerin dinamik gelişmesini sağlamaya bağlı olduğunun vurgulandığı görülmektedir. 1967 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan, *"Ne olursa olsun Türk'ün medeniyet yoluna çıkardığı kervanı işte yürütmekte ve yol almakta devam ediyoruz. Yüz yıllarca devam edecektir. Bu kervanı geri çevirmeye hatta yavaşlatmaya kimse muktedir olmayacaktır. Yolumuz daima ileriye doğru ve açık olacaktır. Bu hedefi bize büyük insan, Atatürk göstermiştir. Ne mutlu bize!"* şeklindeki ifadeler, 1969 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"Bütün kamu görevlilerinin, hizmetlilerinin, bütün yurttaşların Anayasa'nın ilkelerine, hükümlerine, hukuk kurallarına ve varlığımızın temeli olan Atatürk ilkelerine samimi sadakat ve riayet göstermesi, bu hususları ilgilendiren konularda titizlikle, özenerek davranışta bulunması görevi, yurttaşlığın gereğidir. Hukuk Devleti bu yoldaki düşünüş ve davranışlarla sağlamlaşacaktır."* ifadesi ile 1970 yılındaki *"...konuların hukuk yoluyla, hukuk düzeni içinde çözümlenmesi Anayasa'nın öngördüğü bir ilkedir. Anayasa'mızda öngörülen ilkeler, çağdaş uygarlığın vazgeçilmez ilkeleridir. Bunların tümü ile gerçekleşmesi ve varlığımızın temeli olan Atatürk inkılâplarının korunması yolunda hukukun üstünlüğü ilkesine riayet*

ederek, bütün Milletçe görevli sayılırız." şeklindeki ifadeler bu kapsamda dikkate değerdir. Kurucu iktidarın ortaya koyduğu felsefe ve inkılaplar varlığın temeli olarak addedilmiş ve her defasında toplumsal tehlikelerin ortadan kaldırılmasının bunların koruyuculuğunun üstlenilmesiyle mümkün olacağı deklare edilmiştir.

Toplumsal tehlikelerin bertaraf edilmesinde ve Kemalist doğruların korunmasında yargı erki kendisini başat temsilci olarak addetmiştir. Adli yıl açılış konuşmalarında bu durumun somut yansımalarını görmek mümkündür. 1974 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"...tüm adalet cihazının dün olduğu gibi bugün de millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk ilke ve Devrimlerinin tam bir tarafsızlık içinde koruyucusu ve en büyük teminatı olduğunu özellikle belirtmeyi kaçınılmaz bir görev sayıyorum."* beyanı, 1976 yılındaki *"Millî, demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk Devrim ve İlkeleri'nin en büyük güvencesi olan değerli Hâkim ve Cumhuriyet Savcıları"* ifadesi, 1982 yılındaki *"Atatürk ilke ve devrimlerinin koruyucusu ve en büyük güvencesi durumunda olan meslektaşlarım"* hitabı, 1984 yılındaki *"Devletimiz ve Cumhuriyetimizin başında yürekten Atatürkçü yöneticiler bulundukça, sebepleri ve sonuçları bilinen sorunlarımız en kısa zamanda halledilecek ve yargı yepyeni bir yapıya kavuşturulacaktır."* ifadesi, 1985 yılında yargı mensuplarına hitaben *"Atatürk ilke ve Devrimlerinin sadık bekçileri olan sizlerin, hak ve adaletin gerçekleşmesi yolunda göstereceği üstün başarı, devletimize güç, büyük milletimize ise mutluluk, güven ve huzur kazandıracaktır."* şeklindeki ifade, örnek olarak gösterilebilir. 28 Şubat "Postmodern Darbe"sinin yaşandığı 1997 yılı adli yıl konuşmasında ise daha ayrıntılı bir şekilde, *"Atatürk İlke ve İnkılaplarının korunmasında; hangi yönden ne nam altında gelirse gelsin; bütün aşırı ideolojilerin, taassubun, terörün, çağdaşlığa giden yolda önümüze çıkan tüm engellerin aşılmasında yasal ve anayasal çerçevede olmak üzere; başta Atatürk'ün bugünkü halefi Devletimizin Başı Sayın Cumhurbaşkanı, Türk Parlamentosu, Türk Yargısı (Hâkimi, savcısı, savunucusu), Türk İdarecisi, Türk Ordusu, Türk Zabıtası, Türk Basını, bütün toplum örgütleri ve aydın Türk Gençliği, ayrımsız Milletçe hepimiz görevliyiz. Bu görevin bilincinde olduğumuzu hatırlamak ve tekrarlamak gereği, bugün de devam etmektedir."* şeklinde hatırlatmalarda bulunulmuştur.

Adli yıl açılış konuşmalarından aktarılan bölümlerden de görüleceği üzere yargı erki, sıfatı değişmekle birlikte her daim devletin düşman algısına, toplumsal tehlike tanımlamasına yönelik destekleyici ifadelerde bulunmuştur. Siyasal ve toplumsal konjonktürün durumuna göre var olan tehlikelere karşı uyanık olmanın öneminden

bahsetmiş, tehlikelerin bertaraf edilmesinin yegâne yolunun da Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlılık, Kemalizmin benimsenmesi olarak deklare etmiştir. Bu ilkelerin ve Cumhuriyet rejiminin "bekçiliği"nin üstlenildiği hususu yargı erki tarafından çoğu defa vurgulanmıştır. Toplumsal tehlike algısının mevcut olduğu durumlarda hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi temel evrensel prensiplerin, yargı erkinin nazarında bir ehemmiyet arz ettiğini söylemek çok mümkün görünmemektedir. Temel yaklaşım, statik düzenin ve genel anlamda devletin kurucu felsefesinin muhafazasının sağlanması yönündedir.

4.4.1. Komünizm Tehdidi: "Hepimizin Nefret Ettiği Komünizm"

Avrupa, bir güç odağı iken 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya sahnesinden çekilmek zorunda kalmış, savaşın bittiği 1945 yılından itibaren kabaca otuz yıl boyunca dünyadaki siyasal konjonktür ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki iki kutuplu niteliğine bürünmüştür. 1970'li yıllara kadar iki karşıt ideoloji, hem gündelik hem de siyasi hayatın temel hareket noktası olmuştur. Sabık Avrupa devletleri de bu iki ideoloji/devlet etrafında kümelenmişlerdir. İki kutuplu dünya olarak tarif edilen bu somut durum, soğuk savaş dönemi olarak nitelendirdiğimiz dönemi ortaya koymuştur (Sander, 2005: 201-202).

1920'lerden itibaren Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler, Türk dış politikasının önemli gördüğü konuların başında gelmiştir. Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı yıllarında tarafsız kalması ise ilişkilerin gittikçe gerilemesine neden olmuş, Sovyetler Birliği 1945 yılında süresi biten dostluk antlaşmasını yenilemeyeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte yeni bir dostluk antlaşması yapılabilmesi için iki şart öne sürmüştür: 1878-1918 yılları arasında Ruslara ait olan Anadolu'nun kuzeyinde bulunan Türk topraklarının Sovyetler Birliği'ne iadesi ve Boğazlar'da müşterek bir Türk-Sovyet savunma gücü kurulması. Sovyet istekleri 1946 yılının Ağustos ayında Türkiye'ye resmen iletildiğinde, ABD tarafından Türk Hükümümeti'ne kararlı bir duruş sergilemesi tavsiye edilmişti. Nitekim Sovyetler Birliği'nin söz konusu istekleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından reddedildi. Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki yayılmaya meyilli politikalarından duyulan endişe 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'ni ortaya çıkardı. ABD Başkanı Truman, ABD'nin özgür ulusların karşı karşıya kaldığı Rus baskısına kayıtsız kalamayacağını belirterek bu uluslara askeri ve mali destek sağlanması gerektiğini önermekteydi. Aslında Truman Doktrini, dünyayı komünizm tehdidinden kurtarma projesinin başlangıç operasyonu olarak değerlendirilebilir. Truman Doktrini özel olarak Yunanistan ve Türkiye'ye yönelik iken Haziran 1947'de savaş sonrası

ekonomilerini düzeltebilmek için Avrupa ülkelerine büyük mali yardımlar öngören Marshall planı devreye sokuldu. Bu projelerin iki temel amacının olduğu söylenebilir. Biri ABD sanayileri için ihracat yapılabilecek pazarları kurmak ve var olanları muhafaza etmek, diğeri ise komünizme neden olan yoksulluğu ortadan kaldırmak. Türkiye Cumhuriyeti'nin ise bu dünya konjonktüründe Amerikan desteğinden tam olarak faydalanabilmek için demokrasi ve serbest girişim ülkülerine uygun hareket etmenin bilinciyle hareket ettiği görülmektedir (Zürcher, 2004: 302-304). Sovyetlerle Batılı devletler arasındaki görüş ayrılıkları, Doğu Avrupa ülkelerinin teker teker Sovyet etkisine girmesi, Truman Doktirini ve Marshall Planı ile birlikte Yunanistan ve Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı soğuk savaşı doruk noktasına çıkarmış ve NATO'nun kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Sadece Sovyet tehdidi nedeniyle değil, ekonomik kalkınma olmaksızın demokrasinin kurulamayacağı kabulünden de hareketle Türkiye, NATO üyeliğini bir zaruret olarak görmüştür. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti 18 Şubat 1952 tarihinde, kuruluşunun üçüncü yılında, NATO'ya üye olmuştur.

Soğuk savaşın devam ettiği bu dönemde, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri değiştirilmiş, 11 Aralık 1951 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 141. maddenin 1. fıkrasında, *"Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar."* hükmü, 142. maddenin 1. fıkrasında ise *"Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmek veya Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yoketmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır."* hükmü yer almıştır. Konuyla ilgili olarak 1952 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise hem anılan hükümlerin hem de dönemin ruhuna uygun olarak, *"Demokrasimizi ve Anayasa ile vatandaşlara tanınan hak, ve hürriyetleri aşırı sol cereyanlara ve bozguncu faaliyetlere karşı korumak maksadıyla Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142 nci maddelerini değiştiren kanun, bu yıl içinde yürürlüğe girerek içtimaî hayatımızın huzur ve selâmetini emniyet altına almıştır."* ifadeleri yer almaktadır. Soğuk Savaş döneminin ve bu dönemin ruhuna uygun olarak yapılan kanun değişikliklerinin amacına ve ruhuna uygun olarak yargı erki tarafından "aşırı sol cereyanlar ve bozguncu

faaliyetler" temalı bir değerlendirmede bulunulmuştur. Yargı erkinin komünist hareketleri, demokratik rejime ve temel hak ve hürriyetlere yönelik bir tehdit olarak nitelendirdiği görülmektedir. Öte yandan Kanun hükmünde yer alan *"Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak"* şeklindeki ifadelerin Cumhuriyetin kurucu felsefesinde Ziya Gökalp'ten esinlenilerek ortaya konulan sınıfsız toplum fikri ile uyumsuz olduğu da söylenemez. Zira Kanun Koyucunun temel yöntemi, sınıfsal çözümlemeyi esas alan Komünist ideolojiyi bir tehdit olarak meşru hale getirirken yine sınıf kavramından hareket etmek olmuştur.

Komünizmin tehdit olarak algılanması sürecinde bir diğer önemli aşama, milliyetçi duyguların harekete geçmesi ile birlikte ABD karşıtlığının da gündeme geldiği Kıbrıs sorunuyla ortaya çıkmıştır. 1954 yılında Yunanistan'ın Akdeniz'de yer alan ve İngiltere'nin sömürgesi niteliğinde bulunan Kıbrıs adasının kendisine verilmesini talep etmesi ile Türkiye de adaya talip olmuştur. Ortaya çıkan terör eylemlerinden sonra nihayet 1955'te Londra'da bir konferans tertip edilmiştir. Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan ile Türkiye arasındaki gerilim devam ederken 6 Eylül 1955 günü (adli yıl açılış töreninin olduğu gün) İstanbul'da yayımlanan bir gazetede Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberinin verilmesinin akabinde İstanbul'daki Rumlara ait evler, işyerleri ve dahi kilise ve mezarlıklara saldırılmış, yağmalama hadiseleri meydana gelmiştir. Kolluk kuvvetlerinin bu toplumsal hareketi bastırmak konusundaki yetersizliği nedeniyle ancak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olaya müdahalesiyle kamu düzeni yeniden tesis edilebilmiştir. Bu olaydan beş yıl sonra gerçekleşen askeri darbe sonrasında yapılan Yassıada yargılamalarında, 6-7 eylül olaylarının Celal Bayar, Adnan Menderes ile birlikte Dışişleri ve İçişleri Bakanları tarafından tertip edildiğine karar verilecektir.

Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak 1959'da yapılan Zürih ve Londra anlaşmalarıyla Kıbrıs adasının bağımsız olması fakat Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin adada özel haklarının bulunması kararlaştırıldı (Akşin, 2006: 234-235). Ve fakat Kıbrıs olayları bitmiş değildi. 1964 yılına gelindiğinde Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum halkları arasındaki şiddetli olaylar devam ederken 13 Mart 1964'te İnönü ateşkes sağlanamadığı takdirde garantör devlet sıfatıyla tek taraflı müdahalede bulunacağını deklare etti. Türk toplumunda milliyetçi duyguların harekete geçtiği bu dönemde toplumda İnönü'nün bu davranışına büyük destek söz konusuydu. Ocak 1966'ya gelindiğinde ABD Başkanı Johnson'ın 1964'te İnönü'ye göndermiş olduğu mektubun kamuoyuna açıklanması infiale neden oldu. Söz konusu mektupta ABD'nin onayı olmadan kendilerince temin edilen silahların Türk Hükümeti

tarafından kullanılamayacağı, aksi takdirde olası bir Sovyet Müdahalesi'nde Türkiye'ye yardım edilmeyeceği belirtiliyordu. Bu mektubun açıklanması ABD karşıtı gösterileri beraberinde getirdi. 1968 yılında en yoğun dönemini yaşayan söz konusu toplumsal hareketler 12 Mart 1971 muhtırasına kadar devam etti (Ahmad, 2010: 159-160).

Tam bu noktada 1968 yılı adli yıl açılış konuşmasındaki şu paragrafa bakmak anlamlı olacaktır:

> "*Yargıtay ve diğer mahkemeler Cumhuriyeti, Devleti ayakta tutan temellerden biridir. Bu temelleri sağlam ve itibarda bulundurmak lâzımdır. Bu temeller yurtta nizamı, düzeni sağlar. Düzensizliğe, aşırı sağ veya aşırı sol eğilimli kaba kuvvetlerin kıpırdamalarına, anarşiye engel olurlar. Devletin dayandığı temeller sarsıldığı, görevlerini gereği gibi yapamadıkları takdirde anarşi hâli meydana gelir. Bu hal hepimizin nefret ettiğimiz komünizme yol açar, ona elverişli bir ortam yaratır. Komünizmin doğuşunu, gelişmesini, dünya yüzüne yayılmasını lütfen inceleyiniz. Bu hareket gözüne kestirdiği ülkede kurulmuş, demokratik düzeni ve o düzenin dayandığı temelleri yıkmakla işe başlamıştır. O temeller bir defa yıkıldıktan, düzen bozulduktan ve anarşi hali doğduktan sonra dikta düzeni kurmak kolaylaşmıştır. Bununla beraber kurulmuş düzenin aynı istikamette gelişmesi ile başka istikamete yönelmesini birbirine karıştırmamak lâzımdır."*

Kıbrıs sorunu ile birlikte başlayan ABD karşıtlığı, 1968 yılı adli yıl açılış konuşmasında muhtemel bir anarşi hali olarak nitelendirilmiş, bu durumun da dönemin en önemli tehdidi olan komünizme neden olacağı yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Dikkate değer olan nokta ise, adli yıl açılış konuşmasında Kıbrıs sorunu üzerinden ABD'nin tavrına hiç değinilmemiş olmasıdır. Dönem itibarıyla ABD'nin Türkiye'yi somut bir şekilde tehdit etmiş olduğu düşünülürse, yargı erkinin tehdit algısının somut olanın ötesinde başkaca kriterlere dayandığını, "hepimizin nefret ettiği komünizm"e odaklandığını söylemek gerekmektedir.

4.4.2. Din Tehdidi ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Türkiye'de 1961 Anayasası'nın, dönemine göre hak ve özgürlükler bakımından getirmiş olduğu yeni siyasal konjonktürün de etkisiyle beraber ideolojik tartışmalar için yeni bir zemin ortaya koyduğunu söylemek gerekir. 60'lı yılların başından itibaren Türkiye

Cumhuriyeti tarihinde ülkenin geleneksel iç ve dış siyasetine eleştirel açıdan yaklaşan bir "sol" anlayış ortaya çıkmaya başlamıştır. Sol anlayışın önemli bir kesimi, Marksist literatürü merak eden, soğuk savaşın etkisiyle de Sovyetlerin bir alternatif olduğunu düşünen yeni bir anlayış olarak şekillenmiştir. İşte bu anlayış tam karşısına, bu eğilimlerden rahatsız olduğunu ve karşılığını vermek gerektiğini vurgulayan bir muhafazakar "sağ" anlayış konuşlanmıştır. Bu kapsamda milliyetçiliğin komunizm kadar dünya sistemine zararlı olabileceğini düşünen siyaset üreticileri, komunizmin panzehiri olarak "İslâm"ı öngörmüşlerdir. Nitekim Amerikan yönetimi 1958 yılının Kasım ayında İslâm'ın milliyetçilik ve komünizme karşı panzehir olarak kullanılabileceğini öngören bir iç hizmet belgesi yayımlamıştır (Ahmad, 2010: 158).

Genel itibarıyla ifade edilecek olursa adli yıl açılış konuşmalarında münhasıran din kurumu hakkında yapılan değerlendirmelerin pozitivist bakışla yapıldığını söylemek gerekir. 1994 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"Kaynağını, özünü ve gücünü Tanrı'dan ve O'nun kutsal kitaplarından aldığı varsayılan, bu suretle de bizatihi kutsal bir otorite konumunu kazanan, dolayısıyla kişiyi ancak kul, toplumu da ancak tebaa kabul etmekle onları bir güç olarak tanımayan geleneksel devletlerin, ulusal devlet gibi yükselen yeni değerler karşısında varlıklarını sürdürememeleri ve yerlerini çağdaş devlete bırakmaları, insanlığın gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucu idi."* şeklindeki değerlendirme yargı erkinin din kurumuna dair pozitivist bakışının en net yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte 1987 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan "*...her türlü ilmi, iktidarın kaynağını ve meşruiyetini, sosyal ve ekonomik örgütlemeyi, devletin temel yapısını, kişisel ve ailevi ilişkileri ve bunlardan kaynaklanan sorunların çözümünü özgür düşüncede, müspet ilimde ve akılda değil de; şeriat hükümleri ile dini kurallar arasında aramaya alışmış çağdışı zihniyete ilk darbeyi Atatürk ve Atatürk Türkiyesi vurmuştur. Atatürk Devrimi adını verdiğimiz bu darbe iledir ki; devletin yapısı ve örgütlenmesi akılcı bir temele oturtulmuş, bu amaçla şer'i hükümler ve Şeriat Mahkemeleri ortadan kaldırılarak Medeni Yasa ve benzeri diğer yasalar yürürlüğe konulmuştur."* şeklindeki ifadelerin de aynı kapsamda değerlendirilmesi mümkünkür. Bu bağlamda adli yıl açılış konuşmalarında din kurumunun değerlendirilmesi hususunda ortaya çıkan netice dinin kurumsal anlamda çoğu kez toplumsal bir gerçeklik olarak değil, Cumhuriyet öncesi dönemin silinemeyen bir kalıntısı, yeni devlete ilişkin bir tehdit algısı olarak var olmasıdır.

Tek parti döneminin, önemli ve dikkat çekici dini faaliyetlerinin başında Said-i Nursi'nin gerçekleştirdiği Risale-i Nur faaliyeti gelmektedir. Risale-i Nur olarak adlandırılan

külliyat, uzun süre takipçileri tarafından elle çoğaltılarak yayılmaya çalışılmış, Latin harfleri ile ilk baskıları ise 1957-1959 yılları arasında yapılabilmiştir. Said-i Nursi'ye göre bu dönemde Müslüman'ın temel görevi, modern bilim ve felsefeye karşı imanı korumaktır. Bu yolda da Risale-i Nur külliyatı bütün ihtiyaçları karşılayacak niteliğe sahip olduğundan başka kaynaklara ihtiyaç yoktur. Zamanla Nurculuk olarak isimlendirilen bu hareket, Cumhuriyete ve Cumhuriyet ideallerine karşı olduğu iddiasıyla uzun bir dönem Türkiye'de irticaın sembolik temsilcisi olarak değerlendirilmiştir (Subaşı, 2005: 63). Öte yandan siyasetten kaçınmayı temel ilke olarak belirlemiş olan hareket, zaman içinde siyasal yaşama karşı pragmatik bir hal almış, erken dönemde bu pragmatizm dini hayatı yaşama amacına yönelmişken, daha sonrasında iktidarda güç sahibi olmak şeklinde evrilmiştir. Bu bağlamda erken dönemde Nurculuk hareketi, CHP iktidarı ve bu iktidarın uygulamalarına karşı dini hayatı yaşayabilmek ümidiyle Demokrat Parti'ye destek vermiştir (Subaşı, 2005: 117).

Nurculuk hareketinin temeline bakılır ise, hareketin kurucusu olan Said-i Nursi, 2. Meşrutiyet, Mütareke ve Milli Mücadele yıllarında daha çok siyasi kişiliği ile tanınmaktadır. Abdulhamit yönetimini bir istibdat olarak tanımlaması, 2. Meşrutiyetin ilanını coşkuyla karşılaması, İttihat ve Terakki mensubiyeti, Teşkilatı Mahsusada görev alması, Milli Mücadeleye destek vermesi, gazete yazarlığı yapması gibi özellikleri bu kişiliğini ortaya koymaktadır. 1925 sonrasında ise bizzat kendisi bu dönemini "eski Said" dönemi olarak nitelendirmiş, Cumhuriyetin ilan edildiği, Lozan Antlaşması'nın imzalandığı, hilafetin kaldırıldığı, medreselerin kapatıldığı ve Şeyh Sait isyanının yaşandığı bir dönemde ise kendisini siyasete mesafeli addederek bundan sonraki dönemine de "yeni Sait" dönemi adı vermiştir (Kara, 2015: 29-30). Yeni Sait, Şeyh Sait gibi rejime karşı aktif ve silahlı bir mücadeleye girişmemiş olmakla birlikte, ücra köylerde dahi fes ve sarık takanların jandarmalarca tevkif edildiği, kılık kıyafet devriminin katı bir şekilde uygulandığı bir dönemde cübbe giyinip takke takmaktan geri durmamış; latin harflerine geçildiği ve arap harfli metinlerin yazılmasının ve çoğaltılmasının yasaklandığı dönemde Risale-i Nur metinlerini arap harfleri ile kaleme alıp bunları çoğaltarak Anadolu'da yayılmasını sağlamaktan çekinmemiştir (Kara, 2015: 28).

30 Kasım 1925'te yürürlüğe giren Kanunla tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına; şeyhlik, dervişlik, dedelik, seyitlik gibi bir takım unvanların kullanımının da yasaklanmasına karar verilmiştir. Türk Modernleşmesinin yeni basamağı olarak gündeme gelen bu uygulama ile dini gruplar arasında üç farklı davranış modeli ortaya çıkmıştır. Birinci davranış modeli eski düzenin tamamen bittiği, eskinin hurafe olduğu ve geri gelmeyeceği inancıyla yeniye

ivedilikle uyum sağlama şeklinde ortaya çıktı. İkinci model, aktif siyasete muhalefet etmeyip cari olana uyum sağlama ve fakat yeni sistemin kurucularıyla da yakınlaşmak gibi bir gayrete girmeme, doğru bildiğini mümkün olduğu ölçüde bazen yeraltında da olsa yaşama şeklinde ortaya çıktı. Üçüncü model ise, kendi içinde aktif ve görünür olarak siyaset sahnesine çıkmayı denememiş olmakla birlikte, pragmatist davranarak bazen muhalif olana destek vermek, bazen rejimin uygulamaları hilafına bir takım faaliyetlerde bulunmak şeklinde kendini gösterdi. Nurculuk hareketinin, kategorik olarak üçüncü model kapsamında kaldığını söylemek mümkündür. Sayıca çok olmasının yanında görünür olmaları, Cumhuriyet uygulamalarını hal, hareket, söz ve yazılarla eleştirmeleri kurulu düzene -rejime- karşı bir tehdit olarak görülmüştür.

İşte bu tehdit algısı nedeniyledir ki 1965 yılının Eylül ayı sonunda Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından verilmiş olan bir karar, 1966 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer bulmuş, bu karardan hareketle uzun değerlendirmeler yapılmıştır. Bu karar, 765 sayılı (eski) Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinde yer alan "*Dini veya dini hissiyatı veya dinen mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun devletin emniyetini ihlal edebilecek harekete halkı teşvik veya bu bapta cemiyet teşkil edenler teşvikat ve teşkilatın bir güna fiili eseri çıkmamış olsa bile muvakkat ağır hapse mahküm olurlar. ... Dini efkar ve hissiyata müstenit siyasi cemiyetler teşkil edilemez. Bu gibi cemiyetler dağıtılır ve teşkil edenlerle azaları birinci fıkra mucibince cezalandırılır."* hükmü gereğince cezalandırılan bir grup Said-i Nursi takipçisi hakkındadır. Nurculuğa ait kitapları muhtelif kişilere okumak, vermek Nurculuk propogandası sayılmış ve bu kapsamdaki eylemler, anılan maddede yer alan suç kapsamında görülmüştür. Konuşmada bu konudaki değerlendirmeye geçilmeden önce bu kararı verenlerin İslamın iman ve itikat esaslarını gayet iyi bildikleri, dini inanç ve kanaat hürriyetine de saygılı kimseler olduğu özellikle belirtilmiş ve hatta samimi ve hakiki iman sahibi insanların hukukçular için en muteber insan olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte 1960 devriminin getirdiği 1961 Anayasasının "hiçbir kimse Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma ve siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacı ile dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" hükmünün ihmaline hiçbir aydın Türkün müsaade ve müsamaha edemeyeceği de özellikle vurgulanmıştır. Akabinde Nurculuk hareketi ile ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır:

> *"Nurculuğun kurucusu Nurslu Said; yarı cahil, okuyup yazmasını bilmeyen bir adamdır. Bir zamanlar doğu bölgesinde şeyhlik faaliyetinde bulunmuş, İstanbul'da*

siyasete atılmış, siyasî bir demeğin kurucuları arasına girmiş, 31 Mart Vakası'ndan önce Derviş Vahdeti ile münasebet kurmuş, Volkan Gazetesi'ndeki yazıları ile 31 Mart Vakası'nı körüklemiştir. O sıralarda Kürt Teali Cemiyeti'ne girmiş, Kürtleri Türkler aleyhine tahrike gayret etmiş, Cumhuriyet Devri'ndeki yazılariyle de memleketin birliğini bölücü -faaliyet göstermiştir. Türkiye'nin batılılaşmasına, millî şuurun uyanmasına yazılariyle ve hareketleriyle muhalefet etmek istemiştir. Türkiye'nin kurtarıcısı ve kurucusu büyük Atatürk'ün inkılâpçı hareketlerini tasvip etmemiş, yazılariyle onu tahkir etmiş, reformu durdurmak istemiştir. Dini siyasete âlet ve Devletin dahili emniyetini ihlâl etmek suçlarından hapse mahkûm olmuş, cezasını çektikten sonra bir mahalde ikâmete mecbur edilmiştir. Kendisi İslâm Dini ve itikadı ite bağdaşması mümkün olmayan fikirler ortaya atmış, iddialar ileri sürmüştür. Kendisine mucize derecesine varan kerametler izafe edilmektedir. Said Nursî siyasî toplumu ümmetçilik temelleri üzerine kurmak istemektedir. Ona nazaran Atatürk Devrimleri dine aykırıdır. Bunlara muhalefet etmek lâzımdır. Nur Risaleleri müsbet ilmi inkâr etmekte, medeni icatları ise Kuran ile izaha kakışmakta ve yegâne ilmin Kuran ilmi olduğunu, Kur'anı ise yalnız Nur Risalelerinin açıkladığını, bu Risaleler okunmakla Kur'an ilminin öğrenilmiş olacağını ileri sürmektedir. Nur Risaleleri'nin gerçek amaçlarına nüfuz edebilmek için bu konuda yazılmış eser ve yazıların tamamen gözden geçirilmesi lâzımdır. Nurculuk maddiyatı, tabiatı ve modern felsefeyi tamamen red ve bütün dünya saadetlerini insanlara haram etmektedir. Lâik bir Devlet düzeni şeriata aykırıdır. Lâiklik ile dinsizlik arasında bir fark yoktur. Reform ancak Hıristiyanlık'ta mümkündür. Türk reformu Hıristiyan reformunun bir taklidinden ibarettir, İslâmiyet hiçbir reforma ihtiyaç göstermeyecek derecede mükemmeldir (İslâmiyet'in inkişaf ve tekamül tarihinden habersiz görülmektedir). Yine Said Nursî'ye nazaran lâik Cumhuriyetçi düzen, dini müthiş sadmeye maruz bırakmıştır. Atatürk idaresi dehşetli ahir zamandır. Dinsizlik, komünistlik, ifsat komitelerinin faaliyet yıllardır. Devrim kanunları muvakkattir ve Hıristiyan kanunlarıdır. Kemalistler seviyesiz, anarşist kimselerdir. Devlet İslâm esaslarına göre kurulmalıdır. Devletin manevi şahsiyeti Müslüman olması lâzımdır. Müslümanlara Kur'an dışında bir Anayasa lâzım değildir. Said Nursî milliyete ve milliyetçilik fikrine düşmandır. Milliyetçilik İslâm birliğine manidir. Bu yol ile Bolşevizme ve Sosyalizme karşı mücadele edilemez. Bunlarla ancak İslâm ümmetçiliği mücadele edebilir, İslâmların ittihadı şarttır, İslâm milletinin saadeti yalnız İslâmi hakikatlerle olabilir, İslâm Devleti'nin merkezi ve Mekke'si Arabistan Yarımadası olacaktır, İslâm dininde inkılâp

yapılamaz. Devrimler İslâmiyet'e aykırıdır. Çok kadınla evlenmek caiz ve şarttır. Aile saadeti ancak İslâm şeriatı dairesinde mümkün olabilir. Bankalar kapatılmalı, faiz yasak edilmelidir. Mirasta kadın ile erkeğe müsavi hisse verilemez. Kadının kocasından boşanma istemeye hakkı yoktur. Nursî, hilâfet ve saltanatın kaldırılmasını hatırlatarak teessür ve üzüntü duyduğunu neşir ve ilân etmektedir. Ona göre. bu Devletin - yani Türkiye'nin - felâketi âlemi İslâm'ın müstakbel saadet ve hürriyeti ile telâfi edilecektir. Bu musibet İslâm kardeşliğini inkişâf ettirecektir. Bu cümleler Nur Risaleleri diye anılan kitaplardan mehaz gösterilmek suretiyle Genel Kurul ilâmına aynen alınmıştır. Görülüyor ki, İslâm kardeşliğini inkişaf ettireceği gerekçesiyle Türkiye'nin felâket ve musibeti onda bir sevinç uyandırmıştır.

Kararda belirtilen hususlara devam ediyorum: Nurcular kendilerine Nur Talebeleri adını vermektedirler. Nur Talebesi olmak için bazı merasim yapılması ve bazı taahhütlerde bulunulması lâzımdır. Nur Talebeleri bekâr kalmalıdırlar. Muhakkak evlenmek lâzım ise, bir Nurcu ile evlenmelidirler. Nur Risaleleri'nde Kur'an Âyetleri'nin tefsirinde onların tahammül edemeyeceği tarzda batını ve manevi manâlar verilmektedir. Samimi İslâm inanışının reddettiği tevafuklar, cirif, ebced hesaplariyle, hurifilik usulü ile Kuranın manâlandırılmasına çalışılmış, gelecekten haber verilmeye kalkışılmıştır. Nur Risaleleri mukaddes kitaplar arasına katılmak istenmiş, Nurculara mahsus dualar tanzim olunmuş, bu suretle Müslümanlar arasında dahi bir zümre meydana getirilmiştir. Bu risalelerde Türk Milleti arasında ırk esasına dayanan, zümrecilik cereyanları teşvik edilmiştir. Risalelerle Türk Devleti'nin bağımsızlığını tenkis ve birliğini bozma yolunda hareketlerde bulunulmuş, devrimlerin ve devrim kanunlarının meşru olmadığı yazılıp telkin edilmiş, lâik bir Cumhuriyet kurduğu için Atatürk'e ağır tecavüzler yapılmış, bunları yaymak Türk Ceza Kanunu'nun 163 üncü maddesini ihlâl eden bir suç teşkil etmiştir. Çok kadınla evlenmenin propagandasını yapmak, aile ve miras hukukunun şeriat hükümlerine tabi olması lüzumunu açıkça yazıp telkin etmek faizin yasak olduğunu, bankaların kapatılması gerektiğini ileri sürmek, Şer'iye Mahkemeleri'nin ihyasını istemek suretiyle de 163 üncü madde ihlâl olunmuştur. Cumhuriyetten önce yazılan risaleler dahi yakın zamanlarda tekrar bastırılıp dağıtılmıştır. Bunlardan birinin ilk sahifesinde (Bu müdafaayı bu asra daha muvafık gördük) denilerek o Risaledeki sözler için dahi söylenmiş sayılmıştır. Bu nitelikteki Risaleleri okumak üzere halka verdikleri sabit olan sanıkların 163 üncü

maddesini ihlâl eden bir suç teşkil etmiştir... Bu karar 15 sahifedir. Geniş açıklamaları ihtiva ediyor. Ben hülâsasını çıkardım."

Aynı konuşmada dikkate değer şu ifadeler de yer almaktadır:

"Nurculuk gibi Müslümanların çoğunluğu tarafından İslâm akideleri ile telifi mümkün olmadığı kabul edilen gerici ve sağcı cereyanlar yurt içinde çok tehlikeli bir hal almıştır. Aydın ve doğruyu gören vatandaşlarımın dikkat nazarlarını çekerim. Bu akımlara kapılan vatandaşlarımın mühim bir kısmı saf ve temiz insanlardır. Allah'a inanma ihtiyacı karşısında din bezirganlarının ağalarına düşmüşler ve yollarını sapılmışlardır. Bunları kurtarmak lâzımdır.

Gerçekten bu gerici akımlar toplumu orta çağın başlarına itmekte bir kısmı ise vatandaşlar arasında ırk bakımından hizipler yaratmak, reformcu dinamizmi önlemek istemektedir. Bizim vazifemiz Türkiye'yi din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan korumak, gericiliği önlemek, devrimleri aynı canlılık ile ayakta tutmak, yalnız müsbet ilim metotları üzerinde yürümektir - (En hakiki mürşit ilimdir). Atatürk'ün ölümünden itibaren 30 seneye yakın bir zaman geçmiştir. Bunları burada tekrar etmek lüzumunu duymak çok hazindir. Dindar görünmenin komünistliği önleyeceği iddiası da boştur. Milyonlarca koyu Müslüman topluluğunun demirperde gerisinde yaşadığı bir hakikattir. Fakat milliyet duygusunun zayıflaması, millî bütünlüğün çözülmesi, ister ırk, ister din, ister servet bakımından olsun herhangi bir sebeple vatandaşlar arasında ikilik şuurunun uyandırılması, fukaralık ve zaruretin artması, müsbet ilimden yana cehalet komünizm için en müsait bir ortamdır. Bu şartları haiz ve fakat çoğunluğu dindar insanların teşkil ettiği ortama komünizm din kılığı altında nüfuz etmeye çalışır. Bunu hiç unutmamak lâzımdır."

1967 yılına gelindiğinde ise adli yıl açılış konuşmasında "düşmanlar"a karşı halkın uyanık olması gerektiğinden bahsedilirken halkın gerici sağ kıpırdanmalara karşı alerjisi olduğu özellikle vurgulanmıştır:

"İster sağda olsun, ister solda olsun aşırı ideoloji ve koyu taassup, yurt için, saf ve cahil yurttaşlar için her zaman bir tehlike olmakla beraber Türk gençliğinin, Türk aydınının, Türk hukukçusunun, Türk hâkiminin, Türk idarecisinin, Türk zabıtasının uyanıklığı, tutumu, yurtseverliği, inkılâplara bağlılığı kara ve geri eğilimi bir kuvvet olmaktan çıkarmış, onu yalnız acınacak, uyarılacak, tedavi ve yardım ve ıslah edilmesi

gereken bir zavallı haline getirmiştir. Fakat her şeye rağmen Türk Hükümeti, Türk zabıtası, C. Savcıları ve hâkimler, bütün aydınlar uyanık olmakta devam etmeye mecburdurlar. Yurttaşın en küçük gerici kıpırdanmasına tahammülü kalmamıştır. Buna Türk sosyal bünyesinin alerjisi vardır. Koyu taassup serbest düşünceye ve düşünce selâmetine, doğruya ve iyiye ulaşmaya engel olur. Türkler tarih boyunca kara eğilimin kötü sonuçlarını görmüşlerdir. Onlar tarihi ve ondan ders alınmasını bilecek kadar zeki ve sağ duyuludur."

1966 yılı adli yıl açılış konuşmasında aktarılan bu hadiseyi, Ceza Genel Kurulunun anılan kararından ayrı bir şekilde Nurculuk hareketi ve yargı erkinin bu konudaki değerlendirmesinden yola çıkarak Durkheimcı bir analize tabi tutmak mümkündür. Yukarıdaki paragraflarda da ayrıntılı şekilde ifade edildiği üzere Nurculuk hareketi, erken dönemden itibaren Cumhuriyet tarihinde bir tehdit olarak algılanmıştır. Esasen ortaya çıkan şey bu hareketin "ortak biliç"in dışında kalmasıdır. 1966 yılı adli yıl açılış konuşmasında aktarılan Ceza Genel Kurul kararı da yargı erkinin bu konuda yaptığı konuşma da bir bakıma Durkheim'ın bahsettiği "baskıcı hukuk"un bir ürünüdür. Cumhuriyetin kurucu ilkeleri özellikle de laiklik hilafına ortaya çıkan ve ortak bilinci zedelediği düşünülen bir dini toplumsal hareketin cezalandırılması durumu söz konusudur. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra bir çok İslami tarikatın yer altına inmesi, İslami kimlikleriyle ve bir topluluk motivasyonuyla uzunca süre toplumsal hayatta görünür olmaması, Cumhuriyetin kurucu elitlerinin de gözünde bunlara yönelik herhangi bir tehdit algısının oluşmamasını sağlamıştır. Bununla birlikte Nurculuk hareketi, gerek kurucusu Said-i Nursi'nin gerekse hareketin kendisinin aktivist kimliğinden ötürü, Cumhuriyetin kurucu iradesi tarafından tehdit olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan 1966 yılı adli yıl açılış konuşmasında geçen *"dindar insanların teşkil ettiği ortama komünizm din kılığı altında nüfuz etmeye çalışır"* ifadesinden, yargı erki nezdindeki tehdit algısının komünizmden dini hareketlere kaymış olmadığı görülmektedir. Bahse konu yıllar itibarıyla komünist hareketlere ilişkin tehdit algısı halen devam etmektedir. Gerici dini olarak adlandırılan hareketlerin mevcut tehdit algısını ikmal ettiğini söylemek gerekmektedir.

80'li yılların sonundan itibaren ise adli yıl açılış konuşmalarında artık komünizmden pek bahsedilmediği görülmektedir. Bu noktada 1987 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer

alan şu ifadeler, tek hale gelmiş olan "tehlike"ye açık bir şekilde dikkat çekilen örneklerden biri olarak dikkate sunulabilir:

> *"Türkiye Cumhuriyetinin vazgeçilmez niteliği olan laiklik, toplumca üzerinde en fazla ve duyarlılıkla durmamız ve korumamız gereken temel bir yapıdır. Ondan ödün verilmesi, giderek ondan vazgeçilmesi, yeni arayışlar ve örgütlenmeler ile Atatürk'çü düşünceden uzaklaşılması, Türkiye Cumhuriyeti Devletini yıkmak, Türk Ulusal kimliğini ve kültürünü yozlaştırmak, çağdaş uygarlığa ve demokrasiye hiç ulaşamamak demektir. Gerçek böyle olmasına karşın ülkemizde dün olduğu gibi bugün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik yapısına uymayan kimi eylemler, laik toplum ve devlet düzenini ortadan kaldırmayı amaçlayan kimi davranışlar yoktur demek mümkün değildir. Bu eylemleri ve bu davranışları yürütüp yönlendiren unsurlar zaman içerisinde kazandıkları deneyimlerle biçim değiştirmişler fakat özlerini ve amaçlarını korumuşlardır. Olayın, geçmişteki örneklerinden ve yapısından bir farkı budur. Diğer bir farkı da; bu unsurların azımsanmayacak bir ekonomik güce sahip olmaları, geçmişe oranla dışarıdan daha fazla destek görmeleridir. Bu nedenle; laikliğe, çağdaşlaşmaya ve Atatürkçü düşünceye karşı olan bu unsurlar, sahip oldukları geniş ekonomik olanaklarla, yeni örgütlenme biçimleri ve yöntemleri ile, içeride ve dışarıda kurdukları yeni ittifaklar ve dengeler ile gelecek için gerçekten kaygı duyulacak bir tehlikeli tırmanış içerisindedirler.*
>
> *Bu konuda, Büyük Atatürk'ün "Artık Türkiye din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular var ise kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar" biçimindeki sözlerine güvenip inanmakla birlikte, yine de aydın, laik ve demokratik düşüncedeki güçlerin, Cumhuriyet Hükümeti'nin ve tüm ulusun dikkatli ve tetikte olması gerektiğine işaret etmeyi gerekli ve yararlı gördük."*

1988 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise *"laik devlet ilkesinden sapma ve ödün verme çizgisinde olanlar ile kendilerini Osmanlı ve İslamcı nostaljisine kaptırıp çağdaş Türk toplumunu geriye götürme hevesi ve hesabı içinde olanları Türk yargısı adına uyarmayı görev sayarız. Bu konumda olanlar çok iyi bilsinler ki kendilerini yalnızca tarihin yanılmaz sağduyusu yargılayıp mahkûm etmeyecektir. Tarihten daha önce ve daha etkin biçimde Türk yargısı onları gerektiğinde hak ettikleri cezaya çarptıracaktır."* şeklinde ifade edilen sözlerle aynı tehdit algısının ve uyarı ihtiyacının devam ettiği görülmektedir.

1993 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"...laik sistemi sanki dinsizlikmiş gibi gösteren, halkımızın mukaddes dini duygularını istismara çalışarak onu laikliğe karşı kışkırtan dış destekli örgütlerin de sonu hüsran olacaktır"* sözleri ve 1995 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"Laik düzen düşmanları; laikliğin topluma açtığı uygar, çağdaş, insana ve dine saygılı kapılarını kapatamayacaklardır. Türk Ulusu'nu; ortaçağ karanlığına çekmeye, çağdaşlıktan koparmaya, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yıkmaya güçleri yetmeyecektir."* ifadeleri ile birlikte komünizmden hiç bahsedilmemiş olması tehlike algısının, yargı erki tarafından, din temelli ve gerici olarak nitelendirilen kimi hareketler çerçevesinde yeniden tanımlandığını ortaya koymaktadır. Bu tehlike algısının karşısına da bir mihenk taşı olarak yeniden laiklik konulmuştur. Laikliğin mahiyetine ilişkin olarak ise yer yer adli yıl açılış konuşmalarında değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin 1994 yılı adli yıl açılış konuşmasında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın, devlet işlerini açık ve kesin biçimde din işlerinden ayırdığı, İslamiyet'in Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenlemesinin yanı sıra asırlar boyu uygulanış biçimiyle dünya hayatı ile ilgili olarak idari ve hukuk düzenine ilişkin hükümler de içermesi nedeniyle laiklik ilkesinin benimsenmesinin kolay olmadığı, bu süreçte kutsal otoritenin, yerini halk egemenliğine bırakması, dolayısıyla devletin güç kaynağının, evrensel manada hukukun üstünlüğü anlayışı içinde bizatihi ulusal irade olması ve bunun gereği olarak devletin laikleşmesinin de kaçınılmaz olduğu tespiti yapıldıktan sonra *"Üstelik bu dönüşüm Batıdaki emsalleri gibi kanlı bir süreçte değil, belirli bir dönem baskısı da olsa, genel olarak barışçı bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Yönetimin laikleşmesi sayesindedir ki, bizatihi kutsal dinimiz ve diğer dinler, onların kurumları, kişilerin dinsel inanç, kanaat, ibadet ve ifade özgürlükleri, barışçı ve hoşgörülü bir biçimde teminat altına alınmıştır."* sözleriyle, Türkiye'ye özgü laikleşme sürecinin Batı'da yaşanandan farklı olduğu ve bir "dönem baskısı"nın ürünü olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu konuşmada inanç biçimlerinin teminat altına alınmasından bahsedilirken bu durumun laikleşmenin ürünü olarak ortaya çıktığı şeklinde bir çıkarım yapıldığı görülmektedir. Esasen ortada bir tolere etme durumundan ziyade teminat altına almadan bahsedildiği görülmektedir. Ve fakat teminat altına alındığı belirtilen "kişilerin dinsel inanç, kanaat, ibadet ve ifade özgürlükleri" birçok kez de bizatihi laiklik karşısında bir tehlike olarak tanımlanmıştır.

1999 yılı adli yıl açılış konuşmasında da Türkiye'nin laiklik tecrübesiyle ilgili olarak ayrıntılı tespitlerde bulunulmuştur. Laikliğin yozlaşmış bir biçimi olarak laikçiliğin tanımı

yapılmış ve neticeten Türkiye'deki laiklik anlayışının da Fransız ekolünden etkilendiği vurgulanmıştır. Bahse konu konuşmanın ilgili yerleri şu şekildedir:

"Fransa'yı örnek alan Türkiye, din-devlet ilişkisi açısından, Fransa'nın yaşadığı hastalıklardan bir türlü kurtulamamanın sıkıntısını çekmekte, laiklik Türkiye Cumhuriyeti devletinin yumuşak karnı olmayı sürdürmektedir.

Devletin dinler karşısında alacağı tutumlar bellidir.

Birincisinde, dinsel ve siyasal otoriteler, sınırları belirsiz biçimde iç içedirler. Eski ve ortaçağ devletlerinde durum böyledir.

İkincisinde, bütün özel ve kamusal yaşamı din belirler. Devlet, din merkezlidir (théocentrique), değişmez ve ilişilemez dogmalarla yönetilir. Devletin tek dini vardır, öbürleri dışlanmıştır. Bu rejimin adı teokrasidir ve her yerde eşitsizliklerin, ayrıcalıkların, çatışmaların nedeni olmuştur.

Üçüncüsünde, devlet ve din ayırımı ilkesinden yola çıkılır. Ancak ayırımın kapsam ve derecesini devlet belirlediğinden, devlet, dini çoğu kez toplumdan dışlar ya da onu güdümler. Dini devletleştiren bu sistemin adı, laiklik (laïcité) değil, laikçiliktir (laïcisme, laisizm). Şovenizm nasıl ulusçuluğun yozlaşmış, hastalıklı biçimiyse, laikçilik de bir bakıma laikliğin yozlaşmış, hastalıklı biçimidir. Dinleri aşındırmaya yönelik laikçiliğin anayurdu Devrim Fransa'sıdır...

Dördüncü tutum laikliktir. Laiklikte din ve devlet karşılıklı olarak bağımsızdırlar. Bağımsızlık esasından yola çıkan laiklikte din kuralları devleti, devlet de din kurallarını belirleyemez ve yönlendiremez. Devlet bütün inançlara, dinlere karşı ilgisiz ve eşit uzaklıktadır.

Çoğulcu demokraside laikliğin gerçek ve çağcıl anlamı işte budur. Çünkü çoğulculuk, zaten laik olmayı zorlar(110). Laiklik, dünyasallaşma (sécularisation, sekülerleşme), çoğulcu demokrasinin ana rahminde gelişmiştir. Demokrasinin çoğulcu boyutunun dinler/inançlar açısından somut yaşama zorunlu bir yansımasıdır. Bir rejim demokratikse, çoğulcu; çoğulcuysa, laik/seküler olmak zorundadır. ...

Laiklik, sekülerleşme; toplumsallaşmayı, toplumsal farklılaşmayı, eleştirel akılcılığı, doğal bir sonuç olarak, kendiliğinden yaratmıştır. Bunları yaratmak için, toplum mühendisliğine özenilmemiştir.

...

Türk deneyiminin, gerçek laiklikten, sekülerleşmeden değil, Fransız laikçiliğinden esinlendiğinde incelemeciler birleşmektedir. Bu saptama doğrudur.

Bu anlayışa göre, Türk uygulaması, pozitivist ve akılcı motiflerle bezenen, akılcı insan yaratmaya özenen bir tutumdur. Tanzimatla başlamış, kimi devrimlerle sürmüş, 1937'den sonra anayasalara girmiştir. Referansı çoğulculuk değil, akılcılıktır; bu yüzden de nedenle sonuç birbirine karıştırılmıştır.

...

Din, özellikle de İslam, sosyolojik olarak, Türk kültürünün en önemli parçasıdır. Ulusal birliği sağlamada bu tutkaldan yararlanmanın yollarını arayalım.

...

Herkesin bir yolu, ideolojisi, yöntemi vardır. "Allah sizleri sınamak için böyle yaptı. Hayırlarda (tercihlerde) birbirinizle yarışın", "Doğu da Batı da Allah'ındır. Nereye dönseniz Allah karşınızdadır" diyen, dillerin çeşitliliğini ve 124000 peygamberi kabul eden bir Tanrı, bir din hiçbir topluluğa düşman olamaz. Bağımsız kararı (içtihat), danışmayı (şûra), oydaşmayı, uzlaşmayı (icma: consensus) benimseyen bir din çağcıldır, kanımca çoğulcudur, laikliğe elverişlidir. İslam'ın bu damarını işleyerek onu laiklikle bütünleştirebiliriz."

Anılan konuşmada ifade edilen *"Din, özellikle de İslam, sosyolojik olarak, Türk kültürünün en önemli parçasıdır. Ulusal birliği sağlamada bu tutkaldan yararlanmanın yollarını arayalım."* şeklindeki tavsiyenin Durkheim'cı bir bakışın ürünü olduğunu söylemek gerekir. Dinin kolektif bilinci, toplumsal iç yapışkanlığı sağlayan bir araç olarak önemsenmesi gerektiği yargı erki tarafından vurgulanmıştır. Bununla birlikte aynı konuşmada İslamiyet ile ilgili olarak ifade edilen sözlerden de İslam ile laikliğin bütünleştirilebileceğine ilişkin bir anlayışın ortaya konulduğu görülmektedir.

Adli yıl açılış konuşmalarında din başlığı altında dikkate ve değerlendirmeye alınmış bir diğer husus da Diyanet İşleri Başkanlığının varlığı mevzuudur. Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin ilgasıyla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması dini hayatı kontrol altında tutma gayretinde veya mecburiyetinde olan bir devletin politikası olarak gerçekleşmiştir. Saltanatın kaldırılmasını takiben din alanında yaşanan gelişmeler, hilafetin ve Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması, Osmanlı'dan kalma dini bürokrasinin de miadını doldurduğu hususundaki modernleşme söyleminin etkisini ortaya koymaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı kurumsallaştırılırken ortaya çıkan temel fark, itikat, ibadet ve ahlak gibi temel konularda da dinin yeni sınırlarının belirleniyor olmasıdır (Subaşı, 2014: 14). Kuruluşundan itibaren Devletin belirlediği sınırlar içerisinde bir din anlayışını Diyanet İşleri

Başkanlığına bağlı imamlar, dini alana dair ve aynı zamanda gündelik hayatın tanzimine ilişkin kimi buyrukları toplumsal alana yaymakla vazifelendirilmişlerdir.

Laiklik ilkesine özel önem atfedilen adli yıl açılış konuşmalarında, Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşu ve devamına ilişkin yapılan tespitler de somut durumu ortaya koyması bakımından son derece açıklayıcı nitelikte olmuştur. Dini hayattan sorumlu bir kamu kurumunun varlığı ile laiklik ilkesi arasında var olabilecek çelişki düşünülmemekle birlikte Diyanetin varlığı son kertede lüzumlu ve ülkenin içinde bulunduğu kendine münhasır durum vurgulanarak son derece gerekli görülmüştür. 1994 yılı adli yıl açılış konuşmasında Diyanet İşleri Başkanlığının varlığı ve işlerliği konusunda yapılan değerlendirme şu şekildedir:

> *"Türkiye'de uzun yıllar süren bir gelişme sonucu ulaşılan toplum düzeyinde, devlet işleri din işlerinden tamamen ayrılmış ise de, Devletin din üzerinde denetim yetkisi vardır. 3 Mart 1924 tarihinden beri Diyanet İşleri Başkanlığı, Devlet yapısı içinde yer almaktadır. Anayasa'nın 136. maddesi bu konuda, "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir" demektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "genel idare" içinde yer alması, Türkiye'deki laiklik ilkesinin Batı ülkelerinde öngörülen klasik laiklik anlayışından ayıran önemli bir özelliğidir. Devlet ve dinin birbirinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürmelerinin daha doğal olacağı akla gelebilirse de, Türkiye'nin koşulları, dini faaliyetlerin Devlete bağlı tutulmasını gerektirmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki büyük inkılap hareketlerinin doğurduğu siyasi zorunluluk sonucu "genel idare" içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu durumunu sürdürmesinde bugün için de yarar ve hatta zorunluluk vardır."*

1999 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise *"Türkiye Cumhuriyetinde Halifelik kaldırılmıştır. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti ise görünüşte kaldırılmış, aslında Diyanet İşleri Başkanlığı adıyla bir bakana bağlanarak devlet örgütü içine alınmıştır. Örgütün dini İslam, mezhebi Sünnidir."* şeklindeki eleştirel mahiyetteki sözlerden sonra Devletin Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla dini denetlemesinin ve yönlendirmesinin adının laiklik değil laikliğin yozlaşmış hali olan laikçilik olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte *"Kurtuluş Savaşında din sömürüsünden çok çeken Atatürk ve arkadaşlarının o dönemde dini denetim altında*

tutmaları anlaşılır ve gerçekçi bir tutumdur. Ancak çoğulcu demokraside bu tutum sürdürülemez. Kurumlar ve kurallarla düzlüğe çıkmak gerekir." denilmiştir. Fakat neticesi itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığının gereksizliği, ilga edilmesi gibi ifadeler de bahsedilen konuşmada bulunmamaktadır.

Devlet kontrolünün yoğunlaştığı bir alan olarak dini hayat ve bunun düzenleyicisi konumunda bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı, genel itibarıyla laiklik ilkesi ile sürekli bir uyum içerisinde tutulmaya çalışılmıştır. Zira Durkheim'ın ifadesiyle toplumsal iç yapışkanlığı sağlayan önemli bir kurum olan din, bireylerin kendisine bırakılmayacak kadar önemli ve değerlidir. Genel olarak adli yıl açılış konuşmalarında da Diyanet İşleri Başkanlığının varlığının bu doğrultuda kolektif bilincin sağlanması için toplumsal anlamda bir tutkal olarak değerlendirildiği, bu kuruma bu kapsamda önem atfedildiği görülmektedir.

4.5. Yasama, Yürütme, Politika ve Yargı Erki

4.5.1. 1990 Yılında Yaşanan Bir Örnek: Politik Alan Arasında Kalan Yargı Erki

Bütün baroların katılımıyla oluşan, kamu kurumu niteliğinde, tüzel kişiliği haiz bir üst meslek kuruluşu olan Türkiye Barolar Birliği, 7 Temmuz 1969 tarihinde yürürlüğe giren 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ile yasal olarak Türk hukuk tarihinde yerini almıştır. Türkiye Barolar Birliği, baro mensuplarının genel menfaatlerini ve mesleğin ahlak, düzen ve geleneklerini korumak; kanunların memleket ihtiyaçlarına uygun olarak gelişmesi ve yürütülmesi yolunda dileklerde, yayınlarda bulunmak, gerekirse ön tasarılar hazırlamak; Adalet Bakanlığının, yargı ve yasama yetkisini taşıyan mercilerin ve baroların soracakları adli ve mesleki konular hakkında görüş ve düşüncelerini rapor halinde bildirmek; mahkeme içtihatlarının sistemli bir şekilde toplanması ve yayınlanması için Adalet Bakanlığı ve yargı mercileri ile işbirliği yapmak, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunmak ve korumak, bu kavramlara işlerlik kazandırmak gibi yasal bir takım görev ve yetkilere sahiptir. Netice itibarıyla Türkiye'de Barolar Birliği, Avukatlık Kanunu'nun 1. maddesi uyarınca yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı serbestçe temsil eden avukatların üye olması zorunlu olan Baroların, bağlı bulunduğu kamu kurumu niteliğinde bir üst meslek kuruluşudur.

10 Mayıs 1990 tarihinde gerçekleştirilen Danıştay Kuruluş Yıldönümü töreninde, dönemin Barolar Birliği Başkanı Önder Sav ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal arasında bir

polemik yaşanmıştır. 11 Mayıs 1990 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde söz konusu olay şu şekilde yer almıştır:

"Türkiye Barolar Birliği Başkanı Önder Sav da KHK uygulamasını sert bir dille eleştirerek, "Türkiye bugün, 1876'dan beri süregelen 'hukuk devleti' savaşında 'kanun devleti'nden de geriye götürülmek üzeredir. Ülkenin ve toplumun gündeminde yer alan KHK'lar konusu, artık kanun devleti bir yana 'keyfi devlet' anlayışına yönelindiğini göstermektedir." dedi.

Artık anayasa saygısının bir kenara itildiğini, ülkenin bir kararnameler kargaşası ile yönetilmek istenir duruma geldiğini, bu durumda hukukun üstünlüğünden, hukuk devletinden söz edilemeyeceğini; siyasal iktidarın hukuka değil, kendi anlayış ve felsefesine uygun işlemleri yürüttüğünü öne süren Sav, "Kim ne derse desin, hangi hukuk devleti yolu gösterilirse gösterilsin, hükümet bildiğini okumakta, hukukun üstünlüğü ilkesini çiğnemektedir. Hukuk Devleti için asıl tehlikeli ve sakıncalı olan anlayış da budur." dedi. "TBMM kendi güvenoyuyla getirdiği hükümeti denetleyemez duruma sokulmuştur" diyen Sav'ın olağanüstü hal kararnamesine ilişkin eleştirileri alkış topladı.

"Demokratik bir ülkede yönetimin kendi hukuk kurallarına bağlı kalması, hukuk devleti anlayışının vazgeçilmez şartı ve doğal sonucudur." diye sözlerine başlayan Cumhurbaşkanı Turgut Özal ise idari yargıya ilişkin kimi uyarılarda bulundu. İdari yargı yetkisinin idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olduğunu savunan Cumhurbaşkanı Özal, "Yürütme görevinin Kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisi biçiminde yargı kararı verilemeyeceği Anayasa gereğidir." dedi. Verilen "Yürütmenin durdurulması" kararlarının da bazı koşullara bağlı olduğunu belirterek "Ne var ki uygulamada bu lazımeye her zaman riayet edilmediği hususunda bazı ciddi şikayetler olduğunu müşahede etmekteyim." diyen Cumhurbaşkanı Özal, "bu durumda kamu hizmetinin zarar göreceği izahtan varestedir. bu itibarla, bu konularda azami hassasiyetin gösterilmesinde yarar vardır." dedi.

Cumhurbaşkanı Özal konuşmasını bitirirken, "Benden önce konuşan Baro Başkanı'na cevap vereceğim" diyerek Sav'ın özellikle KHK'lara ilişkin eleştirilerine

yanıt verdi. Sav'a hitaben "Olağanüstü hal ve Sıkıyönetim gibi hallerde çıkarılan KHK'ların konusunu ve mesnedini Anayasamızdan okumasını tavsiye ederim" diyen Özal sözlerini şöyle sürdürdü: "Bizim üzerinde durduğumuz en önemli konu politik mücadeleler değil, bu memleketin, devletin ülkesiyle, milletiyle bölünmez bütünlüğüdür. Bunun için de kanunların, Anayasanın verdiği tüm yetkilerin sonuna kadar kullanılacağını ifade etmek isterim. Bunu herkes böyle bilsin."

Törenin sona ermesinden sonra gazetecilerin sorularını yanıtlayan Önder Sav da, "Ben bir demokratik hukuk devletinde var olan bir baskı grubunun temsilcisiyim. Bağımsız ve tarafsız bir hukuk adamıyım. Ben konuşmamda hukuk devleti ilkesinin altını çizdim. Herhalde ben Anayasayı, Cumhurbaşkanından daha iyi bilirim. Kendisi ile bir polemiğe girme gereği görmüyorum." dedi."

1990 yılının mayıs ayında yaşanan bu olay eylül ayında yapılacak olan adli yıl açılış töreninde de farklı bir şekilde tekrar gündeme gelmiştir. Adli yıl açılış törenlerinde sadece Yargıtay Başkanı'nın konuşma yapacağına ilişkin düzenleme yer almasına rağmen, açılış törenlerinin teamülen değil yasa gereği yapılmaya başlandığı 1973 yılı açılış töreninde, Yargıtay Başkanı tarafından yapılan açılış konuşmasından hemen sonra tören programında yer almamasına rağmen dönemin Barolar Birliği Başkanı kendiliğinden kürsüye çıkmış ve bir konuşma yapmıştır. Barolar Birliği Başkanı'nın adli yıl açılış törenlerinde konuşma yapmasına yönelik uygulama da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Takip eden yıllarda Birlik Başkanları Yargıtay Başkanlarından sonra bir konuşma yapmaya devam etmişler ve yaptıkları konuşma metnine de Adalet Yılı Açış Konuşması adını vermişlerdir.

1989 yılına gelindiğinde, adli yıl açılış töreninden önce Barolar Birliği Başkanlığına Birlik Başkanı'nın törende konuşmasının süregelen uygulama halini aldığı; ancak bu konuşmanın bir açış konuşması olmadığı, bu konuşmaya açış konuşması denmesinin yasaya uygun düşmediği ve bugüne kadar konuşma metninin önceden Yargıtay Başkanlığı'na gönderilmesinin yerleşmiş bir uygulama olduğu, kendilerinin de önceden metni el yazısı veya basılı olarak göndermeleri gerektiği belirtilmiştir. Barolar Birliği Başkanı, birinci hususun yerinde olduğunu ifade ederek yeni konuşma metnine "Açış konuşması" değil "1989-1990 Adalet Yılının Açılışında yaptığı konuşma" denilmek suretiyle söz konusu metni bastırıp sunmuştur. İkinci hususla ilgili olarak ise Birlik Başkanlığına kadar gelen bir kimsenin nasıl konuşulması gerektiğini bileceği ve bu sebeple metnin önceden verilmesinin söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir. Yargıtay tarafından olumlu cevap verilmemesi

üzerine törenden bir gün önce metin gelmediği takdirde ertesi günkü programda konuşma yapamayacakları bildirilince konuşma metni gönderilmiştir. Ertesi günkü törende ise Barolar Birliği Başkanı metin dışına çıkmak suretiyle konuşma yapmıştır. Ertesi yıl Danıştay kuruluş yıldönümü töreninde Barolar Birliği Başkanı'nın Cumhurbaşkanı'na yönelik sözlerinin üzerinden henüz üç ay geçmiş iken Yargıtay'da yapılan 1989 yılı adli yıl açılış töreninde metnin dışına çıkılması olayı gerekçe gösterilerek Barolar Birliği Başkanı'nın konuşma metninin 25.6.1990 gününe kadar gönderilmesine ilişkin Yargıtay Başkanlar Kurulu tarafından 28.5.1990 tarihinde karar alınmış, fakat bu karara Barolar Birliği olumsuz cevap vermiştir. Yargıtay Başkanlar Kurulu da bunun üzerine Birlik Başkanı'nın konuşmasına tören programında yer vermemiştir. (1990 yılı adli yıl açılış konuşması)

Yargıtay Başkanlığı'nın adli yıl açılış töreninde Barolar Birliği Başkanı'nın konuşmasına yer vermeyeceğine ilişkin haber, 26 Haziran 1990 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, *"Türkiye Barolar Birliği Başkanı Önder Sav, kuruluş yıldönümünde yapacağı konuşmayı Yargıtay'a göndermedi. Yargıtay'ın Barolar Birliği'ne konuşmayı göndermesi için tanıdığı süre dün doldu. Yargıtay Başkanı İsmet Ocakçıoğlu geçen günlerde Barolar Birliği'ne bir yazı göndererek Başkan Sav'ın kuruluş yıldönümünde yapacağı konuşmayı 25 hazirana kadar göndermesini istemişti. Sav böyle bir durumla ilk kez karşılaşıldığını belirterek, konuşma metnini göndermeyeceğini açıklarken, Yargıtay Başkanı Ocakçıoğlu da, "Bunun bir gelenek gereği olduğunu" söylemişti."* şeklinde yer almıştır.

Yeni adli yıl açılış töreninin yapılacağı 6 Eylül 1990 tarihine gelindiğinde ise Barolar Birliği, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde alternatif bir açılış töreni düzenledi. Törenden bir kaç gün önce yazılı bir açıklama yapan Birlik Başkanı Önder Sav, söz konusu törende kamuoyuna gerçekleri açıklayacağını belirtti. Sav, toplantıya üniversitelerden de çok sayıda öğretim üyesinin katılmasının beklendiğini kaydederek, "Hiç kuşku duyulmasın, baroların yapacağı toplantı, şimdiye kadar düzenlenen toplantıların en anlamlısı, en katılımlısı, en içeriklisi ve en görkemlisi olacaktır" ifadelerini kullandı. Yargıtay Başkanlar Kurulunun, adli yıl açılış töreni programında Birlik Başkanı'nın konuşmasına yer vermemesini de "sansür" olarak niteledi (05/09/1990 tarihli Cumhuriyet Gazetesi). Barolar Birliğinin Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde düzenlediği törende, Birlik Başkanı Önder Sav, *"Biz ulusuz, çağdaş, uygar toplum olma iddiasındayız. Bizi şeriat düzenine sokma, tekrar ümmet yapma gayretleri boşunadır. Türkiye'de laikliğin topluma açtığı uygar, çağdaş, insana ve dine saygılı, aklı ön planda tutan kapılarını kapatmaya kimsenin gücü yetmeyecektir"* dedikten sonra *"Gölgelerinden*

korkanlar, yönetime yaranarak daha iyi gelecek düşleyenlerle aynı yargı ve adalet kulvarında koşmayız. İktidara şirin görünme yarışında biz yokuz. Yargıyı daha bağımsız yapma, baroları vesayet ve sansürden kurtarmada, Yargıtay'ı daha bağımsız, daha etkin, daha tutarlı yapma yarışında varız. Yargıtay daire başkanları ve üyelerinin çoğunluğunun Yargıtay yönetiminin tutum ve davranışlarını uygun bulmadığını biliyoruz. Bu bizi ferahlatıyor. Sorunumuz, uğraşımız yüce Yargıtay'la değildir. Bağımsız Yargıtay'ın başında bugün maalesef bağımsızlığı tartışılan İsmet Ocakçıoğlu var. Yürütmenin Yargıtay üzerinde de etkin olduğu söylentileri yayılmaya başlandı." ifadelerini kullandı (07/09/1990 tarihli Cumhuriyet Gazetesi).

1990 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı ile yaşanan olaylara ilişkin olarak, Birlik Başkanlarının konuşma yapmaya başlamasıyla ilgili yukarıda da aktarılmış olan tarihsel bilgilerle birlikte, adli yıl açılış töreninde yapılan konuşmanın serbest kürsüde yapılan bir konuşma niteliği taşımadığı, törenin amacı doğrultusunda, adli üslûba uygun şekilde yapılması gerekli olan bir konuşma olduğu, bu doğrultuda Yargıtay Başkanı'nın bile konuşma metni üzerinde Başkanlar Kurulunun düşüncesi alınırken, Birlik Başkanı'nın konuşmasının her türlü kayıttan azade olduğunun savunulamayacağı, töreni genel politikanın tartışıldığı bir ortam haline dönüştürme istidadı taşıyan bir konuşmaya müsaade edilemeyeceği, politikanın yargıya sokulmamasının, yargı bağımsızlığının teminatı olduğu, adli yıl açılış töreninin hiç kimsenin politik heveslerine basamak teşkil edemeyeceği vurgularıyla birlikte şu ifadeler yer almıştır:

> *"Yüce Yargıtay'ın her zaman koruduğu ağırlığı sebebiyle cevap vermemesinden yararlanılarak kamuoyu yanıltılmak suretiyle sürekli kışkırtma ve sataşma yolu tercih edilmiş ve sorun bu yıl derhal politik bir zemine oturtulmak istenmiştir. Olayın bu safhaya sokulması çabalarına bazı politikacılar da destek vermekten geri kalmamışlar işi Yüce Yargıtay'ı uyarmaya kadar götürmüşlerdir. Bunu hayret ve üzüntü ile karşıladığımızı belirtmeden geçemeyeceğiz. Biz, sarf edilen sözleri buraya alıp sizlere yeniden hatırlatmayı uygun görmüyoruz. Bu sözlere cevap verecek de değiliz. Ancak şu husus iyice bilinmelidir ki, Yüce Yargıtay kendini böyle bir uyarıya asla muhatap saymaz. Bu vesile ile tepki adı altında yaratılmak istenen hava, kullanılan dil, üslûp meselenin hangi düzeyde ele alındığının bir göstergesi olmuş ve talihsiz bir tablo oluşturmuştur, ilerde yargı tarihini inceleyecek olanlar bu talihsiz tabloyu ibretle ele alacaklar, kamuoyu ve Yargıtay yetkili organları bunu elbette gereği gibi değerlendireceklerdir. Metnin önceden verilip verilmemesi hususu tartışma konusu*

yapılıp sorun bu safhaya sokulunca, Yargıtay'ca yapılacak tek iş, sadece konuşmayı programa almamaktır. Yargıtay da bunu yapmıştır. Açılış programının düzenlenmesi tamamen Yargıtay'ın bir iç işidir. Buna dışarıdan hiç bir kişi veya makam müdahalede bulunamaz."

Bu bağlamda aynı adli yıl açılış töreninde bir başka hadise daha yaşanmıştır. Adli yıl açılış konuşması o yıl, *"Sayın Cumhurbaşkanım, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Başkanı, Sayın Başbakan, Yüksek Yargı Organlarının Sayın Başkanları, Bakanlar Kurulunun Sayın Üyeleri, Sayın Konuklar, Değerli Meslektaşlarım, Basının ve TRT'nin Sayın Mensupları"* hitabıyla başlamaktadır. Söz konusu törende Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin lideri Erdal İnönü de ana muhalefet partisi lideri sıfatıyla törende bulunmasına rağmen, adli yıl açılış konuşmasının hitap kısmında kendisine yer verilmemesi nedeniyle töreni terk etti. İnönü, gazetecilerin sorusu üzerine, Yargıtay Başkanı'nın kendisinden söz etmemesini önce bir unutkanlık sandığını, ancak konuşmayı dinlediğinde bunun bir unutkanlık değil bilinçli olarak yapılmış bir hareket olduğunu anladığını söyledi. Yargıtay Başkanı'nın bu tutumu ile ana muhalefetin tören salonunda, hatta Türkiye'de olmadığı görüşünü ortaya koyduğunu belirten İnönü, "Böyle bir görüş Yargıtay Başkanı'na yakışmaz. Ana muhalefet olarak Türkiye'de yargının bağımsızlığını korumak bizim görevimizdir. Bunun için de onlar bugün bunun farkında değillerse, bunu biz savunuruz. Her şeyden önce Yargıtay Başkanı'nın Türkiye'de ana muhalefetin yerini bilmesini istiyorum, bekliyorum." ifadelerini kullandı. Yargıtay Başkanı, törenden sonra bir gazetecinin, "SHP Genel Başkanı Erdal İnönü protokolde adı geçmediği ve politik davranıldığı gerekçesiyle töreni terk etti. Bu konuda ne diyorsunuz" şeklindeki sorusuna karşılık, "Bu politika değil. Olsa olsa bir protokol hatası olabilir. Gerekirse kendisiyle konuşur durumu izah ederiz. Bu hatayı politik bir davranış olarak değerlendirmek tamamen yanlış" dedi (07/09/1990 tarihli Cumhuriyet Gazetesi). Ertesi yıl (1991) yapılan adli yıl açılış konuşmasının hitap kısmında ise "Ana Muhalefet Partisinin Sayın Genel Başkanı" ifadesinin hitap kısmına eklendiği görülmektedir.

1990 yılında başlayan iki ayrı adli yıl açılış töreni yapılması olayı, 1991 ve 1992 yıllarında da aynı şekilde devam etti. 1993 yılına gelindiğinde ise yeni Yargıtay Başkanı adli yıl açılış töreni öncesinde *"Türkiye Barolar Birliği yargının ayrılmaz bir parçasıdır... Biz bir ağacın dallarıyız... Dallardan biri de barodur... Sayın Önder Sav, yeni Adalet Yılı açılış törenine katılınız... Ve konuşunuz... Konuşma metninizi önceden göndermenize de gerek yok."* dedi. Törene Barolar Birliği Başkanı da katıldı ve iki ayrı tören yapılması yönündeki

uygulama sona erdi (Donat, 2019). Bu arada 17 Nisan 1993 tarihinde Turgut Özal vefat etmiş, 1983'ten 1991'e kadar tek başına iktidarda kalan Özal'ın partisi ANAP ise 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde oyların yüzde 24'ünü alıp 115 milletvekili çıkararak ikinci parti durumuna düşmüş ve 1991'den 1995'e kadar muhalefet partisi olarak siyasi hayatını devam ettirmiştir. Yukarıda aktarılan olayların diğer aktörü olan Önder Sav ise daha önce CHP içerisinde görev almış, milletvekilliği yapmış bir kişi olarak 12 Eylül'den sonra avukatlık mesleğine dönmüş, 1989 ilâ 1995 yılları arasında Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1996-1999 ve 2002-2007 yılları arasında da yine CHP milletvekili olarak, aynı zamanda bir dönem de CHP genel sekreteri olarak görev yapmıştır (Bianet, 2010).

Turgut Özal ile Önder Sav arasında Danıştay Kuruluş yıldönümü töreninde yaşanan gerilimle başlayan süreçte olayın aktörlerini tekrar nitelendirmek gerekirse, Turgut Özal Cumhurbaşkanı sıfatıyla yürütmenin başı, Önder Sav politika geçmişi bulunan bir şahıs olarak bir baskı gurubunun başkanı, Erdal İnönü anamuhalefet partisi lideri, İsmet Ocakçıoğlu ise yargı erkinin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar 1990 yılında bu aktörler arasında gelişen olaylar hukuk devleti, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar ile perdelenmiş olsa da Önder Sav'ın Turgut Özal ile yaşadığı tartışma da, alternatif adli yıl açılış töreni düzenlenmesi de, Yargıtay'da yapılan adli yıl açılış töreninde ismi zikredilmediği için Erdal İnönü'nün töreni terk etmesi de tamamen politik eylemler olarak değerlendirilmelidir. Yargıtay'ın Barolar Birliğinden konuşma metnini istemesi ile başlayan ve alternatif adli yıl açılış töreni düzenlenmesi ile neticelenen durumda yargı erkinin aldığı pozisyon ise ayrıca değerlendirmeye muhtaçtır. Bir kere şunu ifade etmek gerekir ki 1990 yılı adli yıl açılış töreni Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki ilk adli yıl açılış törenidir. Yukarıda aktarılan hadiselerden de anlaşıldığı üzere bir politik saf tutma durumu söz konusudur. Bu bağlamda yaşanan olaylar 1990 yılı adli yıl açılış konuşmasında "Yargıtayın politik zemine çekilmeye çalışıldığı, buna müsaade edilmeyeceği" gibi cümlelerle değerlendirilmiş ise de olayların öncesinde ve sonrasında yaşananlar esasen 1990 yılında yaşanan olayda yargı erkinin kendisini yürütme erkinin, o dönem itibarıyla güçlü bir figür olan Turgut Özal'ın yanında konuşlandırdığına yönelik bir değerlendirmeyi beraberinde getirmektedir. Bu anlamda denilebilir ki modern hukuk kuramının öne sürdüğü hukuk politika ayrımına ilişkin tez, eleştirel hukuk teorisyenlerinin dediği gibi çok da gerçekçi değildir. Pratikte olan şey, politik alandan azade olmayan, bilakis politik alana duyarlı olan bir hukuksal alandır. Turgut Özal'ın ölümünün akabinde yapılan

1993 yılı adli yıl açılış töreni öncesinde Yargıtay Başkanı'nın Barolar Birliği Başkanı'nı adli yıl açılış törenine davet eden ve konuşma metninin de önceden gönderilmesine gerek olmadığını belirten beyanı da bu durumu destekler mahiyettedir.

4.5.2. Yasama ve Yürütmeye Mecburiyet: Bitmeyen ve Karşılanmayan Talepler

Türkiye Cumhuriyet'inde yargı erkine biçilen misyonun, Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı prensibinde bahsettiği şekilde bir dengeleme misyonundan ziyade kurucu doktrinin de etkisiyle yürütme ve yasama erklerinin dışında ve/veya üstünde konuşlandırdığına yönelik tespit daha önce ifade edilmişti. Bu tespitin yargı erkinin ve hukuksal alanın, ideolojik ve baskı aygıtı olma niteliği göz önüne alındığında geçerli olduğunu söylemek mümkün iken, maddi, fiziki imkanlar, gündelik bürokratik işlerlik durumu söz konusu olduğunda yasama ve yürütme erkinin dışında veya üstünde konuşlanmış olmanın bir dışlanmaya veyahut ötekileşmeye dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda 1983 yılı adli yıl açılış konuşmasında erkler arasında bir yatay ilişkiden bahsedilmiş, yargının yasama ve yürütme ile olan bu ilişkisinin de hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gereği olduğundan bahsedilmiştir. Konuşmanın ilgili kısmı şu şekildedir:

> *"Bugünün demokratik hukuk devleti, yasama, yürütme ve yargı erklerinin dengeli şekilde ayrımı esasına dayanır. Devletin üç ana temel organı olan bu güçlerin tam bir uyum içinde çalışmaları sistemin sağlıklı işlemesinin önde gelen koşuludur. Bu güçler birbirinin üstünde değil, birbirinin yanında olmalıdır.*
>
> *Yargı organı uyuşmazlığı çözdükten sonra verdiği hükmün yerine getirilmesini sağlamak bakımından yürütme organının yardımına ihtiyaç duyacaktır. Bu yargı yürütme dayanışması, ceza hukuku alanında ve ceza davalarında daha belirgin biçimde ortaya çıkar. Çünkü suçun teshilinde, suçlunun yakalanıp hâkim önüne getirilmesinde ve mahkemenin verdiği hükmün uygulanmasında yargı, yürütmenin yardımından yararlanır, idare hukuku alanında da bu böyledir. Orada yine hâkimin elinde kararlarını uygulatacak zorlayıcı bir güç bulunmamaktadır. Bunun gibi kişiler arasındaki hukuk davalarında da taraflardan biri mahkemece verilen karara uymazsa, o kararı uygulatabilmek için yine yürütmenin idarenin yardım ve desteğine ihtiyaç vardır. O halde yargı ile yürütme-idare arasında dayanışma zorunluğu hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gereğidir."*

Öte yandan kuvvetler ayrılığı prensibi 1999 yılı adli yıl açılış konuşmasında da şu sözlerle yer almıştır:

"Çünkü, diyordu, Montesquieu, deneyimler, güç (iktidar) sahibinin gücünü kötüye kullanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Despotik iktidarlar, aslında yasalara göre değil, kendi irade ve tutkularına göre yönetirler. Bunu önlemek için gücün gücü, iktidarın iktidarı durdurması gerekir. Böylece Montesquieu; Aristo ile birlikte ucun ucun söylenen, Locke'ta iki güçle sınırlanan, demokrasinin örgütlenme ve hukuk düzeninin işlemesiyle ilgili erkler, iktidarlar, güçler ayrılığı ilkesinin can alıcı noktasını yakalamış oldu. ...

Montesquieu'nun erkler/güçler ayrılığı ilkesinin sonuçları bellidir: Görevsel, yetkisel açıdan üç erk, iktidar bağımsızdır. Bu bir. Kişiler açısından birbirlerini azledemezler. Bu iki. Maddi açıdan aralarında organik bağlantı yoktur. Bu üç. Ne var ki, bu sonuç gerçekçi değildir. Çünkü bu üç erk, iktidar, güç birbirlerinden kopuk değildir. Aralarında işbirliği, dayanışma, denge ve yakınlaşma vardır."

Adli yıl açılış konuşmalarında hemen her yıl yasama ya da yürütme erkine yöneltilen bir takım talepler olmuştur. Bunlar bazen lüzum görülen kanun değişiklikleri, bazen yargı mensuplarının parasal haklarında iyileştirme talepleri, bazen bina ihtiyacı, bazen protokol düzenlemesi, bazen de daha ilkel nitelikte kırtasiye malzemelerinin temini yönünde taleplerdir. Yargı erkinin yasama ve yürütme erkine yönelik taleplerinin alt başlıklarına geçmeden önce belki konunun bir özeti niteliğinde sayılabilecek 1972 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan şu satırları akılda tutmak faydalı olacaktır:

"Zahmet edilip adalet yılını açış nutukları incelendiği zaman görülecektir ki, yıllar boyu bu kürsüden adli kanunlardaki, mahkemeler teşkilatındaki eksikliklerden; aksaklıklardan, davaların gereği gibi görülüp bitirilmediklerinden, vatandaşların yakınmalarından söz edilmiş, alınması gereken acil tedbirlere işaret olunmuştur. Bu sözler hiçbir yankı yaratmamış, bugüne kadar olumlu tek bir adım atılmamıştır. Adli düzen, her geçen yıl, türlü etkenler altında biraz daha gerileyerek ihtiyaçlara cevap veremez olmuş, dava sayısı biraz daha fazlalaşmış, vatandaşların şikâyetleri biraz daha artmıştır. Bugün Türk halkı adli düzenden şikâyetçidir. Bu şikâyetlerin nedenlerini, diğer etkenleri bir yana atarak tamanen mahkemelere hâkimlere yüklemek insafsızlık olur."

Hukuksal alanı, bürokratik organizasyonun varlığından ayrı düşünmek mümkün değildir. Bürokrasi hukuksal olanın sağladığı meşruiyet vasıtasıyla kabul ve rıza görürken hukuksal yapının maddi anlamda işleyişi de genel bürokratik yapının rızasına, aynı zamanda kendi içindeki bürokratik yapının işlerliğine bağlıdır. Modern ulus devlet, yargı erkini verdiği kararlar bakımından "bağımsız ve tarafsız" olarak nitelendirmiş ise de bu erkin ortaya çıkardığı ürün, pozitivist bir bakış açısıyla değerlendirilecek olursa bir "hüküm koyma" eyleminin değil "adalet hizmeti sunma" eyleminin ürünüdür. Adalet hizmeti sunma olarak nitelenen bu "rasyonel eylem"in kendisi de bizatihi bürokratiktir. Dolayısıyla Weber'in bahsettiği ideal tip bürokrasi kuramı, Michels'in bahsettiği oligarşinin tunç kanunu, Rouuseau'nun bahsettiği bireyi devlet içinde eritme, toplumsal bağı sağlama gibi temel kavram ve kuramlar yargı erki için de geçerlidir. Bu bağlamda bürokrasi denilince akla yürütme erkinin gelmesi aslında bir galat-ı meşhurdur. Yargı erkinin genel bürokrasi formülasyonundaki yerini ayrıksı hale getiren ise kendi bürokratik sistemini işler kılabilmesi, bir diğer ifadeyle adalet hizmetini sunabilmesi için yasama ve yürütme erklerine ihtiyaç duyması durumudur. 1972 yılı adli yıl açılış konuşmasındaki "Türk halkının adli düzenden şikayetinin mahkemelere ve hakimlere yüklemesinin insafsızlık olacağı"na ilişkin değerlendirmeyi ve yargı erkinin istinaf mahkemelerinin kurulması talebinden tutun bina, kırtasiye, parasal haklarda ve protokol kurallarında düzenleme yapılmasına ve benzeri hususlara ilişkin yasama ve yürütme erkinden taleplerini bu dikotomi çerçevesinde düşünmek gerekmektedir.

4.5.2.1. İstinaf Mahkemeleri Kurulsun!

Cumhuriyetin erken dönemindeki önemli taleplerden biri Yargıtayın üzerindeki iş yükünü azaltmak amacıyla 1944 yılı adli yıl açılış konuşmasında dillendirilmeye başlanan, *"adlî teşkilâtın çifte kademeli olarak teşkili"* şeklindeki talep olmuştur. Çift kademeden kasıt bir yerel yargı yerinin verdiği kararı temyiz makamı olan Yargıtaydan önce denetleyecek olan bir ikinci derece yargı yerinin kurulmasıdır. Bu düzenlemenin yapılmasının, Yargıtayın iş yükünün azaltılmasının yanında *"hem seri, hem de mümkün mertebe şaşmaz, yani katî ve binaenaleyh, âzami derecede teminatlı bir adaletin"* sağlanacağı belirtilmiştir. 1946 yılı adli yıl açılış konuşmasında "*Yargıtay'a gelen dava dosyalarının beşte birinden fazlası, aynı yılın yargı faaliyeti devresinde ele alınamamakta ve yıldan yıla devredilen davaların miktarı, gitgide bir çığ gibi yuvarlanıp kabarmakta"* olduğundan bahsedilerek *"vatandaşların, mahkemelerden verilen kararlara kanmadıkları takdirde, doğrudan doğruya, Yargıtay'a*

gelecek yerde basamak bir yargı yerine, yani istinaf kademelerine başvurmasını sağlamak" şeklinde yapılacak düzenlemenin yani ikinci derece yargı yerleri kurmanın çözüm olacağı belirtilmiştir. 1951 yılına gelindiğinde *"İlk mahkemelerin, muhitin ve tarafların nüfuz ve tesiri altında iş görmeleri ihtimali vardır. Daha mühim merkezlerde kurulacak olan üst mahkemeler bu gibi nüfuz ve tesirden uzaktırlar. Daha fazla bir bitaraflıkla hüküm verilir. Üst mahkeme teşkilâtı, birçok devletlerde vardır. Bu teşkilâtı ilga eden devletler yeniden ihyaya mecbur olmuşlardır. Üst mahkemeler teşkilâtı, istinaf mahkemeleri namı altında eskiden bizde de mevcuttu. 8/Nisan/1340 tarihinde ilga olunmuştur, ilk mahkemelerle Yargıtay arasında bir derece mahkemesi olan ve mühim davalarda bir süzgeç vazifesini gören istinaf mahkemelerinin kaldırılması, çok hatalı ve isabetsiz bir iş olmuştur."* şeklinde ifadelerle istinaf mahkemelerinin önemine ve kurulmasına vurgu yapılmıştır. Yıllar itibarıyla istinaf mahkemelerinin kurulmasına yönelik talepler bu şekilde devam etmiştir. 1993 yılı adli yıl açılış konuşmasında *"Özellikle maddi olayların varlığı konusunda ilk mahkemeden sonra dosyaların yeni baştan incelenmesini öngören ikinci derece mahkeme olarak istinaf, yargılama düzeni içinde ciddi bir boşluk olarak durmaktadır. Tarafların ve tanıkların katılımlarına ikinci kez yer verilen duruşma sistemi istinafın evrensel boyuttaki tanımına uygun yargılama düşüncesinin yerleşmesi bakımından önem arzetmektedir... Türk Yargıtayı'nı yalnızca temyiz işlevine sahip yapıya kavuşturacak istinaf mahkemelerinin kurulması biran önce gerçekleştirilmelidir."* şeklindeki sözlerle istinafın önemi tekraren vurgulanmıştır. 1999 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan "*Yargının ivedi gereksinimlerinin kısa vadede karşılanmasını, 1966 New York Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde (md. 14) bir insan hakkı olarak vurgulanan üst (ara) mahkemeye başvuru (istinaf) hakkının tanınmasını, böylelikle üst mahkemeleri, yargı kolluğu, akademisi, binalarıyla halkın ve Türkiye'nin saygınlığına yaraşan yetkin bir adlî yargı istiyorum."* şeklindeki sözlerle de konu daha geniş bir perspektiften, bir insan hakları sorunu olarak ele alınmıştır. İfade etmek gerekir ki yargı erkinin, adli yıl açılış törenleri başladığından beri usanmadan talep ettiği en sürüncemeli husus istinaf mahkemelerinin kurulması yönündeki talebi olmuştur. Mahkemeler kanunla kurulduğu için bu talebin esas muhatabı yasama erkidir. Bununla birlikte parlamenter sistemde bir kanunun ortaya çıkması, milletvekillerinin teklifiyle olabileceği gibi hükümetin hazırlayacağı bir tasarıyla da mümkün olabileceğinden bu talep aynı zamanda yürütme erkine de yöneliktir.

İstinaf davası, bir bidayet (yani ilk derece) mahkemesinin verdiği hükme razı olmayan tarafın bir üst mahkemeye müracaat etmesi hâlidir. Bu şekilde davayı ikinci derece olarak

inceleyen mahkemelere istinaf mahkemesi adı verilmektedir (Demirel, 2010: 154). Temyiz Mahkemesinin görevi ise bidayet ve istinaf mahkemeleri tarafından verilmiş olan kararları inceleyerek bozmak ya da tasdik etmektir. Temyiz Mahkemesi kuruluş mantığı açısından bir derece mahkemesi değildir. Yani esasında görevi, davanın esasını değil, mahkemelerin kararını ve yürütülen muhakemenin kanun ve usule uygun olup olmadığını incelemektir. Bu nedenle temyiz mahkemesi bir içtihat oluşturma yeridir (Demirel, 2010: 166). Cumhuriyet kurulduktan sonra şer'iye mahkemeleri ilga edilirken, istinaf mahkemeleri de kaldırılmıştır. İstinaf mahkemeleri 1924 yılnda 469 sayılı Yasayla Türk yargı sisteminden çıkartılmış olmasına rağmen gündemden hiç düşmemiş (Surlu, 2000: 461), yargı erkinin yasama ve yürütme erklerine yönelik hukuk sistemiyle alakalı en önde gelen taplerinden biri olmuştur. Esasen bu talebe kayıtsız kalındığı da tam olarak söylenemez. Hükümetlerin hazırladığı beş yıllık kalkınma planlarında istinaf mahkemelerinin kurulmasına ilişkin maddeler yer almış, defalarca yasa tasarıları hazırlanmış fakat kimisi geri çekilmiş kimisi Meclis gündemine alınmadığından ya da seçimler nedeniyle kadük olmuştur (Surlu, 2000). Netice itibarıyla istinaf mahkemelerinin kurulup fiilen çalışmaya başlaması yakın bir zamanı, 2016 yılını bulmuştur.

İstinaf Mahkemelerinin işlerliği ve Temyiz merciindeki iş yüküne etkisi hakkındaki 1991 yılı adli yıl açılış konuşmasında yer alan *"ülkemizde istinaf mahkemelerinin kurulmasını sağlayacak koşullar oluşmadıkça, yalnızca Yargıtay'ın iş yükünü azaltmak amacıyle istinafı kurmak isabetli bir hareket olmayacaktır. İkinci nokta olarak, adaletin gerçekleştirilmesinin sür'atlendirilmesi vasıtası olarak istinaf düşünülüyorsa bu düşüncede de isabet olduğu söylenemez, istinaf, gerekli koşullar oluşmadan kurulursa işler Yargıtay yerine istinafta kısa zamanda birikecek, vatandaşın davasının görülmesinde sür'at sağlanmış olmayacak, sadece merci değiştirilmiş olacaktır. O halde, adaletin sür'atlendirilmesinin çaresi de istinaf değildir."* şeklindeki ayrıksı görüş bir tarafa, yargı erkinin tamamen hukuk sisteminin ve kendi iç bürokratik mekanizmalarının işlerliğini iyileştireceği gerekçesiyle yasama ve yürütme erkinden istinaf mahkemelerinin kurulması yönündeki talebinin 73 sene sonra gerçekleştirilmiş olması ise son derece manidardır.

4.5.2.2. Bina İhtiyacı

Adli yıl açılış törenlerinin başladığı 1943 yılında gerçekleşen ilk adli yıl açılış konuşmasında, *"Yüksek Mahkemenin vazifelerini hakkiyle yerine getirebilmesi, hâkimlerin*

yüksek vasıfta, faziletli, adil ve hakşinas birer insan olmalarına bağlı olduğu kadar maddi bazı şartların tamamlanmasına da tabidir." denilerek yargılama faaliyetinin yürütülmesinde, diğer bir ifadeyle yargı bürokrasinin işlerliğinin sağlanmasında fiziki şartların önemine vurgu yapılmıştır. Bina ihtiyacı başta olmak üzere fiziki taleplerin açık şekilde dillendirilmeye başladığı ilk adli yıl açılış konuşması ise 1963 yılında olmuştur. *"Mahkemelerde veya savcılıklarda az bir süre çalışmış bulunan arkadaşlar bilirler ki, bugünkü mahkemelerde bile, bina, yazı makinası, yazı makina şeridi, mobilya gibi şeyler eksik veya kötüdür. Meselâ bir yılda en aşağı 10-15 makine şeridine ihtiyacı olan mahkemelere yerine göre 2-3 şerit verilmekte ve gerisi hâkimler tarafından sağlanmaktadır. Hele yazı makineleri onarılamaz duruma girmiş bulunan birtakım mahkemelerinin hepsine, lâzım olan yeni makinelerin verilmesi de hayli zor ve çoğu zaman imkân dışıdır."* denilerek fiziki imkânların önemine vurgu yapılmıştır. Kırtasiye malzemelerinin eksikliği bir tarafa bina ihtiyacı ile ilgili olarak ise bu tarihten itibaren belli aralıklarla konunun adli yıl açılış konuşmalarında tekrar tekrar gündeme getirildiği, çoğu kez bürokrasinin elindeki imkânlarla kıyas yapılarak yürütme erkinin yargı erkine sırt çevirdiğine yönelik sitemlerde bulunulduğu görülmektedir.

1974 yılı adli yıl açılış konuşmasında, *"Yeni daireler ve kuruluşlar Yargıtay binasında yerleşmeyi, huzurla çalışmayı fazlasiyle güçleştirmiştir. Bir odada 3 - 4 Yüksek Hâkimi oturtmak zorunluğu çalışmayı aksattığı gibi onur ve itibariyle de bağdaştırmak üzücü olmaktadır. Binanın hava boşlukları ve depoları odaya dönüştürüldüğü halde Tetkik Hâkimlerine yer sağlanamamıştır. Dairelerinde çalışmak isteyen Tetkik Hâkimlerine evlerinde dosya okumaya zorlamak ciddi olmayan bir görev anlayışıdır, yersiz bir davranıştır."* şeklindeki ifadelerle ortaya konulan bina ihtiyacına yönelik talebin karşılanmaması *"Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Devlet Karayolları, Devlet istatistik Enstitüsü, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Devlet Su işleri gibi kuruluşlara konforlu büyük binalar inşa edilir, Gençlik ve Spor ve Ticaret Bakanlıklarını yerleştirmek için yakın zamanda yeni muazzam binalar kiralanırken Yüce Yargıtay'ın bu mütevazı isteğinin bir türlü yerine getirilmemesi, Adalete karşı olagelen ilgisizliğin, sırt çevirmenin bir örneği ve açık görüntüsüdür."* şeklinde yapılan değerlendirmeyle oldukça sitemkâr bir şekilde adli yıl açılış konuşmasında gündeme gelmiştir. Bu talep sadece Yargıtaya ilişkin olmakla birlikte taşradaki adliye binalarının da fiziki şartlarının kötü olması sonraki yıllarda buna ilişkin taleplerin de adli yıl açılış konuşmalarında mütemadiyen gündeme getirilmesine sebep olmuştur.

1977 yılı adli yıl açılış konuşmasında sadece Yargıtaya değil tüm mahkemelere ilişkin olarak *"dağınık ve yetersiz olan adalet binaları yerine mesleğin kutsallığına, görkemliliğine yakışır biçimde, rahat ve huzur içinde çalışma olanağı sağlayacak adalet sarayları yapımına başlanılmalıdır"* tavsiyesinde bulunulmuştur. Aynı şekilde 1980 yılında *"Mahkemelerin kendilerine özgü bir saygınlığı eski deyimiyle mehabeti olmalıdır. Bu saygınlık duygusunun oluşmasında kuşkusuz hâkimin çalıştığı, tarafları karşısına alıp duruşma yaptığı ve hükmünü açıkladığı salon ve binaların önemli katkısı vardır. Ülkemizde ve bütün dünyada mahkemelerin çalıştığı binalara Adalet Sarayı denilmesinin nedeni de budur. Mahkeme binalarına verilecek önem ve gösterilecek özen ve o yerde çalışan hâkimin kişiliğine değil tümüyle Türk Milleti'nin yargıya karşı olan güven duygularını sağlamaya yöneliktir. İşte mahkemelerin en azından hafife alınmasına neden olan bu gerçeğin bilinci içinde yetkili kuruluşların konuyu gereken önem ve ciddiyetle ele alıp köklü tedbirlere yer verecek biçimde işin plânlamasını ve bütçe olanakları ölçüsünde hemen uygulamaya konulmasını yürekten diliyoruz."* ifadeleriyle aynı tavsiye tekrarlanmıştır. 1982 yılı adli yıl açılış konuşmasında *"Adalet yapılarının çağdaş uygarlık gereklerine uygun durumda bulunmamasını bütçe olanaksızlığına bağlamak mümkün değildir. Zira, adalete göre çok daha önemsiz görev yapan bazı kamu kuruluşları lüks yapılarda çalışmaktadırlar."*, 1983 yılında ise *"Ülkemizin birçok il ve ilçelerinde adalet binaları yetersiz ve hizmetin saygınlığıyla bağdaşmıyacak durumdadır. Hâkimlerimiz derme, çatma binalar içinde, havadan, ışıktan yoksun bir halde ilkel araç ve gereçlerle çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Bu kadar önemli ve kutsal bir görevi yapan kişilerin böylesine ihmal edilmiş olmaları çok üzüntü vericidir."* denilerek konuya aynı şekilde tekrar değinilmiş, diğer bürokratik kurumların adli teşkilat karşısında yürütme erki tarafından kayırıldığı belirtilmiştir.

2000 yılına gelindiğinde yıllar itibarıyla süren bina taleplerine ilişkin yürütme erkinden herhangi bir karşılık alınamamış olması durumu, adli yıl açılış konuşmasına da veciz bir şekilde yansımıştır:

> *"Yıl 1936. İktisat Bakanı merhum Celal Bayar'ın raporunda şunlar var; "Hükümet binaları perişandır. Bu binalarda uzun müddet oturup çalışanların enerji ve muhakeme kabiliyetlerini kaybedeceklerinden korkulur."*
>
> *64 yıl sonra bana gelen 10.5.2000 tarihli bir mektup da şöyle başlıyor: "Hakim olarak, 1936 yılından kalma, bir yıl önce çürük raporu verilen, (...) odalarında duruşma yapılan, tavanından sürekli yağmur suları damladığı için yağışlı havalarda*

odalarının içi kovalarla dolu olan bir adliyede görev yapmaktayım. Her türlü güçlüğe rağmen mesleğimi çok seviyorum."

Bu bir ünlem, bir çığlıktır.

"Her türlü güçlüğü" yenmek için, bütçede Türkiye'nin yargıya verdiği değer ise, yüzde bir bile değildir.

Tablo gerçekten yürekler acısıdır.

Konuşlandığı üç eski bina arasında dosyaları el arabalarıyla mekik dokuyan bir Yargıtay.

Bu sorunu çözmek için mutlaka bir yol bulunmalıdır. Yaptığımız girişimlerden henüz bir sonuç alamadık.

Geliniz, ilkin, yargının ve devletin onurunu kurtaralım; yargıyı güçlendirme görüşünde birleşelim ve onu öbür erklerle eşit kılalım."

Yönetim kavramı, hiyerarşik kademelenmede bir üstün örgütleyici çalışmaları olarak tanımlandığında bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç planlama, örgütlenme, personel alma, yönlendirme, eşgüdüm ve denetleme aşamalarından oluşmaktadır. Toplumsal alanın her aşamasında kendisini gösteren işbölümü, otorite ve hiyerarşi biçimleri bilindiği üzere devlet idaresinde kendisini bürokrasi olarak göstermektedir (Fişek, 2005: 261). Bu sürecin işleyebilmesi için temel ihtiyaçların başında şüphesiz çatısı ve dört duvarı olan, barınma ihtiyacını karşılayabilecek nitelikteki bir "bina" gelmektedir. Bina olmadan ne planlama ne örgütlenme sağlanabilir ne de diğer süreçler hayata geçirilebilir. Çağımızda gündemde önemli bir yer işgal eden esnek çalışma biçimlerine ilişkin pratikleri bir kenara bırakacak olursak, yargı bürokrasisinin hâlâ cari olan geleneksel bürokratik yönetim süreci içerisinde çalışmak zorunda olduğunu ifade etmek gerekir. Yıllar itibarıyla yargı erkinin, yürütme erki tarafından bu ve benzeri maddi imkânlar hususunda ötekileştirildiği görülmektedir. Yukarıda aktarılan adli yıl açılış konuşmalarından da anlaşıldığı üzere son derece temel bir ihtiyaç olan bina talebinin karşılık bulmaması yargı erki tarafından, özellikle bazı kamu kurum ve kuruluşlarının sahip oldukları imkânlarla da kıyas yapılmak suretiyle, "ötekileştirme" kavramıyla ifade edilmiştir. Bir başka açıdan bakılacak olursa hukuk devletinde hukukun üstünlüğü ilkesinin nihai anlamda somutlaştığı yer olan yargı makamlarına gereken fiziki şartların dahi sağlanmaması hali aynı zamanda bu ilkeye verilen öneme ilişkin de bir karine teşkil etmektedir.

4.5.2.3. Parasal Hak Talepleri

Türk yargısında yargı mensuplarının parasal haklarına ilişkin iyileştirme talepleri yıllar itibarıyla süregelmiştir. Bu hususta ki taleplerin ilk gündeme geldiği 1945 yılı adli yıl açılış konuşmasında, yargıç sayısının azlığından ve mesleğe rağbet olmadığından bahisle yargıçların devlet memurlarının bağlı olduğu aylık ve ödenek hükümlerine göre aylık almasının bu rağbetsizliğin sebebi olduğundan bahsedilmiştir. O tarihlerde yargı mensuplarına ilişkin yürürlükte olan 1924 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan *"Yargıçların nitelikleri, hakları, görevleri, aylık ve ödenekleri, nasıl tâyin olunacakları ve görevlerinden nasıl çıkarılacakları özel kanunla gösterilir."* hükmüne rağmen aylık ve ödenekler konusunda özel kanunun çıkarılmamış olması yargı mensuplarının memurlara denk muamele görmelerine sebep olmuştur. 1945 yılı adli yıl açılış konuşmasında bu durum yargıçlık mesleğine olan rağbetin az olmasının sebebi olarak gösterilmiş ve mesleğe rağbetin artması için aylık ve ödenekler konusunda yargıçlık mesleğinin ayrı muameleye tabi tutulması istenilmiştir. Bu hususta kıyas içeren başka bir tespite 1960 yılı adli yıl açılış konuşmasında da rastlanılmaktadır. Anılan konuşmada, toplumsal hayatta her işin belli bir ihtiyacı karşıladığı ve bu bakımdan devlet işlerinin hangisinde bir aksaklık olursa neticede toplumun bu aksaklıktan az veya çok zarar göreceği, fakat yönetimin kanunsuz işlerinin düzeltilmesini dahi amaç edinen adalet işlerindeki aksaklıktan doğacak zararın, genel olarak bir yönetim işinden doğacak zarardan daha ağır olacağından bahsedilmiş ve medeni ülkelerde hâkim aylıklarıyla memurların aylıklarının aynı olmadığı ve hâkimlere daha yüksek malî menfaatler sağlanmakta olmasının da hâkimliğin memurluktan farklı sayıldığını gösterdiği belirtilmiştir.

1945 yılında gündeme getirilen parasal haklara dair düzenleme yapılmasına ilişkin talep 1947 yılında karşılanmıştır. Aynı yılın adli yıl açılış konuşmasında bu durum, *"Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen bir kanunla, Yargıçlık mesleği mensupları, yaşama şartlarında, gerçek bir huzura nail oldular. Kendisinden beklenen ve istenen (hüküm verme) vazifesini her türlü şahsi geçim endişelerinden uzak olarak ve huzur içinde yapabilmesi için, Yargıcın, maddi refah seviyesi bakımından, normal bir durumda bulunması zaruri idi, yürürlükteki kanun, bu zaruretin tercümanı olmuştur."* şeklindeki ifadelerde yer bulmuştur. 1982 yılına gelindiğinde batı ülkelerinde hâkimlerin toplumdaki yerleri gözetilerek onlara diğer devlet memurlarının üstünde maaş ve ödenek verilmesi yoluna gidildiği, ülkemizde hâkimlere mahsus ilk ödeneğin 1947 yılında verilmiş olduğu belirtildikten sonra tıpkı 1945 yılı adli yıl açılış konuşmasındaki gibi hâkimlik mesleğine rağbetin az olduğundan bahisle

"az sayıda kişinin başvurması çok düşündürücüdür. Onun için hâkimliğe yararlı gençleri mesleğe çekebilmek, görevde bulunan hâkimleri dış yaşayışın çekiciliğine kapılmadan meslekte tutabilmek için yeterli ücret düzeyi sağlanmalıdır." talep ve tavsiyesinde bulunulmuştur.

2000 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise konuya ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

"Onca uyarılara ve Anayasa'ya karşın, yıllardan beri, yargıçları ve savcıları yürütmenin bir "memuru" gibi gören ve yargıyı marjinalleştiren bir anlayış kırılamamıştır."

Adli yıl açılış konuşmasında yer alan ifadeler, esasında yasama ve yürütme erklerinin yargı erkine bakışının, yargı erkinin ise kendisini konumlandırdığı yerin bir özeti niteliğindedir. Hem parasal hakların düzenlenmesine ilişkin taleplerin ifade ediliş biçimi, hem bu talebin yıllarca gündeme getirilmiş olmasına rağmen karşılanmaması durumu, yürütme erkinin penceresinden bakılacak olursa yargının yukarıda ifade ettiğimiz şekliyle, sunduğu adalet hizmetinin diğer bürokratik yapıların sunduğu kamu hizmetlerinden değer bakımından bir farklılık arz etmediğini ortaya koymaktadır. Konuya yargı erkinin tarafından bakıldığında ise yargıç, akçeli işlerde devletin memurlarından daha avantajlı konumda olmalıdır. Yargıçlık mesleğine rağbetin artması parasal hakların iyileştirilmesiyle doğru orantılıdır. Hem üstlenilen adalet hizmetini sunma vazifesi hem de bu vazifenin sorumluluğu, yürütme erkinin üstlendiği diğer kamu hizmetlerinden daha kıymetli, daha önemli ve toplumsal düzeni sağlamaktaki etkisinin de daha yüksek olduğunu göstermektedir.

4.5.2.4. Protokol Düzenlemesi Talebi

Özellikle 70'li yıllardaki adli yıl açılış konuşmalarında protokol konusunun önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi Başkanına, Başbakan yanında, Bakanlar Kurulundan önce, Anayasa Mahkemesi Üyelerine de Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekillerinden hemen sonra gelmek suretiyle protokolde yer verildiği halde Yargıtay, Danıştay ve Askerî Yargıtay Başkanlarının mülkî erkân arasına yerleştirilmesi yani bu makamlara protokolde daha alt düzeyde yer verilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu konunun düzeltilmesi için 1962 yılından itibaren birçok yazışmanın yapılmış olduğu fakat doyurucu bir cevap alınamadığı, düzenleme yapılmamış olması nedeniyle

Yargıtay tarafından 1962 yılından beri resmi tören ve kabullere katılım sağlanmadığı da 1974 yılı adli yıl açılış konuşmasında vurgulanmıştır. Akabinde, "*Anayasa'nın düzenleme şekli ve yüksek yargı kuruluşlarına verdiği önem ve değer ölçüsünde ve eşitlik kurallarına göre yeniden düzenlenmesini çok Sayın Cumhurbaşkanımızının huzurunda son bir kere daha diliyor, temenni ediyoruz."* denilerek protokol düzenlemesi talebi yinelenmiştir. 1976 yılı adli yıl açılış konuşmasında ise uygulanmaya devam edilen Devlet Protokolünün, Anayasa'nın yargı erkine tanıdığı yerin benimsenmediğinin göstergesi olduğu ve yargı organlarına gösterilmesi gereken saygıdan çok uzak olduğu belirtilerek *"yıllardır her çeşit törene katılınmadığı halde yüksek yargı organları temsilcilerinin (Anayasa Mahkemesi Başkanı hariç) radyo ve televizyon yayınlarında katılmış gibi gösterilmesinden ve kamuoyuna yanlış bilgi verilmesinden vazgeçilmelidir."* şeklinde basın organlarına yönelik de serzenişte bulunulmuştur. 1977 yılı adli yıl açılış konuşmasında da durum farklı değildir. *"Esefle beyan etmek isterim ki; Anayasa düzenine uymayan, demokratik hukuk Devleti anlayışı ile asla bağdaşmayan resmî Devlet protokolü uygulaması sürdürülmektedir."* ifadelerinden sonra resmi törenlere katılmamanın devam ettiği ve bu katılmama hâlinin *"Türk Ulusu adına yargı erkini kullanan hâkimlerin, o yüce varlık adına bir direnmesi"* olduğu belirtilmiştir. Nihayet 1978 yılına gelindiğinde yıllar boyunca adli yıl açılış konuşmalarında talep edilen protokol düzenlemesi gerçekleştirilmiş, aynı adli yıl açılış konuşmasında *"Yıllardır sürdürülen resmî devlet protokolü uygulamasının Anayasa düzenine uygun biçimde yeniden düzenlenmesi ile yargı gücünün onuru ve saygınlığı korunmuştur."* ifadeleriyle konu gündemden düşmüştür.

Yukarıda parasal hak talepleri başlığı altında, yargıçların memur olmadığı ve parasal hakların da yargıçlar lehine düzenlenmesi gerektiğine ilişkin ifadelerde, sunulan hizmetin niteliği gereği bir "ayrıcalık" talebi söz konusu iken, protokol düzenlemesi ile ilgili olarak ortaya çıkan durum da Anayasa Mahkemesi ile "eşitlik" sağlanması talebidir. İlk olarak sorulması gereken soru, yürütme erkinin protokol düzenlemesi yaparken neden Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyelerine diğer yüksek yargı başkan ve üyelerinden daha üst sırada yer verdiğidir. Söz konusu tartışmaların yaşandığı yıllarda yürürlükte olan 1961 Anayasası'nın üçüncü bölümü yargı erkini düzenlemektedir. Bu bölümde Genel Hükümler, Yüksek Mahkemeler, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Anayasa Mahkemesi başlıkları yer almakta, Yüksek Mahkemeler başlığı altında da Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Uyuşmazlık Mahkemesi başlıkları bulunmaktadır. Anayasa koyucunun bu düzenleme şekli dahi Anayasa Mahkemesi'nin diğer yüksek yargı organlarından ayrı yerde tutulduğunu

ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 1982 Anayasası ise söz konusu yargı yerlerinin hepsini Yüksek Mahkemeler başlığı altında düzenlemiştir (Gözübüyük, 2007). Öte yandan bir diğer sebebin de 1961 Anayasası'yla kurulan Anayasa Mahkemesinin üstlendiği görev ve yetkiler olduğu söylenebilir. 1924 Anayasası, Meclis tarafından çıkarılan kanunların Anayasaya uygunluk denetimini yine Meclise vermekte iken, 1961 Anayasası bu görevi Anayasa Mahkemesine vermektedir (Gözübüyük, 2007: 83). Bunun yanında Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri ve diğer yüksek mahkemelerin başkan ve üyeleri ile Anayasa Mahkemesinin kendi üyeleri, görevleriyle ilgili bir suçtan dolayı 1961 Anayasası'nın 147. maddesine göre Anayasa Mahkemesi tarafından Yüce Divan sıfatıyla yargılanabilmektedir.

70'li yıllarda adli yıl açılış konuşmalarında yer işgal eden bu protokol düzenlemesi mevzuu esasen Weber'in bürokrasi tanımında bahsedilen hiyerarşi başlığıyla ilişkilidir. Erkler ayrımının söz konusu olduğu bir devlet düzeninde yargı erki ile yasama ve yürütme erkleri arasında bir hiyerarşik kademelenme söz konusu değildir. Aynı şekilde özü itibarıyla yargı erkinin farklı kolları arasında da bir hiyerarşik bağlantının olduğu teorik olarak söylenemez. Fakat erklerin bütünü göz önüne alınarak tasarlanan protokol sıralaması aynı zamanda verilen değeri, itibarı yansıtmaktadır ki protokol mevzuu da adli yıl açılış konuşmasına bu minvalde yansımaktadır. Protokolde Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyeleri ile diğer yüksek yargı başkan ve üyeleri arasında denklik sağlanması önemli görülmüştür. Düzenleme yapılmasının yıllar alması, bu süreçte talep sahiplerinin resmi törenlere katılmaması, bu tavır almaya karşın basın yayın organlarında katılım sağlanmış gibi gösterilmesi de konuyu daha trajik hale getirmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Temelleri Hobbes'a dayanan kutsal devlet algısı modern dünyada yerini maddi/özsel devlet geleneğine bırakmıştır. Türk devlet geleneğinde de var olan bu devlet algısı Cumhuriyet dönemi ile birlikte Rousseau'nun fikirlerinden esinlenilerek ulusa dayalı bir egemenlik oluşturma çabalarıyla yeni bir veche kazanmıştır. Montesquieu'nun özgürlük temalı kuvvetler ayrılığı prensibi, Rousseau'nun eşitlik temalı ulus egemenliği prensibinin gölgesinde kalmış, Cumhuriyet döneminde yargı erkinin konumunun felsefi temellerini de bu durum belirlemiştir. Yine kurucu felsefenin pozitivizme verdiği önemle yargı erkinin davranış tarzının ve karar verme süreçlerinin de pozitivist ve formalist bir anlayışla ilerlemesi sonucunu doğurması beklenirken eleştirel hukuk kuramcılarının bahsettiği şekilde politik alandan âzâde olmayan, fakat bu âzâde olmama durumunun kendi içinde bir hak ve adalet anlayışı barındırdığının da söylenemeyeceği, temelde siyasi güncele duyarlı ve özellikle Kemalist ideolojinin söylemlerine bağlı olan bir yargı erkinin varlığı söz konusu olmuştur.

Adli yıl açılış konuşmalarında yıllar itibarıyla gelişen siyasal ve toplumsal olaylar değerlendirilirken ortaya çıkan tablo tam olarak siyasal pratik içerisinde kendisini işlevselleştiren bir yargı erkidir. 12 Eylül darbesini takip eden 1981 yılı adli yıl açılış töreninde yapılan konuşmada; hukuk devletinde yargı gücü başlığı altında bağımsızlığın öneminden bahsedilirken, aynı konuşmada "*bu kıvanç verici ortamı sağlayan Türk Silâhlı Kuvvetleri"*ne yargı adına teşekkür edilmiştir. 1968 yılı adli yıl açılış konuşmasında *"Bağımsızlık, hâkimlik teminatı ilkeleri bütün gönüllerde yerleşmiş olmalıdır. Bir hâkimden veya bir mahkeme kararından söz edilirken gerçekten saygılı olmak lâzımdır. Gerçekten edepli ve terbiyeli davranmak lâzımdır."* denilirken 1960 darbesinin lideri olan Cemal Gürsel için *"yurtta kardeş kavgasını önleyen, demokrasi hayatımızda bir dönüm noktası sayılan 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin lideri büyük adam"* sıfatı uygun görülmüştür. Kuruluş döneminden itibaren hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi temel evrensel hukuki prensipler her defasında başka öncüllerin gölgesinde kalmıştır. Yargı erki hemen her konuda değerlendirme yaparken Atatürk İlke ve İnkılaplarını, Kemalizmin düsturlarını, bu evrensel kavramların önünde tutmuştur. Neticede yine Montesquieu'nun bahsettiği tarzda dengeleyici bir yargı erki değil bilakis bölünemez ve devredilemez bir egemenlik anlayışı çerçevesinde Rousseaucu bir anlayışta kendisini muktedir olanın, egemen olanın tarafında konumlandırmış bir yargı erki söz konusu olmuştur. Bu konumlandırma, seçilmiş

iktidarların her daim "egemen" olarak nitelendirilemeyeceği hususu göz önüne alındığında, çoğu kez muktedir olamayan siyasal iktidarlara bir yön tayin etme faaliyeti olarak somutlaşmıştır. Bununla birlikte yargı erkinin kendi görev alanındaki fonksiyonu da adalet tesisine veya hüküm koyma eylemine değil herhangi bir kamu hizmeti gibi değerlendirilebilecek nitelikte bir adalet hizmeti sunma eylemine bürünmüştür. Adalet hizmetinin sunumu aşamasında Weberyen bürokratik formülasyon da kendisini göstermektedir. Yargı erki ortaya çıkardığı ürünü, adalet hizmetini, kendi bürokratik süreçleri içerisinde ortaya koymaya çalışırken beraberinde yasama ve yürütme erklerine ihtiyaç duymaktadır. Ve fakat ortaya çıkan netice yürüttüğü hizmetin öneminin kavranması suretiyle yargı erkine kamu hizmetinin işlerliği kapsamında bir öncelik verilmesi durumu değil bilakis bir ötekileştirme ve önemsenmeme olarak kendisini göstermektedir. Bunun bir sebebi olarak yıllar boyunca muktedir olamayan siyasal iktidarların yasama ve yürütme erkinde söz sahibi olmaları durumu da düşünülmelidir. Yargı erkinin adli yıl açılış konuşmalarında sürekli gündeme getirdiği bina, parasal hak, protokol düzenlemesi gibi taleplerin karşılanmamasının, bu nevi taleplerin başka kurumlardan gelmesi durumunda daha çabuk karşılanırken yargı erkinden gelmesi durumunda sürüncemede bırakılmasının çok daha basit bir şekilde erkler arasındaki bir çatışma ya da sürtüşmeden kaynaklandığı da söylenebilir.

Muktedir olanlar yani statik hale gelmiş düzenin kurucuları, bu çalışmanın kapsamını oluşturan 20. yüzyıl Cumhuriyet tarihinde temel olarak kurucu felsefenin savunucuları olsa da yakın siyasi tarihten de görüleceği üzere askeri darbeler sonrası iktidarı ele alan ordu mensupları da tâli muktedirler olarak değerlendirilmelidir. Turgut Özal'ın özellikle Cumurbaşkanlığı dönemindeki etkinliği de kısa süreli bir muktedirlik sıfatını hak etmektedir. Nitekim 1990 yılındaki adli yıl açılış töreninde Önder Sav'ın şahsında Barolar Birliği ile yaşanan gerilim, bu gerilimde yargı erkinin Özal'a yakın davranış tarzı, Özal'ın ölümünden sonra gerilimin ortadan kalkması durumu yine muktedir olanın yanında kendisini var eden bir yargı erkinin varlığını göstermektedir. Hem kuruluş döneminde, hem askeri darbelerin yaşandığı dönemlerde hem de sonrasında bağımsızlık ve tarafsızlık, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi evrensel hukuki prensipler adli yıl açılış konuşmalarında ön planda olamamıştır. Adli yıl açılış konuşmalarında dünyada yaşanan kimi olayların değerlendirilmesi durumunda ise bu prensiplerin son derece kitâbî, dört başı mâmur ve hakkaniyete uygun bir şekilde ortaya döküldüğü görülmektedir.

Adalet hizmetinin sunumu aşamasında adalet kavramı, müphemlikle dolu olduğu kadar yine devletin öncelendiği, varlığı ve devamı için şart olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse temel olarak tesis edilmeye çalışılan adalet değil, kanuna ve nizama uygunluktur. Bu yolla hem statik devlet düzeninin varlığı hem de bu düzene yönelik kimi tehditler tanımlanarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Kadim Türk geleneğindeki adalet kavramına bakışın devletin varlığıyla öncelenmesi durumu göz önüne alındığında, hemen her alanda olduğu gibi adalet alanında da devletin varlığı ve devamlılığı her şeyin ötesinde tutulmuştur. Kamu gücü ve ayrıcalığına sahip, cebir yetkisini elinde tutan bir devletin var olmaması halinde adaleti kimin tesis edeceği şüphesiz akla gelen en önemli sorudur. Dolayısıyla toplumsal alanda adaletin tesisi için zaten devletin varlığı evleviyetle gerekmektedir. Yargı erki adına sorunlu olduğunu iddia edebileceğimiz durum ise, adalet kavramının müphem olmaktan çıkarılarak altının doldurulması gerektiği şeklindeki temel prensibin yanında, hangi devlet sorusuna sağlıklı bir cevap verilememesi, devletin tanımının yargı erkinin zihninde muktedir olanın mülkü olarak yer etmiş olmasıdır. Devlet nedir ya da kimdir sorusu bu çalışmanın sınırlarını aşacağından böyle bir tartışmanın içine girmek doğru olmayacaktır. Fakat demokratik ulus devlet çağında, devletin muktedir olanın malı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini benimsemek icap eder. Devlet, bir kesim tarafından ele geçirilmesi gereken ve güç devşirilecek bir kaynak, klikler arasında paylaştırılmaya müsait bir pasta olarak değil, bir toprak parçasına bağlı olarak yaşayan toplumun tümünün varlık alanı olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda çoğulcu bir anlayışla değerlendirme yaparak, sadece muktedir olanların değil, muktedir olana karşı olanların da devletin varlık sebebi olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak neticede bu konuya ilişkin adli yıl açılış konuşmalarından ortaya çıkan sonuç şudur: Yargı erki her daim muktedir olanın yanında yer almıştır. Muktedir olanın yanında pozisyon alan bir erkin bağımsızlık ve tarafsızlık ilkeleri kapsamında nerede konuşlandığı ise izahtan varestedir.

Şüphesiz bu çalışma, yargı erkinin verdiği kararlar kapsamında yapılmış bir araştırma niteliği taşımamaktadır. Fakat çalışmanın başında da ifade edildiği üzere, adli yıl açılış konuşmalarının ve bu konuşmanın yüklenicisi olan Yargıtay'ın yargı erki bağlamındaki önemi göz önüne alındığında söz konusu konuşmalarda siyasal ve sosyal yönden yapılan değerlendirmeler, yargı erkinin davranış kalıplarına ilişkin bir fikir vermektedir. Yargı kararları bağlamında hukukun üstünlüğü, bağımsız ve tarafsız yargı, hak ve adalet gibi kavramlar çerçevesinde yapılabilecek bir çalışma ise daha teknik ve hukuk formasyonu ekseninde başkaca bir araştırma ve inceleme gerektirmektedir. Öte yandan önceki sayfalarda

çalışmanın, tarihsel bir bakış açısı ortaya koyabilmek amacıyla 20. yüzyıl ile sınırlandırıldığı, esasen araştırmanın kapsamını günümüze kadar genişletmenin bir tercih olarak ortada durduğu fakat bu yolun tercih edilmemesinin sebeplerinden birinin, gündelik hayatta "eski" olarak anılan 20. yüzyıl Türkiye'si ile günümüz "yeni" Türkiye'sinde yargı erkinin durumuna yönelik okuyucuya ya da başka bir araştırmacıya kıyaslama imkânı sunulmaya çalışılması olduğundan bahsedilmiş idi. Belirtmek gerekir ki bu şekilde bir kıyaslamanın, "aktörler hariç hiçbir şeyin değişmediği, 20. yüzyıl Türkiye'sinde yargı erkine ilişkin bu çalışmada ortaya çıkan sonuçların son yirmi yıl bağlamında da aynı olduğu" sonucuna ulaşacağından, yargı erkine ve bu erkin işlerliğine çok yabancı olmayan bu satırların yazarının pek şüphesi bulunmamaktadır.

Son söz olarak: doğal hukuk anlayışına sahip olanların da, poizitivist hukuk anlayışını benimseyenlerin de, bu bağlamda ortaya çıkan yargısal fonksiyonların da teorik anlamda belli ilkelere dayandığı, hak ve adalet anlayışlarını ve kendi çerçevelerinde bir hukukun üstünlüğü prensibini ortaya koymaya çalıştıkları görülürken adli yıl açılış konuşmalarından hareketle ortaya çıkan sonuç, Türkiye'de yargı erkini ne doğal hukukçuların ne de pozitivist hukukçuların bulunduğu kalıba sığdırmanın mümkün olmamasıdır. Çalışmayı Hüseyin Hatemi'ye ait şu paragrafla bitirmenin uygun olacağı düşünülmektedir (Hatemi, 1997: 33):

> *"Şu halde hangi Devlet'e -iyi ki doğdun Devlet!- türküsünü çağırabiliriz? Elbette Adalet Devleti'ne! Yabancılaşmadan sonra ise Devlet birçok çağ ve yörede, Alaeddin'in lambasının cini gibi bir şey olmuştur. Tabii Hukuk'a göre; Mühür ve Lamba Süleyman'ın elinde ise, işte o Devlet Adalet Devleti'dir, bugün kullandığımız terimle Hukuk Devleti'dir. Pozitivist görüşe göre ise, lambayı önceki zilyedinde yasal yoldan devralmak yeterlidir, Lambayı elinde tutan değil, kim elinde tutuyorsa O'nun emrini icra eden huddam önemlidir. Bir de pozitivistler kadar namuslu olmayan darbukacılar vardır: Bunlara göre, Lamba önceki zilyedin elinden darbe ile gaspedilse dahi, gidenler ağam değil ise de gelenler mutlaka paşamdır."*

6. KAYNAKÇA

Açık, T. (2019). Adaletin Bir Türü Üzerine Okuma Notları. *Pasajlar, Hukuk Düşüncesi*, 1(1), 269-288.

Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2004). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, 3. baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2004). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 4. baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 4. baskı, (S. C. Karadeli, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akşin, S. (2006). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 6.baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Aktaş, S. (2011). *Eleştirel Hukuk Çalışmaları*, 2. baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Alatlı, A. (2014). *Batıya Yön Veren Metinler III.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,* 2. baskı, (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Aron, R. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 9. baskı, (K. Alemdar, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Arslan, Z. (2001). Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı. *Doğu Batı, Hukuk ve Adalet Üstüne*, 4(13), 67-89.

Arslan, Z. (2002). Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem. *Doğu Batı, Yeni Devlet Yeni Siyaset*, 6(21), 12-29.

Ayman Güler, B. (2005). *Kamu Personeli.* Ankara: İmge Kitabevi.

Aysevener, K. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin Felsefi Temelleri. *Doğu Batı, Türk Toplumu ve Gelişme Teorisi*, 2(8), 111-119

Bauman, Z. (2004). *Sosyolojik Düşünmek.* İstanbul: Arıntı Yayınları.

Bianet. (2010). 04.24.2020 tarihinde https://m.bianet.org/bianet/siyaset/125879-onder-sav-kimdir adresinden alındı

Bozkurt, V. (1997). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevleri.

Butler, E. (2001). *Hayek.* (H. K. Kopuzlu, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.

Can, O. (2010). *Darbe Yargısının Sonu.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Collins, R., Makowsky, M. (2014). *Toplumun Keşfi.* (N. Oktik, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Coşar, S. (1999). Türk Modernleşmesi: Aklîleşme, Patoloji, Tıkanma. *Doğu Batı, Türk Toplumu ve Gelişme Teorisi*, 2(8), 65-79

Çaha, Ö. (2001). İdeoloji İle Hukuk Arasında Devlet. *Doğu Batı, Hukuk ve Adalet Üstüne* 4(13), 91-92.

Çelik, N. B. (1999). Söylem Kuramları, Hegemonya Kavramı ve Kemalizm. *Doğu Batı, Türk Toplumu ve Gelişme Teorisi*, 2(8), 31-45.

Delibaş, K., & Yiğit, E. (2012). Siyaset Kurumu. *Kurumlara Sosyolojik Bakış.* içinde İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Demirel, F. (2010). *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, 2. baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Dilipak, A. (1988). *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, 2. baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.

Doğan, Z. P. (2019). Louis Althusser'de Emek Gücünün Yeniden Üretilmesi ve Hukuk İdeoloji İlişkisi. *Pasajlar, Hukuk Düşüncesi*, 1(1), 153-183.

Donat, Y. (2019). *Ağacın Dalları.* 04.24.2020 tarihinde https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2019/08/30/agacin-dallari adresinden alındı

Dreyfus, F. (2007). *Bürokrasinin İcadı.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve Toplum*. (D. Çenesiz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Erdoğan, M. (2019). Hukuk, Kanun, Yasa(ma). *Pasajlar, Hukuk Düşüncesi,* 1(1), 37-48.

Ertekin, O. G. (2016). *Yargı ve İktidar Oyunları.* İstanbul: Tekin Yayınevi.

Fay, B. (2005). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi.* (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fişek, K. (2005). *Yönetim.* Ankara: Paragraf Yayınları.

Gözübüyük, A. Ş. (2007). *Açıklamalı Türk Anayasaları*, 6. baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

Hatemi, H. (1997). Devlet Ne Demek Oluyor?. *Doğu Batı, Devlet,* 1(1), 31-35.

Heper, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği,* 6. baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İnalcık, H., Arı, B., Aslantaş, S. (2012). *Adalet Kitabı.* Ankara: Kadim Yayınları.

Kapani, M. (2005). *Politika Bilimine Giriş*, 17. baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kara, İ. (2015). *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, 7. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kennedy, D. (2017). *Modern Hukukun Kaderi*. (A. Z. Türkyılmaz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Keyman, F. (2001). Devlet Bekası-Hukukun Üstünlüğü Karşıtlığı: Türkiye'de Devlet Sorunu ve Demokratikleşme Olasılığı. *Doğu Batı, Hukuk ve Adalet Üstüne,* 4(13), 141-155

Mardin, Ş. (2019). *Din ve İdeoloji*, 27. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 23. baskı, İstanbul : İletişim Yayınları .

Mashall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mert, N. (1997). Laiklik Tartışaması ve İslâmcılık. *Doğu Batı, Devlet*, 1(1), 121-129.

Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve Biz,* Ankara: Turhan Kitabevi.

Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 21. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları .

Özcan, M. T. (2017). *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, 2. baskı, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Rousseau, J. J. (2005). *Toplum Sözleşmesi.* (T. Ilgaz, Çev.) Ankara: Paragraf Yayınları.

Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 18. baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Satıcı, M. (2017). Adalet, Yasallık ve Demokrasi Uğraklarında Yargı Meselesi. K. Gülenç, Ö. Duva içinde, *Yargıya Felsefeyle Bakmak* (2. baskı, 213-235). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M. (2012). Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876). H. İnalcık, B. Arı, S. Aslantaş içinde, *Adalet Kitabı* (255-270). Ankara: Kadim Yayınları.

Subaşı, N. (2014). *"Frenk Hayatının Gecesinde..." Dinî Sosyaliteler*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.

Subaşı, Necdet;. (2005). *Ara Dönem Din Politikaları*. İstanbul: Küre Yayınları.

Surlu, M. H. (2000). Türk Hukuk Uygulamasının Tarihsel Perspektifi Açısından İstinaf (Üst) Mahkemeleri ve Türk Yargı Sisteminin Dinmeyen Özlemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2), 459-480.

Şahin, K. (2017). Olmayan Şey'in Adaleti. K. Gülenç, & Ö. Duva içinde, *Yargıya Felsefeyle Bakmak* (2 baskı, s. 236-247). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toprak, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Topuzkanamış, E. (2013). Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(14), 253-274.

Turner, J. H., Beeghley, L., & Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, 3. baskı. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.

Türkbağ, A. U. (2001). Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti. *Doğu Batı, Hukuk ve Adalet Üstüne*, 4(13), 207-219.

Uzun, E. (2019). Pozitivizmi Prokrustes'ten Kurtarmak. *Pasajlar, Hukuk Düşüncesi*, 1(1), 211-225.

Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*, 6. baskı, (H. B. Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

yargitay.gov.tr. 03.14.2020 tarihinde T.C. Yargıtay Başkanlığı: https://www.yargitay.gov.tr/tarihce adresinden alındı.

Yavuz, M. N. (2005). Dini Siyasete ve Şiddete Alet Edenlerin Global İktidar Mücadeleleri. *Düşünen Siyaset*, (20), 179-193.

Yeşilyurt, Ş. (2016). Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 12 (27), 293-310.

Yücel, M. T. (2014). *Hukuk Sosyolojisi.* Ankara: Türkiye Adalaet Akademisi Yayınları.

Yüksel, M. (2011). *Hukuk Sosyolojisi Yazıları.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yükseliman, N. (2002). *Parti Devlet Bütünleşmesi*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 18. baskı, (Y. Saner Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.